

Arkistot lastemme parhaaksi?

Kotkan kaupungin lastensuojeluarkistojen muodostuminen
1920–1939

Jere Markkanen
Pro gradu -tutkielma
Suomen historia
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Maaliskuu 2020

Turun yliopiston laatujaarjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

MARKKANEN, JERE: Arkistot lastemme parhaaksi? Kotkan kaupungin lastensuojeluarkistojen muodostuminen 1920–1939

Pro gradu -tutkielma, 93 s.

Suomen historia

Maaliskuu 2020

Pro gradu -tutkielmassa luodaan arkistohistoriallinen kokonaiskuva Kotkan kaupungin vuosien 1920–1939 välillä syntyneiden lastensuojeluasiakirjojen muotoutumisesta arkistoksi 1900-luvun kuluessa. Arkistonmuodostuksen historiaa hahmotetaan elinkaarimallia hyödyntäen. Tutkimuksessa huomioidaan vuosien 1920–1939 välillä syntyneiden asiakirjojen vaiheet luomisesta säilytyksen kautta luetteloitaviksi ja siitä edelleen seulottaviksi. Metodeiltaan tutkielma rakentuu laadullisen historiantutkimuksen ja arkistotieteen rajapinnalle.

Keskiössä ovat laajemman arkistonmuodostuksen hahmottamisen lisäksi yksittäisiin asiakirjoihin liittyvät tiedonmuodostukselliset kysymykset: millaisia asiakirjoja lastensuojelu synnytti, mitä asiakirjoihin kirjattiin, kuka oli vastuussa asiakirjojen luomisesta ja kuinka tarkasti asiakirjojen syntyä on ohjattu lainsäädännön ja erilaisen ohjeistuksen tasolla. Tutkimuksen loppupuolella käsitellään asiakirjojen käyttöä osana arkiston elinkaarta ja syvennytään erityisesti varhaisten lastensuojeluasiakirjojen moninaiisiin merkityksiin tutkijoille, yhteiskunnalle ja yksilöille.

Tutkielman pääasiallisena lähdeaineistona ovat Kotkan kaupunginarkistossa säilyttävät kuuden lastensuojelutoimintaan liittyvän lautakunnan arkistot. Arkistoaineistojen sisäisiä puutteita täydentävät erilaiset painetut vuosikertomukset, lautakuntien ohjesäännöt ja kunnalliseen arkistointiin sekä lastensuojeluun liittyvä 1900-luvun lainsäädäntö. Tutkimuksen analyysi rakentuu sekä näiden lähteiden tulkinnasta, että Kotkan lastensuojeluaineistojen suhteuttamisesta laajempaan 1900-luvun arkistotoimen kehitykseen.

Tutkimus osoittaa, että lainsäädännön vaikutus arkistonmuodostukseen on ollut kaikissa elinkaaren vaiheissa keskeinen. Toisaalta arkiston nykyisen kokonaisuuden kannalta passiivivaiheen ja historiallisen vaiheen toimenpiteet ovat olleet paljon ratkaisevampia kuin aktiivivaiheessa tapahtunut asiakirjojen luominen. Asiakirjojen fyysinen sijainti ja siirrot eri elinkaaren vaiheissa ovat vaikuttaneet aineiston myöhempään luettelointiin ja samalla asiakirjojen provenienssin hämärtymiseen. Vastaavasti 1990-luvulla asiakirjoille toteutettu mittava seulonta on muovannut kokonaisuudesta nykyisenkaltaisen fragmentaarisen arkiston. Seulontojen vaikutus aineiston käytettävyyteen on siten ilmeinen ja tämän vuoksi seulontoja toteutettaessa tulisi aina pohtia hävitettäväksi päätyvien asiakirjojen merkityksiä eri ihmisryhmille. Kerran hävitettyä asiakirjaa ei saa takaisin.

Avainsanat: *arkistot, arkistotiede, elinkaari, historia, lastensuojelu, seulonta*

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Hiljaiset ja hävitetyt lasten äänet – vaikeiden tutkimusaiheiden äärellä.....	1
1.2. Tutkimuskysymykset.....	4
1.3. Tutkimuksen eettisyys	6
1.4. Aikaisempi tutkimus	9
2. Köyhäinhuollosta huoltovaltioon – lastensuojelun kehitys ja tutkimusaineistot.....	16
2.1. Lastensuojelun ja köyhäinhuollon taustaa	16
2.2. Tutkimusaineistot – Kotkan kaupungin lastensuojelu lautakuntien keskellä	23
3. Kotkan lastensuojeluarkiston elinkaaren alku ja passiivivaihe.....	30
3.1. Asiakirjojen ja arkiston synty	30
3.2. Järjestyt asiakirjat, passiivinen arkisto?	44
4. Seulonnoista hävitykseen? – Arkisto historiallisessa vaiheessaan	55
4.1. Aineiston seulonnat.....	55
4.2. Asiakirjojen, arkistojen ja seulontojen merkitys.....	68
5. Virkamiehen pöydältä arkistoholviin? – Loppupäätelmiä arkiston ääreltä	78
Lähdeluettelo.....	86

1. Johdanto

1.1. Hiljaiset ja hävitetyt lasten äänet – vaikeiden tutkimusaiheiden äärellä

Historiantutkimuksen näkökulmasta on aiheellista kysyä, millaista tietoa menneisyydestä meillä olisi, jos kaikki ristiriitaisia tunteita herättävä tai henkilökohtainen aineisto karsittaisiin aina pois. Jos tutkimuksessa ei voisi käsitellä muuten kuin tilastollisten esitysten muodossa lapsuuden historian arkaluontoisiksi luokiteltuja aiheita [...], tai lasten kaltoinkohtelun, hyväksikäytön tai etnisen syrjinnän kaltaisia vaiettuja teemoja, millainen kuva meillä olisi lapsuuden historiasta? Jos emme voisi tarkastella vaiettuja teemoja [...], jäisikö jäljelle pelkästään iloisia, onnellisia ja harmittomia kertomuksia hyvin toimeentulevien keskiluokan lasten elämästä? [...] Historiantutkimuksen ominaislaadun näkökulmasta henkilötietolaissa lueteltu arkaluonteisten asioiden lista ei voi olla mikään automaattinen "sensuurilista" asioista, jotka pitäisi aina peittää ja poistaa tutkimusaineistosta.¹

Yllä olevassa lainauksessa lastensuojelun historian tutkija Kaisa Vehkalahti kirjoittaa vaiettujen ja vaikeiden aiheiden tutkimuksen tarpeellisuudesta. Vehkalahtien argumentaatio ja yllä esitetyt kysymykset toimivat alkusysäyksenä omalle tutkimukselleni, joka keskittyy erityisesti lastensuojeluarkistojen historiaan. Lastensuojelu kuuluu niihin elämän osa-alueisiin, jotka yleisesti nousevat keskustelunaiheiksi lähinnä negatiivisissa asiayhteyksissä. Esimerkiksi lastensuojeluun liittyvä uutisointi keskittyy usein väärinkäytöksiin, viranomaisten resurssivajeeseen tai perheiden vakaviin ongelmiin.² Onnistumisista uutisoidaan harvoin. Negatiiviseksi ja vaikeiksi miellettyjä asioita tutkivan on valmistauduttava perustelemaan, miksi hän tutkii mitä tutkii – tai miksei hän vain jättäisi vaikeita aiheita sikseen ja keskittyisi johonkin helpompaan. Lastensuojelun tutkimus herättää ymmärrettävästi vahvoja tunteita; onhan lastensuojelutoimenpiteiden takana usein surullisia tapahtumasarjoja, särkyneitä perheitä ja sirpaleiksi pirstoutuneita lapsuuksia. Ihmiselon varjopuolien tutkiminen ei ole koskaan helppoa. Tutkija joutuu sosiaalitoimen aineistojen äärellä pohtimaan, mitä aineistosta voi sanoa ja miten kunnioittaa tutkimuskohteinaan olevia ihmisiä, heidän elämäänsä ja muistoaan parhaiten. Tämä vaikeus ei silti tee tutkimuksesta tarpeetonta, pikemminkin päinvastoin. Myös unohdetut ja rikki-

¹ Vehkalahti 2015, 261.

² Esimerkiksi Yle on vuoden 2020 alussa uutisoinut vanhemmista, jotka opettavat lapsilleen huumeiden käyttöä. Pääosan huostaanotoista kerrotaan myös johtuvan vanhempien päihdeongelmista. Suuri osa muistakin Ylen artikkeleista parilta viime vuodelta lastensuojeluun liittyen on tulkittavissa negatiivissävytteiseksi. Ks. aihetunnisteella "lastensuojelu" listatut artikkelit. <<https://yle.fi/uutiset/18-302408>> Viitattu 11.3.2020.

näiset ihmiskohtalot ansaitsevat tulla tutkimuksen piiriin ja muistetuiksi. Tutkimus on kuitenkin tehtävä eettisesti kestäväällä tavalla, lainsäädäntöä noudattaen.³

Silti lastensuojelu on vaikeasti lähestyttävä tutkimuskohde osittain juuri lainsäädännön takia. Tutkimusaineistoihin käsiksi pääseminen vie aikaa ja on usein lukuisten portinvartijoiden, lupahakemusten, puoltolauseiden sekä suosituskirjeiden takana.⁴ Kuten muutakin tutkimusta tehdessä, tutkijan on hankala hakea käyttö lupaa sellaisiin aineistoihin, joiden sisällöstä hän ei tiedä etukäteen mitään ja joihin hän ei pääse tutustumaan ennen tutkimusluvan myöntämistä. Tätä tutkimusta aloittaessani törmäsinkin samaan ongelmaan, josta monet tutkijat ennen minua ovat kirjoittaneet.⁵ Tutkimuslupahakemusten käsittely venyi toivottaman pitkäksi, sähköposteihini ei vastattu tai vedottiin tilan- ja resurssienpuutteeseen sen osalta, ettei tietyillä arkistoilla ollut mahdollisuutta päästää minua tutkimaan heidän aineistojaan. Tutkimusprosessin edetessä jouduin muuttamaan tulokulmaa tutkimuskysymyksiini huomattavasti. Alun perin useamman kunnan vertailuksi ajateltu tutkimus supistui, kun en päässyt keräämään aineistoa kaikista niistä arkistoista, joita olin tutkimusta suunnitelllessani lähestynyt. Lopulta tutkimus rajautui koskemaan vain yhtä kuntaa, Kotkaa.

Tutkimuslupaprosessin jälkeen Kotkan kaupunginarkisto toivotti minut tervetulleeksi tutkimaan heidän hallussaan olevia aineistoja. Kaupunginarkisto käsitteli tutkimuslupahakemukseni nopeasti, ja yhteistyö arkiston kanssa sujui jouhevasti koko aineistonkeruuprosessin ajan. Haluankin esittää mitä lämpimimmät kiitokset Kotkan kaupunginarkiston henkilökunnalle ystävällisestä asiakaspalvelusta sekä saamastani lämpimästä vastaanotosta. Kiitos myös niistä lukuisista keskusteluista ja sähköposteista, jotka auttoivat minua ymmärtämään tutkimusaineistoni konteksteja ja taustaa paremmin, sekä samalla avasivat uusia tulokulmia lastensuojelun arkistonmuodostukseen. Tietopalvelusihteeri Tuija Makkonen, arkistosuunnittelija Ari Ryökkynen ja arkistopäällikkö Olli Väänänen ansaitsevat kaikki kiitoksensa.

Oman haasteensa lastensuojelun tutkimukselle asettavat myös fragmentaariset ja sirpaleiset arkistot, joista tutkijan käyttöön on säästynyt (tai säästetty) vain pieni osa. Yleisellä tasolla viranomaisasiakirjojen hävittämistä ja pysyvää säilytystä on säädelty Suomessa vasta ensimmäisestä vuoden 1939 arkistolaista eteenpäin, eikä ole helppoa varmistua siitä, miten aineisto-

³ Lastensuojeluarkistojen tutkimuksesta ja tutkimuksen haasteista, ks. esim. Pekkarinen 2015 ja Vehkalahti 2015; Kuula 2011, 135–141.

⁴ Kuula 2011, 144–147; Ks. myös Pekkarinen 2015.

⁵ Pekkarinen 2015, 273–276.

ja on säästetty tai tuhottu ennen tämän lain voimaantuloa.⁶ Merkittävästi lastensuojelun arkistoihin on vaikuttanut Suomen Valtionarkiston vuonna 1989 antama päätös. Se määritteli pysyvästi säilytettävät kunnallisen sosiaalitoimen asiakirjat ja asiakirjojen vähimmäissäilytysajat myös takautuvasti vuodesta 1920 eteenpäin. Vain pieni osa sosiaalihuollon aineistoista päätyi pysyvästi säilytettäväksi, merkittävimpana kokonaisuutena syntymäpäivämääriin pohjautuva otos. Pääosa muista asiakirjoista määriteltiin päätöksessä säilytettäväksi vain määräajan. Tällöin asiakirjat on saanut tuhota määräajan päätyttyä, joskaan päätös ei ole sitova muuta kuin pysyvästi säilytettävien aineistojen osalta. Kunnat ovat siis saaneet päättää, mikäli ne ovat halunneet säilyttää muitakin asiakirjoja tai kokonaisuuksia pysyvästi omiin tarpeisiinsa.⁷

Tutkijan on rakennettava kuva tutkimuskohteestaan fragmentaarisesti säästyneiden lähteiden, lainsäädännön, tutkimusetiikan ja hyvän tieteellisen käytännön risteyksessä. Samalla on muistettava, etteivät lastensuojeluarkistojen tiedot kerro absoluuttista totuutta menneisyyden tapahtumista, vaan asiakirjoihin tallentunut tieto edustaa tiettyyn tarkoitukseen kerättyä viranomaisnäkökulmaa.⁸ Myös tämän vuoksi tutkimukselle on tarpeensa, sillä on tärkeää pyrkiä ymmärtämään niitä prosesseja, jotka ovat olleet muodostamassa nykyisenkaltaisia lastensuojeluarkistoja. Näin pystytään myös paremmin hahmottamaan arkistojen merkityksiä historian-tutkimukselle, yksittäisille ihmisille ja yhteiskunnalle. Tässä tutkimuksessa pureudun siihen, miten Kotkan kaupungin varhainen 1920- ja 1930-luvun lastensuojeluarkisto on muodostunut, muuttunut ja seuloitunut nykyisen kaltaiseen muotoonsa viimeisen vuosisadan kuluessa.

Aloitin tutkielmani avaamalla tutkimuskysymyksiäni ja aihepiiriin liittyvää aiempaa tutkimusta. Toisessa luvussa esittelen lastensuojelun taustaa 1920-luvulle tultaessa, minkä jälkeen siirryn esittelemään tutkimusaineistoni ja Kotkan kaupungin lastensuojelun toimintakentän. Kolmannessa pääluvussa käyn läpi lastensuojelun arkistojen historiaa ja muodostumista arkistoluetteloiden sekä arkistojen sisältämien asiakirjojen, arkistotieteen teorian, lainsäädännön ja arkistonmuodostussuunnitelmien valossa. Neljännessä luvussa käsittelem Kotkan arkistoille toteutettuja seuloja, ja sitä millaisia merkitystasoja seulojen jälkeen nykypäivään saakka säästynyt 1920- ja 1930-lukujen arkistoaineisto sisältää. Pureudun myös lastensuojeluaineistojen seuloihin laajempaan eettiseen kysymykseenä. Kolmas pääluku keskittyy pääasiallisesti kuvaamaan lastensuojelun arkistoja kokonaisuutena, kun taas neljäs luku pureutuu syvemmälle asiakirjatasolle, seuloihin ja arkistojen merkityksiin.

⁶ AsK 1939, Laki julkisista arkistoista 18/1939; Ks. myös Wilenius 2001, 16.

⁷ Valtionarkiston päätös kunnallisten asiakirjojen hävittämisestä osa 5; Vehkalahti 2015, 243–247.

⁸ Vehkalahti 2008, 9.

1.2. Tutkimuskysymykset

Tässä Suomen historian sekä arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopintojen *pro gradu* -tutkielmassani tutkin Kotkan kaupungin lastensuojeluun liittyviä arkistoja, sekä näiden arkistojen aineistoja 1920-luvun alusta vuoteen 1939. Tutkimukseni ei pureudu kotkalaisen lastensuojelun historiaan yksittäisten tapausten tasolla, vaan olen kiinnostunut Kotkan lastensuojeluarkistojen synnystä arkistohistoriallisesta näkökulmasta käsin. Päättökysymykseni ovat: Miten Kotkan kaupungin varhainen 1920- ja 1930-lukujen lastensuojeluaineisto on arkistoihin muodostunut ja järjestynyt? Miten nämä varhaiset lastensuojeluarkistot ovat muovautuneet elinkaarensa aikana 1930-luvun jälkeen? Hahmottaakseni arkistonmuodostuksen taustaa, selvitän myös varhaisen lastensuojeluaineiston jakautumista eri toimijoiden kesken Kotkan kaupungin varhaisessa organisaatiossa. Ymmärrettävästi Kotkan kaupungin ja lastensuojelun yleisempi historia kulkevat kuitenkin tutkimukseni taustalla ja sitovat tutkimustani yhteen. Teoreettinen viitekehys tutkielmaani tulee arkistotieteen ja akateemisen historian tutkimuksen aloilta.

Tutkimukseni alakysymyksinä on sarja lastensuojelun tiedonmuodostukseen liittyviä kysymyksiä: millaisia asiakirjoja lastensuojelu 1920- ja 1930-lukujen aikana synnytti, mitä asiakirjoihin kirjattiin, kuka oli vastuussa asiakirjojen luomisesta ja kuinka tarkasti asiakirjojen syntyä on ohjattu esimerkiksi lainsäädännön tasolla. Tähän kysymyssarjaan kiinteästi liittyvä itsenäinen alakysymys on, vastaako Kotkan kaupunginarkistosta löytyvä materiaali näitä lainsäädännön ja erilaisten lakeihin pohjaavien ohjeiden asettamia puitteita. Nämä kysymykset ovat erityisen tärkeitä aineiston käytettävyyden ja tietoarvon kannalta, sillä asiakirjojen tiedonmuodostuksellisen taustan ymmärtäminen kytkeytyy niiden käyttömahdollisuuksiin ja merkityksiin elinkaaren eri vaiheissa. Tutkimuksen loppupuolella tarkastelenkin vielä, mikä on erilaisten prosessien lopputuloksena syntyneen varhaisen lastensuojeluarkiston merkitys nykypäivänä – onhan asiakirjojen käyttö keskeinen osa arkiston historiaa.

Rajaan tutkimukseni sota-aikaa edeltävään aikaan siksi, että toisen maailmansodan myötä sosiaalihuollon kenttä muuttui voimakkaasti. Sota-aikaan sekä sen jälkeen aineistoon tulevat vahvasti mukaan esimerkiksi sotaorvot ja Ruotsiin lähetetyt sotalapset sekä heidän ottolapseksi antonsa.⁹ Sota-ajan myötä käynnistyi myös selvempi kehitys kohti laajempaa sosiaaliturvaa ja hyvinvointivaltiota, ja tämän kehityksen vaikutusten analysoiminen tutkimuksessani laajentaisi

⁹ Kotkan kaupunginarkisto (KKA), Lastensuojelulautakunnan arkisto (LLA), esim. Fa-sarja.

tutkimuskenttää liiaksi.¹⁰ Tutkimusajanjakson laajentaminen vuoden 1939 jälkeiseen aikaan kasvattaisi tutkimaani asiakirjamassaa tuhansilla sivuilla, jolloin koen järkevänä rajauksena pitäytyä sotaa edeltävissä itsenäisyyden ajan ensivuosisikymmenissä. Silloin myös tutkimani aineisto pysyy määrällisesti hallinnassani ja selvemmin hahmotettavana kokonaisuutena.¹¹

Tutkimukseni pääasiallisina lähteinä käytän Kotkan kaupunginarkistossa säilytettäviä, useiden eri lautakuntien alaisuuteen jakautuvia asiakirja-aineistoja, näiden aineistojen arkistoluetteloita ja arkistonmuodostussuunnitelmia. Käytän tutkimusaineistoistani kollektiivista yleiskäsitettä Kotkan lastensuojeluarkisto tai lastensuojeluarkistot, jolla viitataan tähän usean lautakunnan kokonaisuuteen. Lähestyn aineistoja kvalitatiivisen lähiluvun kautta. Tutkimukseni rungon muodostavat lastensuojelulautakunnan, sosiaalilautakunnan, sosiaali- ja terveyslautakunnan alaisen elatusurvatoimiston, kasvatuslautakunnan ja lastenkodin johtokunnan arkistot.¹² Lisäksi olen läpikäynyt köyhäinhuoltolautakunnan, holhouslautakunnan ja lastentarhan johtokunnan arkistot, joista jälkimmäisen joukossa on myös lastenkotiin liittyviä asiakirjoja.¹³ En ota tutkimuksessani huomioon lapsiin liittyvän sosiaalihuollon terveydellisiä аспектеja, esimerkiksi neuvolatoimintaa, vaan keskityn yksinomaan sosiaalitoimen alle laskettaviin köyhäinapu-, huolto- ja holhustoimenpiteitä järjestäneisiin viranomaisiin. Terveysten- ja sairaanhoidon rajaaminen tutkimuskohteeni ulkopuolelle selittyy pääosin sillä, että tästä toiminnasta kertovat asiakirjat ovat sijoitettuina muihin kuin tutkimiini arkistokokonaisuuksiin. Samalla esimerkiksi neuvolat muodostaisivat täysin oman erillisen tutkimuskohteensa, joka ei liity pelkästään lastensuojelun kenttään.¹⁴

Läpikäymäni arkistonmuodostajat¹⁵ ja niiden aineistot sisältävät hyvin erilaisia asiakirjatyyppejä diaareista pöytäkirjoihin, kirjanpitoaineistoista elatussopimuksiin ja sosiaalitoimen henkilöakteihin¹⁶. Säästyneiden aineistojen pohjalta muodostan kokonaiskuvan Kotkan kaupungin lastensuojelun asiakirjoista 1920- ja 1930-luvuilla. Laajennan arkistoaineiston antamaa

¹⁰ Pulma & Turpeinen 1987, 198–201.

¹¹ Tulevaisuudessa on kuitenkin varmasti tilausta sellaisille tutkimuksille, jotka analysoivat lastensuojelun arkistonmuodostusta laajemmalla aikahaarukalla 1920-luvulta sota-aikaan ja sota-ajan jälkeisiin vuosikymmeniin.

¹² Lastensuojeluun ja lapsiin kohdistuvaan sosiaalihuoltoon liittyviä aineistoja on Kotkan kaupunginarkistossa ainakin näiden seitsemän arkistonmuodostajan alla. Ks. aineiston jakautumisesta tarkemmin alaluku 1.6.

¹³ Ks. esim. KKA, Lastentarhan johtokunnan arkisto, Ga:4 Lastenkodin ja lastentarhan tilikirja.

¹⁴ Lisäksi esimerkiksi äitiysavustuksia alettiin myöntää vasta aivan tutkimusajanjaksoni lopulla, kun laki äitiysavustuksista astui voimaan vuonna 1938. Ks. PP1 1938, 165.

¹⁵ Arkistonmuodostaja tarkoittaa ensisijaisesti yhteisöä, viranomaista tai laitosta, jonka toiminta synnyttää yhden tai useamman arkistokokonaisuuden. Ks. Arkistonmuodostaja. Arkistowiki -verkkopalvelu.

<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arkistonmuodostaja>> Viitattu 2.1.2020.

¹⁶ Henkilöakteista käytetään alan tutkimuksessa myös nimeä sosiaalikirjasto tai sosiaaliakti. Kotkan kaupunginarkistossa sosiaalikirjastot on pääasiassa arkistoitu nimikkeen ”Kirjeistö” alle. Ks. esim. KKA, Lastensuojelulautakunnan arkisto, Fa:1 Kirjeistö 1921–1972 tai Fb:1 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet 1938–1976.

kuvaa Kotkan lastensuojeluarkistojen historiasta painetuilla lähteillä, eritoten kunnallishallinnon alaisten lautakuntien vuosikertomuksilla ja painetuilla ohjesäännöillä 1920- ja 1930-luvuilta. Lautakuntien ohjesäännöt kuvaavat selvästi kunkin toimijan tehtäväkenttää ja toimialuetta, avaten asiakirjojen syntykontekstia ja tiedonmuodostuksen kysymyksiä. Painettuja vuosikertomuksia ei ole olemassa kaikilta vuosilta, mutta niitä täydentävät arkistoaineistosta löytyvät käsinkirjoitetut vuosikertomukset ja Kotkan kunnalliskertomusten sisältämät tiedot. Nämä lähteet antavat samalla yleiskuvaa Kotkan lastensuojelun kehityksestä ja siitä kontekstista, jossa arkistoaineistot ovat syntyneet.

Koska tutkimastani aineistosta on laadittu tarkat arkistoluettelot vasta 1990-luvulla, joudun selvittämään aineiston varhaisempaa historiaa hajanaisista lähteistä. Lähteiden puutetta täydennän suhteuttamalla Kotkan arkistoja laajempaan arkistolainsäädännön kenttään ja seulontapolitiikan myöhempään muutokseen. Seulontapolitiikan kehitys 1900-luvun aikana on vaikuttanut suuresti siihen, mitä varhaista lastensuojeluaineistoa Kotkassa yleensä on säästynyt. Ylipäätään Kotkan osalta varhainen kunnallinen asiakirja-aineisto on fragmentaarista. Tämä on Kaisa Vehkalahtien mukaan hyvin tyypillistä lastensuojeluarkistoille, mutta oletettavasti myös muut kunnalliset toimialat ovat jättäneet varhaisvaiheessaan jälkeensä hajanaisia asiakirjasarjoja.¹⁷ Hajanaisuutta lisää se, että ainakin Kotkassa lastensuojelun aineistot ovat lisäksi jakautuneet useiden arkistonmuodostajien alaisuuteen. Näiden arkistonmuodostajien välillä aineistoa on ilmeisesti vielä pitkin 1900-lukua siirrelty organisaatiomuutosten yhteydessä.¹⁸ Nykyisin olemassa oleva arkisto ei siten todennäköisesti ole rakenteeltaan samanlainen sen arkiston kanssa, johon asiakirjat aikanaan 1920- ja 1930-luvuilla liitettiin. Esimerkiksi laajamittaiset seulonnat¹⁹ ovat vaikuttaneet arkistojen rakenteeseen myös takautuvasti.²⁰

1.3. Tutkimuksen eettisyys

Lastensuojelun aineistoja tutkiessani törmään eittämättä pohdintaan tutkimusetiikasta ja aineistoni eettisesti käsittelystä. Pääosa viranomaisasiakirjoista on Suomessa määritelty julkiseksi vuoden 1999 *Lain viranomaisten toiminnan julkisuudesta* nojalla. Asiakirjat, jotka sisäl-

¹⁷ Vehkalahti 2015, 239.

¹⁸ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Baa:1 Arkistokaavat ja Bab:1 Sosiaalilautakunnan arkiston pääluettelo. Luettelot on tehty ilmeisesti 1970–1980 -lukujen vaihteessa ja on selvästi nähtävissä, ettei nykyinen arkisto ole järjestetty enää samojen periaatteiden mukaisesti.

¹⁹ Sosiaalitoimeen piiriin kuuluvissa arkistoissa seulonnat toteutetaan usein otantana, jolla tarkoitetaan sitä, että vain pieni otos suurista asiakirjasarjoista säilytetään tutkimuksen tarpeisiin. Ks. Leppänen 1999, 65.

²⁰ Kyse on ns. taannehtivasta seulonnasta. Sillä tarkoitetaan seulontatoimenpiteitä, jotka kohdistuvat jo aiemmin muodostuneeseen tai arkistoituihin asiakirja-aineistoon. Sosiaalitoimen aineistoja on seulottu taannehtivasti vuodesta 1989 eteenpäin. Ks. Rastas 1979, 296; myös Vehkalahti 2015 kirjoittaa aiheesta.

tävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaista, henkilön terveydentilasta tai vammasta, on määritelty lain kuudennessa luvussa salassa pidettäviksi.²¹ Saman lain seitsemäs luku kuitenkin mahdollistaa salassa pidettävien aineistojen tutkimuskäytön, sillä ehdolla että tutkijan on annettava kirjallinen sitoumus siitä ”ettei hän käytä asiakirjaa sen henkilön vahingoksi tai halventamiseksi, jota asiakirja koskee, tai hänen läheisensä vahingoksi tai halventamiseksi taikka sellaisten muiden etujen loukkaamiseksi, joiden suojaksi salassapitovelvollisuus on säädetty”.²² Lisäksi laki toteaa, että salassapito lakkaa 50 vuotta sen henkilön kuolemasta, jota asiakirjat koskevat, tai mikäli kuolemasta ei ole tietoa, 100 vuotta asiakirjan synnystä.²³

Salassa pidettäviksi määritellyt sosiaalihuollon ja siten myös lastensuojelun asiakirjat sisältävät runsaasti hyvin arkaluonteista tietoa ihmisten elämästä heidän haavoittuvimpina hetkinään. Lapsi on usein puolustuskyvytön elämän vaikeiden hetkien edessä ja voidaan nähdä, että lastensuojelun toimien kohteeksi joutuneet lapset ovat itse syyttömiä niihin viranomaistoimiin, jotka heitä ovat kohdanneet. Tutkimusaineistoni vanhin osa on pian siirtymässä julkiseksi, mutta noudatan erityistä varovaisuutta lastensuojeluaineistoon viitatessani myös vanhemman aineiston osalta. Professori Kirsi Vainio-Korhonen on useassa yhteydessä ottanut kantaa historiantutkimuksen vastuullisuuteen ja tietosuojaan. Vuonna 2018 julkaistussa artikkelissaan hän kirjoittaa seuraavasti:

Määräyksistä huolimatta historiantutkija joutuu viime kädessä itse pohtimaan, punnitsemaan ja perustelemaan tutkimiansa henkilöiden tietosuojaan liittyviä valintojaan. Eriytyisen arkaluonteiseksi on lainsäädännössä määritelty elossa olevien tutkittavien terveydentilaa, sosiaalietuuksia, rikoksia, uskontoa, poliittisia asenteita sekä seksuaalista suuntautumista koskevat asiat. [...] Eriytyisen arkaluontoisten tutkimusaiheiden kohdalla tulosten julkaisu edellyttää kuitenkin sata vuotta nuorempien henkilötietojen anonymisointia.²⁴

Tutkimusprosessini edetessä olen joutunut pohtimaan yksityisyyden, julkisuuden ja eettisesti kestäväen tutkimuksen rajapintaa. Haluan kunnioittaa aineistossani esiintyvien henkilöiden yksityisyyttä, mutta samalla aineistosta tekemäni havainnot on oltava myöhemmin todennettavissa. Tehdäkseni tutkimuksestani yksityisyyttä kunnioittavan olen erityisen varovainen

²¹ Laki viranomaistoiminnan julkisuudesta. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>> Viitattu 23.2.2019.

²² Laki viranomaistoiminnan julkisuudesta, luku 7, pykälä 27. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>> Viitattu 23.2.2019; Mahdollisuus tutkimukseen on vahvistettu myös vuoden 2015 laissa sosiaalihuollon asiakirjoista <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254>> Viitattu 23.2.2019.

²³ Asiakirjan synty tarkoittaa tässä yhteydessä usein asiakirjan päiväystä; Laki viranomaistoiminnan julkisuudesta, luku 7. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>> Viitattu 23.2.2019;

²⁴ Vainio-Korhonen 2018, 4.

keräämiäni tutkimusmuistiinpanojen ja muun aineiston kanssa. Aineiston keruun eettisen kestävyyden kysymyksissä olen tukeutunut Arja Kuulan kattavaan perusteokseen tutkimusetiikasta. Vaikka Kuulan teos on pääasiassa suunnattu haastattelututkimuksia tekeville ja laajemmin nykypäivän yhteiskunnallisia ilmiöitä tutkiville, on teoksen ajatuksista ollut suurta apua pohdittaessa miten toimin ja käsittelin tutkimusaineistoani eettisesti kestävästi.²⁵ Jo aineiston keruuvaiheessa on syytä pohtia, miten muistiinpanoja säilyttää ja kuinka varmistaa arkaluonteisten aineistojen pysymisen tiukasti tutkijan valvonnassa.

Suojelen aineistossani esiintyvien henkilöiden yksityisyyttä anonymisoimalla ja pseudonymisoimalla kaikki lastensuojeluasiakirjat, joihin viitataan. Näin pystyn varmistumaan siitä, ettei tutkimuksessa esiin nostamiani alkuperäisaineiston tietoja voi tutkielmani perusteella yhdistää tiettyihin henkilöihin. Vastaavasti viitataan eritoten sosiaalihuollon henkilöakteihin²⁶ vain sarja- ja yksikkötasolla säilyttääkseni asiakirjoissa esiintyvien henkilöiden yksityisyyden. Pyrin kuitenkin siihen, että käyttämäni asiakirjat ovat myös tulevaisuudessa tutkijoiden löydettävissä käyttämieni arkistokokonaisuuksien joukosta. Esimerkiksi henkilöaktit on pääasiallisesti arkistoitu omissa arkistokoteloissaan, joilla kullakin on yksilöivä signum ja yhdessä arkistokotelossa on vain rajallinen määrä henkilöakteja sukunimen mukaan aakkostettuna.²⁷ Tällöin viittaukseni eivät ole kovinkaan epätarkkoja, vaan muut tutkijat pystyvät tarvittaessa löytämään käyttämäni asiakirjat kyseisistä arkistokoteloista. Tarvittaessa annan viitteessä myös lisämääreitä, joilla tietty asiakirja on löydettävissä – olettaen, että tutkijalla on pääsy käyttämieni alkuperäisaineistojen äärelle.

Tutkimuksessani noudatan voimassa olevaa tiedonhallintalainsäädäntöä ja muita tutkimukseni aihepiiriin liittyviä lakeja, kuten lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, henkilötietolakia ja voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä. Tuhoan tutkimukseni valmistuttua aineistosta tekemäni muistiinpanot ja huolehdin koko tutkimukseni ajan siitä, että vain minulla on pääsy keräämiini aineistoihin. Tämän varmistan säilyttämällä paperisia tutkimusmuistiinpanojani sekä sähköisiä USB-muistitikulla olevia tutkimusaineistojani lukitussa kaapissa, johon muilla ei ole pääsyä. Noudatan aineistojeni sisällön osalta tarkkaa vaitiolovelvollisuutta koko tutkimuksen keston ajan ja sen päättymisen jälkeen.

²⁵ Kuula 2011.

²⁶ Henkilöaktit eli sosiaalikerhomukset sisältävät tietoja yksittäisistä lastensuojelun asiakkaina olleista henkilöistä, heihin kohdistuneista toimenpiteistä ja aiemmista elämänvaiheistaan.

²⁷ Ks. esim. KKA, Lastensuojelulautakunnan arkisto, Fda Lapsen elatusturva-asiakirjat, henkilöaktit 8., 18., 28. pv. syntyneet.

1.4. Aikaisempi tutkimus

Oma tutkimukseni sijoittuu historian ja arkistotieteen rajapinnalle. Se ammentaa samanaikaisesti sekä arkistojen, tiedonmuodostuksen että lastensuojelun tutkimuksesta. Lastensuojelun historiaa on aiemmin tutkittu runsaasti useilla tieteenaloilla, mutta pääasiassa tutkimukset ovat olleet joko laajoja yleiskatsauksia tai rajattuja tapaustutkimuksia, jotka ovat keskittyneet esimerkiksi tiettyyn lastensuojelulaitokseen. Eritoten sosiaalitieteen ja sosiaalityön aloilla tehdään paljon tutkimusta, jonka kohteena on lastensuojelun nykytila tai aivan lähihistoria.²⁸ Useissa tutkimuksissa pääasiallisina lähteinä ovat lastensuojelun jälkeensä jättämät asiakirjat, mutta lastensuojeluarkistoja tai niiden historiaa ei kuitenkaan suomalaisessa tutkimuksessa ole juuri huomioita itsenäisenä tutkimuskohteena.²⁹ Arkistonmuodostukseen ja arkistojen historiaan liittyvät kysymykset ovat lähinnä viitteellisesti olleet osana aiempia lastensuojelun tutkimuksia. Käytännössä asiakirjoja lähteenään käyttävä tutkija joutuu kuitenkin pohtimaan lähdekriittisesti, miksi ja miten hänen tutkimansa asiakirja-aineisto on syntynyt.³⁰ Tarkemmin arkistojen syntyhistoriaan perehtyvälle tutkimukselle on silti tarvetta, sillä aiemmin asiakirjojen syntyyn ja arkistonmuodostukseen liittyvät kysymykset ovat tulleet ilmi lähinnä lähdekriittikin kautta.

Olen valinnut Kotkan kaupungin lastensuojeluarkistot tutkimuskohteekseni erityisesti kahdesta syystä. Ensinnäkin olen kotoisin Kotkasta ja koen tärkeäksi tuoda kotikaupunkini historiaa laajemmin esiin. Toiseksi Kotkan lastensuojelua on tutkittu kokonaisuudessaan hyvin vähän – itsenäisiä tutkimuksia Kotkan lastensuojelun historiasta ei ole julkaistu, lukuun ottamatta yksityisellä kentällä toimivan Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kotkan osasto r.y.:n 70-vuotishistoriikka vuodelta 1992.³¹ Muut Kotkan lastensuojelusta julkaistut tutkimukset rajoittuvat pääosin 1900-luvun lopun ja 2000-luvun tapaustutkimuksiin, eikä kaupungin lastensuojelun historiasta tai etenkin lastensuojeluarkistoista ole julkaistu aiempaa tieteellistä tutkimusta.³² Kiinnostukseni lastensuojeluarkistoihin on myös hyvin henkilökohtainen, sillä jo ennen arkistoihin suuntautuneen innostukseni heräämistä olin ajatellut pohtia *pro gradu* -tutkielmassani lastenvalvojen toimintaa ja isättömyyttä.³³ Kun sitten hakeuduin arkistoalan

²⁸ Ks. esim. Kauppinen-Perttula 2004. Väitöskirja keskittyy sosiaalityön historiaan.

²⁹ Ks. esim. Vehkalahti 2008.

³⁰ Vehkalahti 2015, 240.

³¹ Tämä historiikki ei tosin ole tieteellinen tutkimus, vaan populaari historiateos, ks. Pajari 1992.

³² Ks. esim. Kiuru 2007.

³³ Aviottomia lapsia 1900-luvun alun yhteiskunnassa ovat aiemmin tutkineet muun muassa Anna Helmisaari ja Niina Hägg, joiden tutkielmat keskittyvät Yläneellä ja Kymintehaalla eläneisiin aviottomiin lapsiin ja heidän äiteihinsä. Helmisaari on omassa tutkielmassaan käsitellyt myös lastenvalvojan roolia elatuksen turvaajana ja perheiden valvojana. Ks. Helmisaari 2013 ja Hägg 2017.

maisteriopintoihin, päätin laajentaa tutkimuskysymyksiäni koskemaan laajemmin lastensuojeluarkistojen kenttää.³⁴

Kotkan arkistot ovat hedelmällinen tutkimuskohde myös siksi, että Kotka oli 1920- ja 1930-luvuilla nopeasti kasvava teollisuuskaupunki, jonka lastensuojelutoiminta oli moniin pienempiin kuntiin verraten varsin laajaa. Oma lastensuojelulautakunta tai suppeampi kasvatuslautakunta toimi 1920-luvun lopulla vain 22 Suomen kunnassa. Panu Pulman mukaan eritoten kaupungit toimivat lastensuojelun tiennäyttäjinä, ja Kotka oli näiden tiennäyttäjäkuntien joukossa omalla kasvatuslautakunnallaan. Yleisellä tasolla kuntien sosiaalitoimen arkistot ovat ilmeisesti kuitenkin usein varsin heterogeenisiä, joten on hankalaa sanoa, edustavatko Kotkan aineistot kuinka tyypillistä lastensuojeluarkistoa.³⁵ Ainakin Kotkan aineistot toimivat tausesimerkkinä 1920- ja 1930-lukujen työläiskaupungin lastensuojeluarkiston kehityksestä ja muovautumisesta.³⁶

Arkistojen muodostumista on aiemmin tutkittu esimerkiksi henkilöarkistojen ja arkistonhoitajan vallankäytön näkökulmasta.³⁷ Henkilöarkistojen syntyä väitöskirjassaan tarkastellut Jennifer Lynn Douglas on osoittanut, että arkisto muodostuu useiden vaiheiden kautta ja muovautumiseen vaikuttavat myös asiakirjojen luonnin jälkeen suoritettavat toimenpiteet, kuten seulonta ja luettelointi.³⁸ Tätä ajatusta oma tutkimukseni hyödyntää, joskin viranomaisarkistoihin suhteutettuna. Viranomaisarkistojen muodostumista Suomessa on aiemmin tutkinut lähinnä Anne Wilenius lisensiaatintyössään. Hän selvitti tutkimuksessaan Seilin sairaalan arkiston muodostumista ja historiaa arkistoteoreettisessa viitekehityksessä. Keskeistä hänen tutkimukselleen on kokonaisvaltainen lähestymistapa, joka huomioi sairaalan arkiston kokonaisuuden ja tarkastelee arkiston asiakirjojen elinkaarta erityisesti historiantutkimuksen näkökulmasta. Wilenius hahmottelee myös sitä, miten arkistoteorian ja käytänteiden muutokset ovat vaikuttaneet nykyisenkaltaisen arkiston syntyyn. Omalle tutkimukselleni tämä lisensiaatintyö on selvä esikuva, vaikka Wileniuksen tutkimuksen aihepiiri ja lähestymistapa jonkin verran eroavat omastani. Sekä Douglasilta että Wileniukselta saan mallin arkistojen hahmottamiseen kokonaisuuksina, joiden rakenteessa merkityksellistä ovat myös myöhemmät siirrot, hävittämiset ja lain-

³⁴ Henkilökohtaisesta suhteestani (iso)isättömyyteen ja isoisän etsintään voi lukea esimerkiksi Ylen verkkosivuilla keväällä 2019 julkaistusta artikkelista. Kiinnostukseni tuntemattomiin isiin, isättömyyteen ja isyyden selvityksiin onkin siis hyvin henkilökohtaisten kokemusten värittävä. Ks. *DNA-testi osoitti ettei Jere Markkasen isoisä ollutkaan hänelle mitään sukua – sitkeä salapoliiisityö vei lahtelaisen tanssiravintolan kautta Ruotsin taalainmaalle*. <<https://yle.fi/uutiset/3-10643599>>. Viitattu 11.4.2019.

³⁵ Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 26.

³⁶ Pulma & Turpeinen 1987, 171–172.

³⁷ Ks. esim. Fitzpatrick 2016 ja Kaattari 2018.

³⁸ Douglas 2013, 176.

säädännön muutokset, sekä ylipäätään se miten aineistot ryhmitellään ja jäsennetään arkistoihin, arkistokaavojen ja -luetteloiden kautta.³⁹

Lastensuojelun historiaa Suomessa on kartoitettu laajasti Panu Pulman ja Oiva Turpeisen suurteoksessa *Suomen lastensuojelun historia* vuodelta 1987. Kattava perusteos kuvaa suomalaisen lastensuojelun suuret linjat ja muutokset 1600-luvulta 1900-luvun loppupuolelle, Panu Pulman keskittyessä poliittisiin muutoksiin ja lastensuojelun kentän kehitykseen, kun taas Oiva Turpeisen osuus teoksesta käsittelee laajasti lastensuojelun terveydellistä puolta ja sen merkityksiä väestökehityksen kannalta.⁴⁰ Pulman ja Turpeisen teos muodostaa oman tutkimukseni vankan pohjan, etenkin kun Kotkan lastensuojelun kehitystä ja muutosta suhteutetaan makrotason kehityskulkuihin itsenäisyyden ajan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Laajan historiikin tietoja täydentää Timo Toikon vuonna 2005 julkaistu *Sosiaalityön ideat: Johdatus sosiaalityön historiaan*, joka suhteuttaa lastensuojelua muun sosiaalityön kehitykseen aina vaivahoidosta hyvinvointivaltioon osana Suomen historiaa.⁴¹

Rajatumpi arkistoaineistoon nojaava tapaustutkimus on esimerkiksi Kaisa Vehkalahten kulttuurihistorian alan väitöskirja Vuorelan koulukodista ja sen asukkaista vuosilta 1893–1923.⁴² Tutkimus pohjautuu koulukodin toiminnasta kertoviin asiakirja-aineistoihin, eritoten koulukotiin saapuneisiin kirjeisiin.⁴³ Myös Vehkalahti on tutkimuksissaan kiinnittänyt huomiota lastensuojelun arkistoaineistojen fragmentaarisuuteen, siihen kuinka huonosti tunnemme varhaisempia (vahvaa arkistolainsäädäntöä edeltäneitä) arkistonmuodostuksen periaatteita ja seulonnan jälkeensä jättämiä sirpaleisia asiakirjakokonaisuuksia.⁴⁴ Vehkalahti toteaaakin, että lastensuojelun arkistot ovat usein määrällisesti hyvin laajoja, mutta sisällöllisesti hajanaisia ja katkonaisia.⁴⁵ Väitöstutkimuksensa pohjalta Kaisa Vehkalahti kirjoitti vuonna 2015 artikkelin ”Se virallinen tarina? Lastensuojeluarkistojen hiljaisuuksia”, jossa hän pureutuu lastensuojeluarkistojen taustaan ja historiaan, sekä viranomaisarkistoihin liittyvään lähdekritiikkiin.

³⁹ Wilenius 2001.

⁴⁰ Pulma & Turpeinen 1987.

⁴¹ Toikko 2005.

⁴² Asiakirjoihin nojaavasta tapaustutkimuksesta toinen esimerkki on Elina Pekkarisen sosiaalityön väitöskirja. Se kertoo viidestä helsinkiläispojasta heidän lastensuojeluasiakirjojensa valossa kuuden vuosikymmenen ajalta. Pekkarisen tutkimuksen taustalla vaikuttaa arkistotieteen kysymyksiä, mutta ne jäävät jossain määrin nimenomaisesti lastensuojelun muutoksen kuvaamisen varjoon, eikä tutkimuksen pääfokus ole ollut asiakirjojen synnyn tai muodostumisen pohdinnassa. Ks. tarkemmin Pekkarinen 2010.

⁴³ Vehkalahti 2008.

⁴⁴ Vehkalahti 2015.

⁴⁵ Vehkalahti 2015, 243.

Vehkalahden artikkeli on yksi laajimmista, suoranaisesti lastensuojeluarkistoihin ja niiden taustaan pureutuvista kirjoituksista suomalaisessa tutkimuskentässä. Vaikka teksti keskittyy vahvasti pohtimaan lähdekritiikin kysymyksiä pureutuen arkistojen muodostumiseen lähinnä lähteiden syntyä selittävänä tekijänä, on artikkelin anti omalle tutkimukselleni kiistaton. Artikkelissaan Vehkalahti osoittaa, että kunnalliset ja valtiolliset lastensuojeluarkistot ovat ennen kaikkea viranomaisten omiin tarkoituksiinsa synnyttämiä asiakirjakokonaisuuksia, joista säästyneet osat ovat niin ikään viranomaisten päätöksistä riippuvaisia.⁴⁶ Oman tutkimukseni kannalta onkin keskeistä ymmärtää Vehkalahden esiin nostamien mekanismien vaikutus myös Kotkan lastensuojeluarkistojen synnyssä ja myöhemmissä kehitysvaiheissa – kriittisen historian tutkimuksen on ymmärrettävä lähteiden syntyhistoriaa, joten arkistotieteellinen tutkimus voi olla hyödyksi myös tuleville lastensuojelun tutkijoille.

Sosiaalityön tiedonmuodostuksen periaatteita on aiemmin analysoitu alan sisällä pitkälti hyvin teoreettisesta näkökulmasta, huomioiden miten käytännön sosiaalityön tuottamaa tietoa pystytään hyödyntämään tutkimuskäytössä. On pohdittu muun muassa sitä, mistä sosiaalityöntekijä muodostaa käyttämänsä tiedon ja miten tiedonmuodostus vaikuttaa asiakaskohtaamisten tasoilla.⁴⁷ Toisaalta esimerkiksi Tarja Vierulan sosiaalityön väitöskirja kiinnittää huomion käytännön lastensuojelutyön asiakasasiakirjojen muodostumiseen ja asiakirjojen merkityksiin asiakkaina olevien lasten vanhempien näkökulmasta. Vierulan tutkimus pohjaa haastatteluihin, mutta sen ansiokkain saavutus suomalaisella kentällä on lastensuojelun dokumentaatiokäytäntöjen pohtiminen ja sen ymmärtäminen, että asiakirjoilla on merkitystä myös niiden synnyn ja alkuperäisen käyttötarkoituksen jälkeen.⁴⁸ Arkistonmuodostuksen periaatteisiin nämä tutkimukset eivät kuitenkaan keskity. Ajatuksia Vierulan tutkimus kuitenkin herätti ja ohjasi minua pohtimaan seulontojen eettisyyttä ja aineistojen jatkokäyttöä myös muun kuin tutkimuksen näkökannalta. Onko esimerkiksi lastensuojelun asiakkaana olleiden lapsilla oikeus päästä näkemään vanhempiensa tietoja vuosien päästä?

Sirpa Kuusisto-Niemi on sosiaalialan johtamisen väitöskirjassaan analysoinut tiedon hallintaa sosiaalityössä, huomioiden sen, miten sosiaalityöntekijät hankkivat tietoaan asiakkaista ja miten tieto organisoidaan työn helpottamiseksi. Sosiaalityön aineistojen arkistointi tai arkis-

⁴⁶ Vehkalahti 2015, 262–263. Niin ikään samassa artikkelikokoelmassa julkaistu sosiaalitieteilijä Elina Pekkarisen artikkeli kuvaa vastaavasti Pekkarisen väitöstutkimusprosessia, ja eritoten lastensuojelun tutkimuksen vaikeutta. Artikkelin anti on ollut omalle tutkimukselleni niin ikään suuri, sillä se avasi silmiäni ja auttoi ymmärtämään, että lupaprosessien vaikeus ja ylipäättään lastensuojelun historian tutkimus on monien portinvartijoiden valvoma ala, eikä tutkimuksen teko yksinkertaista. Ks. Pekkarinen 2015.

⁴⁷ Ks. esim. Laitinen 1998; Walls 1985.

⁴⁸ Vierula 2017.

tonmuodostus eivät kuitenkaan ole tutkimuksessa keskeisiä kysymyksiä, vaan Kuusisto-Niemi keskittyy pääasiassa pohtimaan tiedon hallintaa organisaatioiden aktiivitoiminnassa.⁴⁹ Käytännön tiedonmuodostusta lastensuojelussa on lisäksi tutkinut Aino Kääriäinen väitöskirjassaan vuodelta 2003, jossa hän analysoi lastensuojelun tiedonmuodostusta asiakirjojen kautta. Kääriäisen aikarajaus osuu 1990-luvulle ja ei siten korreloi oman tutkimukseni aineistojen kanssa ajallisesti.⁵⁰ Tutkimus on silti merkittävä avaus, sillä se pyrkii ymmärtämään sosiaalityön ja eritoten lastensuojelun dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikkaa, sekä niiden taustalla vaikuttavia mekanismeja käytännön lastensuojelutyössä. Olen tätä tutkimusta varten tutustunut Kääriäisen tutkimukseen pääpiirteissään ymmärtääkseni nykypäivän lastensuojelun tiedonmuodostuksen periaatteita. Kääriäisen tutkimus ei syvenny arkistoihin, vaan pysyttelee pääasiassa tiedon aktiivivaiheen muodostumisen tasolla, joten jätän Kääriäisen tutkimuksen tarkemmin analysoimatta.

Suomalaisesta tutkimuksesta on vielä nostettava esiin Sirpa Kuusisto-Niemen ja Marjo Rita Valtosen Sosiaalialan tietoteknologiahankkeelle toteuttama selvitys sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen pysyvistä säilyttämisestä vuodelta 2009. Selvitys on aiemman tutkimuksen kentässä poikkeuksellinen, sillä se on pyrkinyt muodostamaan kokonaiskuvaa sosiaalihuollon asiakirjojen säilyttämisestä ja myöhemmästä, säilytyksen mahdollistamasta tutkimuskäytöstä. Kuusisto-Niemi ja Valtonen analysoivat selvityksessä pysyvän säilytyksen lainsäädännöllistä ja teoreettista pohjaa, mutta suhteuttivat lisäksi asiakirjojen säilyttämisen tutkimuksen tarpeisiin asiantuntijakuulemisilla ja suppealla kyselytutkimuksella. Myös oman tutkimukseni kannalta tärkeänä huomiona on, että asiakirjojen säilyttämisessä on merkittäviä kuntakohtaisia eroja.⁵¹ Sosiaalihuollon aineistojen pysyvää säilytystä on ohjailtu Valtionarkiston vuonna 1989 antamalla kunnallisten asiakirjojen hävittämispäätöksellä, mutta kuten selvityksessä todetaan, on ongelmallista, ettei hävittämispäätös avaa tarkemmin pysyvästi säilytettäväksi valittuja aineistokokonaisuuksia. Toisaalta vain määrärajan säilytettäviä aineistoja saa säilyttää pidempäänkin, mikäli kunta niin on linjannut. Tätäkin taustaa vasten sosiaalihuollon arkistojen muodostumista on syytä edelleen tarkemmin tutkia.⁵²

⁴⁹ Kuusisto-Niemi 2016. Väitöskirjan osajulkaisuissa Kuusisto-Niemi pohtii mm. asiakastiedon kuvausmenetelmiä sosiaalityössä ja sosiaalityön asiakirjoja tutkimuksen lähteenä esimerkkitutkimuksen valossa. Ks. Kuusisto-Niemi 2016, 263–266.

⁵⁰ Kääriäinen 2003.

⁵¹ Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 20; Samaan havaintoon viittaa myös Vehkalahti 2015, 244.

⁵² Kuusisto-Niemi & Valtonen, 2009, 3 ja 26; Yllättävä huomio on myös se, että kuntien aineistoissa on katkoksia ja kaikkea sitä aineistoa, mikä arkistonmuodonsuunnitelmien mukaan pitäisi löytyä, ei aina löydy. Kuntien säilyttämän aineiston osalta on siis ilmeistä, että vaihtelut ovat suuria kunnasta toiseen. Ks. Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 19–20.

Tutkimuskenttä on siis hajanainen ja aiempaa tutkimustietoa on olemassa sieltä täältä. Suomen ulkopuolella ja eritoten arkistotieteen alalla lastensuojelun arkistoja on tutkittu jonkin verran, etenkin useissa artikkeleissa, joita olen hyödyntänyt oman tutkimukseni taustalla. Laajan katsauksen lastensuojelun arkistoihin Australiassa ja Ruotsissa on julkaissut Australian arkistonhoitajien yhdistyksen aikakauskirja *Archives and Manuscripts* teemanumerossaan keväällä 2012. Aikakauskirjan artikkeleista suuri osa ammentaa Australiassa toteutetusta hankkeesta⁵³, joka selvitti lapsuudessaan lastensuojelun asiakkaana olleiden australialaisten kaltoinkohtelun kokemuksia ja samalla myös sitä kuinka he ovat yrittäneet päästä käsiksi lastensuojeluasiakirjoihinsa eri puolilla Australiaa.⁵⁴ Asiakirjojen myöhempi merkitys lastensuojelun asiakkaina olleille nousee artikkeleissa esiin keskeisenä kysymyksenä. Tämä merkitys ei ole välttämättä aivan vähäinen, vaan on helposti ymmärrettävissä, että rikkinäisistä lähtökohdista olevalle henkilölle lastensuojelun asiakirjat voivat toimia keinona tutustua omaan menneisyyteen ja historiaan.⁵⁵ Teemanumeron artikkelien varsinainen anti tutkimukselleni on siinä, että ne tiedostavat arkistokokonaisuuksilla olevan oma historiansa.⁵⁶ Kuten Gavan J. McCarthy ja Joanne Evans toteavat: ”Toiseksi, ja tätä ei yleisesti ymmärretty, oli olemassa asiakirjojen tarina: kuka on luonut ne, miksi ne on luotu, kuinka ne on luotu, kuinka niitä on säilytetty, kuinka ne on dokumentoitu ja kuka on huolehtinut niistä ajan kuluessa.”⁵⁷ Arkistot siis sisältävät historiaa ilmentäviä asiakirjoja, mutta niillä on myös oma tarinansa ja historiansa. Juuri tähän kysymykseen arkistojen historiasta haluan *pro gradu* -tutkielmassani pureutua.

Australialaisen selvityksen kaltaisia, lastensuojelun piirissä kasvaneiden lasten kaltoinkohteluun keskittyviä tutkimushankkeita on toteutettu myös esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa. Pirjo Markkolan johtama selvityshanke selvitti Suomessa vuosina 1937–1983 tapahtunutta kaltoinkohtelua lastensuojelussa haastatteleamalla nyt aikuistuneita lastensuojelun asiakkaita.⁵⁸ Hankkeen toteutustapa on siis hyvin samanlainen kuin teemanumeron esittelemissä Australian ja Ruotsin lastensuojelun kaltoinkohteluun pureutuneissa hankkeissa. Suurimpana erona tuntuu olevan kuitenkin se, että suomalainen hanke jätti arkistot selvemmin sivuosaan. Arkistoaineistoihin tutustuttiin vain jos haastateltavat ottivat asiakirjoja mukaan haastattelutilanteisiin.⁵⁹ Kuten kansainvälisissä hankkeissa, myös suomalaisen selvitys kiinnitti huomiota sii-

⁵³ *Who Am I? The archive as central to quality practice for current and past care leavers (Forgotten Australians)*.

⁵⁴ McCarthy, Swain & O'Neill 2012, 1–3.

⁵⁵ Ks. esim. Swain & Musgrove 2012 ja O'Neill, Selakovic & Tropea 2012.

⁵⁶ O'Neill, Selakovic & Tropea 2012, 35–36; McCarthy & Evans 2012, 62.

⁵⁷ Suomenkos tekijän, alkuperäinen sitaatti ks. McCarthy & Evans 2012, 62.

⁵⁸ Hytönen & al. 2016; Ks. myös Malinen & Hytönen 2018.

⁵⁹ Selvitykseen osallistuneet tutkijat tutustuivat myös haastateltujen henkilöiden lastensuojelun asiakirjoihin, mikäli nämä itse ottivat niitä mukaan ja esille haastattelutilanteissa. Ks. Hytönen & al. 2016, 18.

hen, että tietojen saaminen lastensuojeluasiakirjoista on usein jopa asianosaisille vaikeaa, ellei mahdotonta, ja tiedot koettiin usein virheellisiksi tai puutteellisiksi. Myöskään asiakirjojen sisältö ei välttämättä avautunut lastensuojelun kontekstia vähän tunteville. Yhdistävänä tekijänä sekä suomalaisen että ulkomaisten selvitysten kesken nähtiin, että asiakirjoihin tutustuminen voi olla terapeutin, jopa eheyttävä matka oman menneisyyden traumoihin.⁶⁰

Arkistotieteen keskeisiksi perusteoksiksi tutkimukseni kannalta nousevat lisäksi Pekka Henttonen *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen* ja Frank Bolesin *Selecting & Appraising. Archives & Manuscripts*, jotka avaavat asiakirjahallinnan ja arkistoteorian perusteita. Henttonen kuvaa selkeästi suomalaisen arkistokentän muutoksen laajoja suuntaviivoja, joilla on merkitystä myös 1900-luvun aikana syntyneeseen Kotkan lastensuojeluaineistoon. Sekä Henttonen että Bolesin teokset selittävät asiakirja-aineistojen seulonnan taustalla vaikuttavaa teoriaa, joka asettaa viitekehyksensä Kotkan lastensuojeluarkistoissa tapahtuneen seulonnan ja asiakirjaotantojen taustalle.⁶¹ Henttonen teos kulkee tutkimukseni taustalla, ja ammennan siitä arkistoteoriaa omien havaintojeni tueksi. Eritoten Henttonen esittelemä asiakirjojen elinkaarimalli on tutkimukseni taustalla selittämässä Kotkan lastensuojeluarkistojen aineiston muodostumista 1920-luvulta nykypäivään. Elinkaarimallilla tarkoitetaan teoriaa, joka hahmottaa asiakirjojen olemassaolon ikään kuin biologisten elämänvaiheiden kautta: asiakirja syntyy, elää ja kuolee, ja asiakirjaan kohdistuu sen elämän aikana erilaisia toimenpiteitä.⁶²

⁶⁰ Hytönen & al. 2016, 152–156; ks. myös Ruotsissa tehdyistä vastaavista huomioista Sköld, Foberg & Hedström 2012; Australian tilanteesta O'Neill, Selokovic & Tropea 2012.

⁶¹ Henttonen 2015; Boles 2005. Suomalaisesta arkistohistoriasta on lisäksi kirjoitettu muutamia kommentaarisia yleisesityksiä esimerkiksi artikkelien muodossa, ks. esim. Syrjö 1994 ja Syrjö 1999. Vastaavasti suomalaisen seulontapolitiikan ja otantojen taustaa ovat artikkeleissa analysoineet Leppänen 1999 ja Mäenpää 1994.

⁶² Henttonen 2015, 82.

2. Köyhäinhuollosta huoltovaltioon – lastensuojelun kehitys ja tutkimusaineistot

2.1. Lastensuojelun ja köyhäinhuollon taustaa

Kotkan kaupungin erikoislaatuinen luonne nopeasti kehittyvänä satama- ja suurteollisuuskaupunkina on asettanut yhteiskunnallisen huollon alalla kunnan hallinnon monenlaisten vaikeuksien alaiseksi. Kaupungin väkiluvun nopea kasvu on aiheuttanut eräillä sosiaalisen toiminnan aloilla yleisestä kehityksestä jälelle jäämistä ja monia puutteellisuksia, joiden korjaaminen vienee vielä pitkän ajan. Yksi tällainen alue on lastensuojelutoiminta, jossa ei vielä läheskään ole tehty niitä uhrauksia, mitä useat toiset saman kokoiset maamme kaupungit ovat tehneet.⁶³

Näillä sanoilla alkoi Kotkan kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomus vuodelta 1938. Itsenäisyyden ajan alussa Kotka oli Suomen kaupunkien joukossa varsin nuori. Kotkan sahateollisuusyhteisö oli syntynyt hyvin nopeasti 1870-luvun alkupuoliskolla Kymmin pitäjän eteläosiin Kymijoen suuhun, Krimin sodassa hävitetyin Ruotsinsalmen merilinnoituksen tietämille.⁶⁴ Kaupunkioikeudet Kotka sai virallisesti vuonna 1879, ja viimeistään tämän jälkeen Kotkan väkiluku kasvoi nopeasti noin 1 000 asukkaasta miltei 12 000 asukkaaseen 1920-luvun alkuun tultaessa ja siitä vielä noin 20 000 asukkaaseen 1930-luvun loppuun mennessä.⁶⁵ Nopeasti syntyneen teollisuuden ympärille kehittyneessä kaupungissa pääosa asukkaista työskenteli sahateollisuuden palveluksessa ja siten Kotka oli selvästi työväenluokkainen kaupunki.⁶⁶ Nopean kaupungistumisen mukanaan tuomat sosiaaliset ongelmat ja väestön pakkautuminen maalta kaupunkiin vaikuttivat vahvasti 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun toimiin köyhäinhuollon alalla koko Suomessa.⁶⁷ Myös Kotkassa köyhäinhuollon osana toimineen lastensuojelun voidaan nähdä syntyneen pitkälti tältä pohjalta.⁶⁸

Suomalainen lastensuojelun kenttä muuttui voimakkaasti 1920-luvun alusta eteenpäin, kun sosiaalityön ja vaivahoidon hallintoa uudelleenorganisointiin ja lainsäädäntöä kehitettiin.⁶⁹ Lähtökohdiltaan kaikki vaivais- ja köyhäinhuolto⁷⁰ oli vielä 1800-luvun loppupuolella määritelty yhtenäiseksi ongelmakentäksi, jolloin sekä lasten, aikuisten, köyhien että rikollisten ongelmat pyrittiin ratkaisemaan yhden köyhäinhoidon alaisuudessa. Tultaessa kohti uuden vuo-

⁶³ PP13 1938, 3.

⁶⁴ Rosén 1953, 79–82; Hoffman 2012, 45–46.

⁶⁵ Hoffman 2012, 60; Halila 1953, 91 ja 96; Rosén 1955, 363 ja 366.

⁶⁶ Leino-Kaukiainen 2012A, 233–235.

⁶⁷ Pulma & Turpeinen 1987, 75–77.

⁶⁸ KKA, LLA, Db:1 Lastensuojelulautakunnan, lastenkodin johtokunnan ja lastenvalvojan toimintakertomus 1938, 3.

⁶⁹ Pulma & Turpeinen 1987, 107–110 ja 144–160; Vehkalahti 2008, 10–11.

⁷⁰ 1920-luvun lainsäädännöllä vaivashoito muuttui nimellisesti köyhäinhoidoksi, vaikka varsinaisesti kummankin tausta ja tarkoitusperät olivat jokseenkin samankaltaisia. Ks. esim. Toikko 2005, 152–153.

sisadan alkua vaivaishoito jakautui vähitellen erilaisiin toimialueisiin, joista lastensuojelu erotettiin omaksi kentäkseen. Hallinnon tasolla nähtiin, ettei köyhien, pahatapaisten tai vanhempiensa laiminlyömiä lasten ongelmiin voitu vastata samoilla keinoilla kuin aikuisten ongelmiin.⁷¹ Alkuvaiheessa eriytymiskehityksen ja sosiaaliavun takana toimivat eritoten yksityiset hyväntekeväisyysjärjestöt ja kansalaisliikkeet, kuntien ja valtion roolin ollessa vähäisempi. Kotkassa järjestöt, kuten Pelastusarmeija ja Lasten Ystävät Yhdistys ry, olivat kuitenkin toimineet lähinnä tarjoamalla neuvontaa, lasten päivähoidoa ja muuta lastentarhatoimintaa 1910-luvulta alkaen, varsinaisen lastensuojelun ja köyhäinhoidon jäädessä kaupungin viranomaisten vastuulle.⁷²

Ylipäätään muutos oli suuri, sillä 1800-luvun vaivaishoidon pohja oli lähinnä ollut köyhyyden hallinnassa ja köyhien kaitsemisessa, ei köyhyyden taustalla piilevien ongelmien ratkaisemisessa. Perinteinen köyhäinhoito oli siis lähinnä pyrkinyt ylläpitämään yhteisöjen sisäistä järjestystä ja hallitsemaan köyhyyttä kokonaisuutena: olihan kunnallisen köyhäinhoidon tarkoitus ennen kaikkea taata elämisen minimitarpeet materiaalisilla avustuksilla.⁷³ 1900-luvun alun kehitys oli vienyt köyhäinhoitoa yksilöllisempään suuntaan ja 1920-luvun aikana vahvistui huoltovaltion ajatus, jossa suomalaisen huoltopolitiikan ydin oli yksilöllisessä tarveharkinnassa. Kun huoltopolitiikka huomioi yksilön, se samalla myös pyrki hahmottamaan koko köyhäinhoidon kokonaisuutta eri toimialoihin jaettuna. Aatteellisesti huoltopolitiikan takana tosin vaikutti myös ajatus sosiaalisesta kontrollista, jossa ylä- ja keskiluokka pyrkivät tietyllä tapaa holhoamaan ja sivistämään alempia luokkia ja ohjaamaan heitä kohti ”oikeita”, talonpoikaisia arvoja, korkeaa työmoraalia ja työn arvostusta.⁷⁴ Joka tapauksessa huoltotoiminta käsitti 1900-luvun alussa entistä vahvemmin ajatuksen kasvatuksen ja sivistyksen merkityksestä aineellisen hädän vähentäjänä – avunsaajille pyrittiin tarjoamaan siis myös ei-materiaalista tukea ja ohjausta.⁷⁵

⁷¹ Toikko 2005, 56–58; Pulma & Turpeinen 1987, 64–69. Esimerkiksi sosiaalihuollon tarkastaja Eemil Tolonen koki, ettei työläisperheillä aina ollut edellytyksiä kasvattaa heille sijoitettua lapsia puutteen ja huonojen olosuhteiden takia, ks. Pulma & Turpeinen 1987, 132.

⁷² Pulma & Turpeinen 1987, 87–96; Toikko 2005, 59–76; PP13 1938, 27–29.

⁷³ Toikko 2005, 137.

⁷⁴ Toikko 2005, 56; Pulma & Turpeinen 1987, 123–124. Ylempien luokkien holhoava asenne näkyi esimerkiksi suhtautumisessa punaorpokysymykseen sisällissodan jälkiselvittelyssä. Haluttiin ehkäistä se, etteivät orvot katkeroituisi ja ”väärän” aatemaailman omaksumalla vaarantaisi yhteiskuntarauhaa tulevaisuudessa. Vaikka orpokysymyksen hoitamiseen lopulta vaikuttivatkin enemmän muut sosiaaliset ja taloudelliset seikat, oli sosiaalisella kontrollilla ainakin taustavaikutusta orpokysymyksen hoidossa. Ks. Pulma & Turpeinen 1987, 126–128.

⁷⁵ Toikko 2005, 137; Jaakkola, Pulma, Satka & Urponen 1994, 143–144. On nähtävissä, että kehitys nivoutui etenkin lastensuojelun osalta myös oppivelvollisuuslain säätämiseen 1921, muussa kunnallisessa sosiaalihuollossa ei-materiaalinen avustus lisääntyi vahvasti vasta 1940-luvun jälkeen, ks. esim. Toikko 2005, 152–154.

Köyhäinhuollon kentässä lapset eivät olleet yksinomaan vähävaraisia, vaan kuntien kuului huolehtia myös muulla tavoin laiminlyödyistä lapsista. Käsitteen ei tulekaan antaa ohjata harhaan, sillä lastensuojelullisten toimenpiteiden osalta kyse ei ollut pelkästään köyhistä huolehtimisesta. Lain tasolla alaikäiset lapset jopa nostetaan hyvin selvästi erilliseksi ryhmäksi muista köyhäinhuoltoa tarvitsevista.⁷⁶ Täysi-ikäisten apua nauttivien tuli esimerkiksi siihen kyetessään korvata saamansa apu kunnalle, mutta alaikäisenä saadusta avusta ei korvausta saanut vuoden 1922 köyhäinhuoltolain mukaan periä.⁷⁷ Lainsäädännön kannalta alaikäisyyden rajana pidettiin niin vuoden 1922 köyhäinhuoltolaissa kuin myöhemmässä vuoden 1936 lastensuojelulainsäädännössä kuuttatoista ikävuotta. Tämän lisäksi vuoden 1936 lastensuojelulaki tunnisti nuoret henkilöt erillisenä ryhmänä, niin, että nuoriksi katsottiin iältään 16–18-vuotiaat.⁷⁸ Viranomaisten tuli huolehtia lasten kasvatuksesta vähintään 16-vuoteen saakka, mutta joissain erillisissä tapauksissa nuori henkilö pysyi lastensuojelun alaisena aina siihen saakka kunnes hän saavutti täysivaltaisuuden rajana yleisesti pidetyn 21 vuotta tai meni naimisiin.⁷⁹ Myös aiempi köyhäinhuoltolaki määritteli, että pysyvästi köyhäinhuollon kasvatettava ollut alaikäinen pysyi köyhäinhuollon holhouksen alaisena aina siihen saakka kun täytti mainitun 21 vuotta.⁸⁰

Suomen itsenäistyminen, ensimmäisen maailmansodan aikainen työttömyys, elintarvikepula ja eritoten vuoden 1918 sisällissota muuttivat lastensuojelun kenttää radikaalisti. Vastuu avun järjestämisestä siirtyi yksityisiltä toimijoilta kunnille ja kaupungeille, samalla kun valtio otti lastensuojelun kysymykset entistä vahvemmin valvontaansa. Sisällissodan jälkeensä jättämät tuhannet sotaorvat olivat kysymys, jota ei voinut ohittaa. Sotaorpokysymys synnytti Suomessa vahvan lastenkotiverkoston, joka siirsi orpolapsien hoidon ihanteita kotihoidosta laitoksiin.⁸¹ Orpoja oli kuitenkin niin paljon, ettei kaikille mitenkään ollut tilaa lastensuojelulaitoksissa. Kotkan oma lastenkoti oli vuonna 1919 ääriään myöten täynnä orpolapsia,⁸² joten kotkalaisia sotaorpoja sijoitettiin sisällissodan jälkeen maaseudulle aina Pohjanmaata myöten.⁸³

⁷⁶ AsK 1922, Köyhäinhuoltolaki 145/1922, I luku, 1 § ja IV luku, 24 §. Kasvattikoteihin annettujen lasten osalta laki esimerkiksi pyrki turvaamaan jatkuvuuden, ja sen että lapsi saisi asua koko alaikäisyytensä ajan samassa kasvattikodissa.

⁷⁷ AsK 1922, Köyhäinhuoltolaki 145/1922, VI luku, 52 §.

⁷⁸ AsK 1922, Köyhäinhuoltolaki 145/1922, I luku, 1 §; AsK 1936, Lastensuojelulaki 52/1936, I luku, 1 §.

⁷⁹ AsK 1936, Lastensuojelulaki 52/1936, 5 luku, 22 §; Lakikirja 1941, Holhouslaki 1898, II luku, 16 §.

⁸⁰ AsK 1922, Köyhäinhuoltolaki 145/1922, VII luku, 60 §.

⁸¹ Pulma & Turpeinen 1987, 123 ja 126–134;.

⁸² Kotkan orpokodissa mainitaan olleen noin 60 lasta. Ks. PP13 1938, 3 ja KKA, Kasvatuslautakunnan arkisto (KLA), Ba:2 Luettelo lastenkodin lapsista 1907–1923.

⁸³ Pulma & Turpeinen 1987, 124–126; PP13 1938, 3.

Niin ikään 1920-luvun alussa säädetty oppivelvollisuuslaki velvoitti kuntia panostamaan entistä enemmän nimenomaan vähävaraisten lasten huoltoon, kun vähävaraisille oppilaille jaettiin esimerkiksi ruoka- ja vaateavustuksia. Vastaavasti samaan aikaan alettiin nähdä, että lasten koulunkäynti ja ammattiin oppiminen olivat entistä tärkeämmässä asemassa lapsen kasvun ja kehityksen kannalta – köyhienkin lasten koulunkäynti piti mahdollistaa yhteiskunnan toimesta. Lastenkodin piirissä kasvaneiden lasten koulunkäynnistä oli ilmeisesti ainakin Kotkassa huolehdittu jo ennen oppivelvollisuuslakia. Kotkan lastenkodin johtajattarena vuosina 1909–1914 toiminut Olga Oivanen muisteli laitoksen 40-vuotishistoriikissa, että pääosa lastenkodissa asuneista kouluikäisistä lapsista kävi kansakoulun, ja sen päätettyään pojat suorittivat vielä ammattikoulun ja tytöt silloisen käsityökurssin.⁸⁴

Tätä taustaa vasten kuntiin perustettiin 1910-luvun lopussa ja 1920-luvun alussa kasvatus- ja lastensuojelulautakuntia huolehtimaan lasten köyhäinhuollosta ja kunnallisesta kasvatuksesta. Lastensuojelulautakunnat saivat oikeudellisen pohjansa vuoden 1922 köyhäinhuoltolaissa, mutta aluksi niitä toimi lähinnä suuremmissa kaupungeissa. Kasvatuslautakuntien tehtävät olivat jokseenkin samat kuin lastensuojelulautakunnilla, mutta toiminta usein suppeampaa. Kotkaan oltiin perustamassa kasvatuslautakuntaa jo vuonna 1917, mutta ilmeisesti sisällissota viivästytti toiminnan aloittamista ja lautakunta alkoi kokoontua vasta vuonna 1919.⁸⁵ On myös huomattava, etteivät 1920-luvun alkuun mennessä säädetyt lait velvoittaneet erillisten lautakuntien perustamiseen, vaan lainsäädännön näkökulmasta lastensuojelu edelleen organisoitiin kunnallisen köyhäinhoidon alaisuudessa.⁸⁶ Silti etenkin suuremmissa kunnissa ja kaupungeissa lastensuojelu oli käytännössä vapaaehtoisesti erotettu laajemmasta köyhäinhoidosta erilliseksi toimialueeksi jo 1920-luvun loppuun mennessä.⁸⁷

Lastensuojelun kenttä sai tosin pienempiinkin maalaiskuntiin oman toimihenkilönsä, kun vuonna 1922 säädettiin laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista. Lain myötä perustettiin ympäri Suomen lastenvalvojien virkoja holhouslautakuntien alaisuuteen vastaamaan pääasiassa aviottomien lasten elatuksen varmistamisesta.⁸⁸ Lastenvalvojan tehtävä oli siis pääasiassa huolehtia, että aviottomalle lapselle löytyi elättäjä, mutta lastenvalvojat toimivat myös

⁸⁴ Pulma & Turpeinen 1987, 124–126; KKA, Lastenkodin johtokunnan arkisto (LKJ), Ha:1 Muistelmia Kotkan lastenkodin toiminnasta 1907–1947.

⁸⁵ Kasvatuslautakunnan säännöt oli hyväksytty jo vuonna 1917, mutta lautakunta kokoontui ensimmäisen kerran vasta 10.4.1919. Ks. PP4 1920, 17–18 ja KKA, KLA, Ca:1 Kasvatuslautakunnan pöytäkirja 1919.

⁸⁶ Pulma & Turpeinen 1987, 171–172; Köyhäinhuoltolaki 1922, Lakikirja 1941.

⁸⁷ Pulma & Turpeinen 1987, 171–172.

⁸⁸ Jos kunnassa oli lastensuojelulautakunta, toimi lastenvalvoja sen alaisuudessa. Ks. Pulma & Turpeinen 1987, 167–168.

tekemällä kotikäyntejä perheisiin ja siten olivat toimivana osana lastensuojelun verkkoa.⁸⁹ Kotkassa ensimmäiseksi lastenvalvojaksi nimitettiin vuonna 1923 niin ikään kasvatuslautakunnan ammattihoilijaksi tehtäviä hoitanut Juho Aaltonen.⁹⁰ Hän toimi kaupungin taksoitus-sihteerin tehtävien ohella sivutoimisesti sekä ammattihoilijana että lastenvalvojana aina vuoteen 1938 saakka.⁹¹ Vasta tämän jälkeen vuonna 1938 kaupunki sai päätoimisen lastensuojelujohtajan Evert Paldaniuksen, joka toimi sekä kaupungin lastenvalvojana että lastensuojelun johtavana viranhaltijana.⁹² Joka tapauksessa lastenvalvojan toimi kytkeytyi Kotkassa tiiviisti muun lastensuojelun kenttään aina 1920-luvulta eteenpäin, mikä osoittaa lastenvalvojien mukanaan tuoman merkityksen koko lastensuojelun kehitykselle.

Samalla 1920- ja 1930-lukujen aikana lastensuojelu tuli yhä vahvemmin julkishallinnollisen sääntelyn piiriin. Voidaan puhua tietynlaisesta toiminnan institutionalisoitumisesta, joka näkyi muun muassa viranomaisten toiminnan säännöllisessä raportoinnissa kuntien julkaistuissa toimintakertomuksissa, lastensuojelun organisoinnissa kunnallisten hallintoelinten alle ja viranhaltijoiden raporteissa lautakunnille.⁹³ Esimerkiksi Kotkassa yhtenäinen kunnalliskertomusten sarja alkaa vuodesta 1921, josta eteenpäin lautakuntien ja lastensuojeluun liittyvien toimijoiden selvityksiä julkaistiin vuosittain osana kunnalliskertomusta. Selvityksissä muun muassa tilastoitiin köyhäinhoidon asiakasmääriä, esiteltiin lautakuntien tilinpäätökset ja käytiin läpi viranomaistoiminta yleisesti vuositasona.⁹⁴

Lastensuojelulle oli yritetty saada omaa lainsäädäntöä jo vuonna 1918 perustetusta valtiollisesta lastensuojelukomiteasta alkaen. Komitean mietinnöt ja pyrkimykset lainsäädännön aikaansaamiseksi olivat kuitenkin epäonnistuneet 1920-luvulla poliittisen ilmapiirin ja eduskunnan hajottamisten takia.⁹⁵ Lastensuojelukomitea esitti mietinnössään kunnallisten lastensuojelulautakuntien perustamista, jotka vastaisivat Panu Pulman selkeää yhteenvetoa lainaten muun muassa seuraavista tehtävistä:

Lastensuojelulautakunnan tehtäväksi komitea määritteli seuraavat:

- a) ammattihoilijoiden järjestäminen ja valvominen
- b) kasvattilapsien valvonta
- c) lasten kotikasvatuksen tukeminen

⁸⁹ Saarimäki 2015, 131–133; Tuomi 2003, 17–18.

⁹⁰ Meltti 1955, 293. Ks myös teoksen henkilöhakemiston sivu 413, jossa Aaltosen etunimi mainitaan.

⁹¹ PP13 1938, 4–5.

⁹² PP13 1938, 9 ja 26–27; Lastensuojelujohtaja Evert Paldanius †, *Huoltaja* 7/1952, 185.

⁹³ Ks. esim. KKA, Kasvatuslautakunnan arkisto Ca:1 ja Ca:2 kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1919–1936; Da:1 Kasvatuslautakunnan toimintakertomus 1925.

⁹⁴ PP1 1921.

⁹⁵ Pulma & Turpeinen 1987, 149–155.

- d) turvattomista lapsista huolehtiminen sekä niistä lapsista huolehtiminen, joiden köyhäinhuoltoviranomaiset katsoivat olevan kodin ulkopuolisen kasvatuksen tarpeessa
- e) huolenpito lapsista jotka
 - ovat selvästi älyllisesti jälkeenjääneitä, psyykkisesti epänormaaleja, epileptikkoja tai vammaisia
 - laiminlyövät koulunkäyntiä
 - on tavattu kerjäämästä tai kulkurielämää viettämässä
 - ovat kotona laiminlyötyjä tai joita pahoinpidellään tai joiden vanhemmat viettävät paheellista elämää
 - eivät kodin tai koulun kasvatuskeinoilla ole riittävän hyvin oikaistavissa tai jotka ovat siveellisesti turmeltuneita tai
 - ovat tehneet rikoksen
- f) sellaisista nuorista huolehtiminen (15 vaan ei 18 vuotta täyttäneet), joiden arvioidaan vielä olevan kasvatuksellisin keinoin ohjattavissa ja jotka
 - on tavattu kerjäämästä tai kiertelevää elämää viettämässä
 - jäävät kodeissaan laiminlyödyiksi tai joiden vanhemmat viettävät paheellista elämää
- g) laissa säädettyihin toimenpiteisiin ryhtyminen niissä tapauksissa, joissa nuori on syyllistynyt rikokseen⁹⁶

Komitean esittämät tehtävät toteutuivat köyhäinhuolto-laissa vuodelta 1922, vaikkei erillistä lastensuojelulakia saatu säädettyä. Vuosikausia kestänyt lainsäädäntötyö itsenäisen lastensuojelulain aikaansaamiseksi saatiin päätökseen vasta vuonna 1936. Tuolloin eduskunta vahvisti lain lastensuojelusta, silloinkin vasta kun huoltolainsäädäntöä uudistettiin kokonaisuutena. Tämä laki astui voimaan vuonna 1937, muttei sisällöllisesti antanut juurikaan uutta lastensuojelun järjestämiseen verraten vuoden 1922 köyhäinhuotolakiin ja siihen kirjattuihin lastensuojelullisiin tehtäviin. Suurin muutos oli lähinnä lain tarjoama mahdollisuus lastensuojeluviranomaisen suorittamaan huostaanottoon vanhempien tahdon vastaisesti, mikäli lapsi oli pahatapainen tai vaikeasti hoidettava. Köyhäinhuoltolautakuntien tehtävät siirrettiin laissa pääosin huoltolautakunnille, mutta käytännössä tehtävät muuten pysyivät samoina. Huostaanoton perusteiksi laki lisäksi määräsi sekä vanhemmista että lapsesta itsestään johtuvia seikkoja, joiden perusteella lapsi pystyttiin sijoittamaan joko laitokseen tai lautakunnan valvonnassa muualle kasvatettavaksi. Onkin huomattava, että lastensuojelutoimenpiteet olivat varsin pitkälti lasten sijoittamista kasvatuskoteihin ja vain osittain kyse oli laitospasvatuksesta.⁹⁷

Lastensuojelulain oli siis tarkoitus selkeyttää ja itsenäistää lastensuojelun toimintaan. Käytännössä tätä ei kuitenkaan tapahtunut, sillä laki vei lastensuojelun hallintoa takaisin yhden huoltolautakunnan (joka siis vastaisi myös muusta sosiaalihuollosta) alaisuuteen. Näin ollen 1920-

⁹⁶ Pulma & Turpeinen 1987, 145–146. Listaus on kirjoittajien yhteenveto vuosina 1918–1921 toimineen lastensuojelukomitean esityksestä.

⁹⁷ Pulma & Turpeinen 1987, 109, 148, 150–160 ja 164–165; Ks. myös esim. PP1 1923, 175. Tämä osoittaa selvästi, että esimerkiksi Kotkassa vuonna 1923 vain osa lapsista oli laitoshoidossa, suurta osaa hoidettiin kotonaan ja osaa oli sijoitettuna yksityiskoteihin kasvatettavaksi.

ja 1930-lukujen lainsäädäntökehitys kyllä tavallaan pyrki irrottamaan lastensuojelua muusta köyhäinhoidosta, mutta teknisesti lainsäädännön tasolla eri sosiaalihuollon muodot pysyivät aiempaan tapaan keskitetyn köyhäinhoidon (tai huoltolautakunnan) alaisuudessa.⁹⁸ Voidaan ehkä nähdä, että laajempaa eriytymistä esti sosiaalisen kontrollin pyrkimys, jolla avunsaajia pyrittiin ohjaamaan ja valvomaan. Pysyvästi köyhäinhoitoa nauttineet olivat osaltaan holhoksen alaisia ja menettivät esimerkiksi äänioikeutensa.⁹⁹ Valtakunnallisen kehityksen vastaisesti Kotkassa erillisestä lastensuojelulautakunnasta määrättiin tosin asetuksella 1936, sillä nähtiin, ettei kasvavassa työläiskaupungissa pystyttäisi vastaamaan kaikkiin sosiaalisiin ongelmiin yhdellä huoltolautakunnalla.¹⁰⁰ Lautakunta oli ollut olemassa jo ennen asetusta, mutta asetuksen myötä kaikki lapsiin kohdistuvat köyhäinhuollon toimenpiteet siirtyivät lastensuojelulautakunnan hoidettaviksi.¹⁰¹ Ilmeisesti vastaavanlaisia asetuksia säädettiin myös muille suuremmille kaupungeille, sillä esimerkiksi Tampereella toimi lastensuojelulautakunta myös uuden lainsäädännön voimaan astumisen jälkeen 1930-luvun lopulla, kuten Kaisa Aine on *pro gradu* -tutkielmassaan osoittanut.¹⁰²

Kotkassa kuten muissakin kunnissa siis toimi sekä lainsäädännön määräämiä että kuntien vapaaehtoisesti muodostamia lautakuntia. Kaikki lautakunnat olivat kunnanvaltuustojen asettamia ja ne käyttivät sekä köyhäinhoidossa että myöhemmin itsenäisemmässä lastensuojelussa toimenpiteiden osalta ylintä päätösvaltaa.¹⁰³ Palkattujen toimihenkilöiden (kuten lastenvalvojan, köyhäinhoitolautakunnan esimiehen tai lastentarkastajan) rooli oli pääasiassa valmistella asioita lautakuntien päätettäväksi ja huolehtia juoksevasta asiainhoidosta. Esimerkkinä voidaan käyttää Kotkan köyhäinhoitolautakuntaa, jonka juoksevista asioista, kirjeenvaihdosta ja lautakunnan kokouksien valmistelusta huolehtivat palkatut toimihenkilöt. Näiden yläpuolella ylintä valtaa käytti kuitenkin köyhäinhoitolautakunta luottamushenkilöineen: sen puheenjohtaja ja kaupunginvaltuuston valitsevat jäsenet olivat luottamustoimessa suhteessa kuntaan, eivätkä he nauttineet palkkaa tehtävistään.¹⁰⁴ Hyvin karkeasti voidaan linjata, että köyhäinhoidon toimihenkilöt toteuttivat hoidon valvontaa, valmistelua ja pyyntöjen vastaanottoa, kun

⁹⁸ Pulma & Turpeinen 1987, 157–160.

⁹⁹ Pulma & Turpeinen 1987, 128; Ks. myös Köyhäinhoitolaki 1922, Lakikirja 1941.

¹⁰⁰ PP11 Asetus Kotkan kaupungin yhteiskunnallisen huollon hallinnasta 1936, 3–11. On tosin huomattava, että myös huoltolautakunnasta tehty lainsäädäntö mahdollista suurille kaupungeille poikkeuksen, jolloin säädöksillä huoltolautakunnan lakisääteisiä vastuualueita pystyttiin jakamaan muille toimijoille. Ks. AsK 1936, Laki kunnallisesti huoltolautakunnasta 51/1936, 9 §.

¹⁰¹ PP1 1938, 179–180.

¹⁰² Aine 2010.

¹⁰³ Ks. esim. PP1 1926, 159–161; PP7 1919, 3.

¹⁰⁴ PP8 1923, 5–6; Palkkioita lautakuntien jäsenille saatettiin kuitenkin maksaa. Palkkioiden suuruus ei kuitenkaan selviä aineistoista. Ks. esim. KKA, KLA, Ca:2 Kasvatuslautakunnan pöytäkirja 7.4.1921.

taas lautakunta teki kokouksissaan päätökset esimerkiksi lapsen köyhäinhoidon piiriin ottamisesta.¹⁰⁵

Edellä kuvattua taustaa vasten myös Kotkan kaupungin lastensuojelu oli alkanut erkaantua köyhäinhuollosta osittain omaksi kokonaisuudekseen jo 1910-luvun aikana.¹⁰⁶ Kotkaan oli perustettu kasvatuslautakunta vuonna 1919, lastenkoti kaupungissa oli toiminut vuodesta 1907 eteenpäin.¹⁰⁷ Näiden toimijoiden myötä kaupunkiin syntyi yleisestä köyhäinhoidosta erillisenä johdettu lastensuojelun kenttä, joka sittemmin vielä 1930-luvulla vahvistui erillisen lastensuojelulautakunnan myötä. Kasvatus-, köyhäinhoito- ja lastensuojelulautakunnan ohella kaupungin alaikäisten huoltoon osallistui useita muita lautakuntia ja kenttä on kokonaisuudessaan varsin monimutkainen. Lautakuntien tehtävät tuntuvat lisäksi olleen ajoittain hyvinkin päällekkäisiä.¹⁰⁸ Syvennyn Kotkan kunnallisen lastensuojelun toimijoihin ja lautakuntien kentän arkistorakenteeseen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

2.2. Tutkimusaineistot – Kotkan kaupungin lastensuojelu lautakuntien keskellä

Tutkimukseni pääasiallisena aineistona ovat Kotkan kaupunginarkistossa säilytettävät lastensuojelutoimintoihin liittyvät arkistokokonaisuudet. Koska haluan hahmottaa arkistonmuodostusta kokonaisvaltaisesti, tutkimuskohteenani ovat eri lautakuntien arkistot kokonaisuuksina niiltä osin, kun nämä aineistot liittyvät lastensuojelullisiin toimenpiteisiin. Olen rajannut aineistoni ulkopuolelle muun köyhäinhoidon ja sosiaalihuollon, ja tämän takia jätän tarkemman tutkimuksen ulkopuolelle esimerkiksi Kotkan kunnalliskodin arkiston. Kunnalliskodissa hoidettiin pääasiassa aikuisia, ja heistäkin lähinnä sellaisia, jotka eivät kyenneet itse itseään elättämään.¹⁰⁹ Lapsia kunnalliskodissa ei sen ohjesääntöjen mukaan pysyvästi saanut edes hoitaa, vaan säännöt linjasivat, että kotiin sai sijoittaa vain alle kaksivuotiaita lapsia määräaikaaisesti.¹¹⁰ Läpikäymäni kunnalliskodin vuosikertomukset osoittivat, ettei siellä pääasiassa ollut yksittäisiä lapsia lukuun ottamatta alaikäisiä hoidokkeja.¹¹¹

¹⁰⁵ PP8 1923, 6–10.

¹⁰⁶ KKA, Lastensuojelulautakunnan ja kasvatuslautakunnan arkistot.

¹⁰⁷ KKA, KLA, Ca:1 Kasvatuslautakunnan pöytäkirja 1919; KKA, LKJ, esim. Ca:1 Pöytäkirjat 1907–1918.

¹⁰⁸ KKA, LLA, esim. Da:1 Lastensuojelulautakunnan toimintakertomus 1935; Ks. myös KKA, KLA, Ca:1 Kasvatuslautakunnan pöytäkirjat 1920–1936, pöytäkirja 24.2.1933 josta ilmenee, että kasvatuslautakunta vastasi osittain päällekkäin holhouslautakunnan ja köyhäinhuoltolautakunnan kanssa esimerkiksi lastenvalvojan työstä.

¹⁰⁹ PP5 1923.

¹¹⁰ PP5 1923, 4.

¹¹¹ Ks. esim. PP1 1929, 442 ja PP1 1936, 157. Vuonna 1929 kunnalliskodissa oli kaksi lasta, vuonna 1936 ei yhtään. Esimerkiksi vain vuoden 1931 aikana kunnalliskodissa oli hoidettu poikkeuksellisesti viittä lasta, joista kaikki poistuivat kodin hoidosta jo saman vuoden aikana, ks. PP1 1931, 132.

Keskityn siis niiden lautakuntien arkistoihin, jotka ovat suorittaneet pääasiassa lapsiin ja nuoriin kohdistuvia toimenpiteitä. Näiden arkistojen asiakirjat ovat hyvin monipuolisia, ulottuen aina sosiaalikerhomuksista nimikirjoihin, diaareihin, erilaisiin sopimuksiin ja tilikirjoihin. Arkistojen rakenteesta on huomioitava, että esimerkiksi sosiaalikerhomukset 1920-luvulta 1980-luvulle ovat pitkälti arkistoituina samoissa arkistokoteloissa, minkä vuoksi olen joutunut käymään läpi pääosan arkiston aineistoista säästyneiden 1920- ja 1930-lukujen asiakirjojen jäljittämiseksi.¹¹² Tarkastelen aineistoja suhteessa nykyisiin ja aiempiin arkistokaavoihin¹¹³, ja laajennan arkistonmuodostuksen kontekstia laki- ja asetusteksteillä, sekä erilaisilla painetuilla lähdejulkaisuilla arkistonmuodostajien toiminnasta.

Koska tutkin nimenomaan arkistohistoriaa, yksittäisten lastensuojelutapausten esiinnousu asiakirjoista ei ole tutkimukselleni merkityksellistä. Lastensuojelutapausten kertovien asiakirjojen suurin merkitys onkin siinä, että ne muodostavat laajemman kokonaisuuden, arkiston, joka on varsinainen tutkimuskohteeni. Kiinnostavaa kuitenkin on, mitä ja minkä tyyppisiä asiakirjoja seulontojen jälkeen on jäljellä, ja mikä on näiden aineiston laajempi merkitys yhteiskunnassa ja historian tutkimuksen alueella. Yksittäisten asiakirjojen muoto ja sisältö kertovat kuitenkin asiakirjallisesta tiedonmuodostuksesta ja siitä mitä pidetty merkityksellisenä kirjata ylös. Tutkin asiakirjoja osana arkistoa, mutta erityisesti seulontoja pohdittaessa on minun otettava huomioon myös se, minkälaisia asiakirjoja on pysyvästi tai pitkäaikaisesti säilytetty. Silloinkin yksittäisillä lastensuojelutapausten tutkimukselleni vain esimerkinomainen luonne, eritoten pohdittaessa asiakirjojen luonnin suhteutusta lainsäädäntöön (vastasivako kirjat lakisäädystä ja ohjeistusta) ja punnittaessa arkistojen merkitystä elinkaarensa nykyhetkessä.

Alaikäisiin lapsiin ja nuoriin kohdistuvia lastensuojelullisia ja köyhäinhoidollisia toimenpiteitä toteuttivat Kotkassa 1920-luvun alusta vuoteen 1939 pääasiassa kaksi lautakuntaa sekä näiden lautakuntien alaisuudessa toimineet virkamiehet ja laitokset. Ensimmäisenä oli köyhäinhuoltolautakunta, jonka nimi muuttui vuoden 1937 uuden lain myötä huoltolautakunnaksi.¹¹⁴ Kotkan kaupungin lastenkoti toimi köyhäinhuoltolautakunnan alaisuudessa, mutta muodosti oman arkistonsa.¹¹⁵ Toisena keskeisenä toimijana oli kasvatuslautakunta, jonka nimi muutet-

¹¹² Ks. esim. KKA, LLA, Fa:4 Kirjeistö, ottolapset 1921–1972. Aineiston vuosiluku viittaa siinä esiintyvien ottolasten syntymävuoteen, 1920- ja 1930-lukujen lapset ovat sekaisin uudemman aineiston joukossa.

¹¹³ Eli arkistoluetteloihin.

¹¹⁴ PP1 1938, 181–183.

¹¹⁵ PP6 1923, 3.

tiin vuonna 1934 lastensuojelulautakunnaksi,¹¹⁶ ja joka uuden lain myötä otti 1930-luvun lopussa hoidettavakseen loputkin köyhäinhoidolle aiemmin kuuluneet lastensuojelutehtävät.¹¹⁷ Edellä mainitut neljä toimijaa muodostavat kukin oman arkistonsa, mutta niiden lisäksi olen käynyt läpi myös muiden toimijoiden arkistokokonaisuuksia. Kaiken kaikkiaan tätä tutkimusta varten olen perehtynyt kattavasti seuraavien kotkalaisten arkistonmuodostajien aineistoon:

- Köyhäinhoitolautakunta
- Lastenkodin johtokunta
- Lastentarhan johtokunta
- Huoltolautakunta
- Kasvatuslautakunta
- Lastensuojelulautakunta
- Holhouslautakunta
- Sosiaalilautakunta
- Sosiaali- ja terveyslautakunnan elatusturvatoimisto

Aineistojen kenttä on monimutkainen, joten on syytä lyhyesti avata kunkin arkistonmuodostajan toimialaa. Köyhäinhoitolautakunta vastasi materiaalisen avun järjestämisestä niille aikuisille, jotka eivät pystyneet itseään elättämään, sairauden, vian, vanhuuden tai muun syyn takia. Lisäksi lautakunnan tehtävänä oli huolehtia puutteellisesti hoidettujen alaikäisten hoidosta ja kasvatuksesta, niin että heille mahdollistettiin kasvu työtätekeviksi, kunnollisiksi kansalaisiksi.¹¹⁸ Tätä tarkoitusta varten lautakunnan alaisuudessa toimi lastenkoti, jossa hoidettiin sellaisia lapsia, joita syystä tai toisesta ei voitu sijoittaa yksityishoitoon.¹¹⁹ Lastenkodin toimintaa johti vielä erillinen lastenkodin johtokunta, joka omana arkistonmuodostajanaan käsittää pääosan säästyneistä lastenkotiin liittyvistä asiakirjoista.¹²⁰ Kotkassa toimi lisäksi erillinen lastentarha, jonka tarkoituksena oli lähinnä tukea lasten kotikasvatusta ja kehitystä järjestämällä pienille lapsille päivittäistä, lapsen iän huomioivaa toimintaa.¹²¹ Lastentarhan johtokunta ei varsinaisesti edusta lastensuojelullisia toimenpiteitä, mutta olen tarkastellut sen arkistoa lähinnä siksi, että lastenkodin ja lastentarhan johtokunnat olivat yhdistetyt 1920-luvun alku-

¹¹⁶ PP1 1934, 153. Vielä edellisvuoden vuosikertomuksessa lautakunta toimi kasvatuslautakunnan nimellä, ks. PP1 1933; Aiemman kasvatuslautakunnan arkisto muodostaa kuitenkin edelleen erillisen arkistokokonaisuutensa.

¹¹⁷ PP1 1938, 181–183.

¹¹⁸ PP7 1919, 4.

¹¹⁹ PP1 1921, 91; PP1 1923, 175; PP6 1923, 3. Köyhäinhoitolautakunnan osalta lapsiin kohdistuvia toimenpiteitä valvoi pääasiassa lastentarkastaja ja lastenkodin henkilökunta, ks. esim. PP1 1923, 173–175 ja 184–185.

¹²⁰ KKA Lastenkodin johtokunnan arkisto (LKJ), esim. Ba:2 Luettelo lastenkodin lapsista 1907–1923.

¹²¹ KKA, Lastentarhan johtokunnan arkisto, Db:1 Lastentarhan ohjesääntö 1928.

puolella, ja vasta vuodesta 1926 eteenpäin lastentarhalla toimi varmasti oma erillinen johtokuntansa.¹²²

Köyhäinhuoltolautakunnan nimi muuttui uusien huoltolakikokonaisuuksien myötä vuonna 1937 huoltolautakunnaksi, mutta samassa yhteydessä lautakunnan alaikäisiin liittyvät tehtävät siirtyivät lyhyellä viiveellä kokonaan lastensuojelulautakunnan toimialueelle.¹²³ Silti vielä vuonna 1937 Kotkan huoltolautakunta vastasi esimerkiksi lastenkodin toiminnasta, sillä lastensuojelulautakunnalla ei vielä ollut riittäviä resursseja koko lain vaatiman lastensuojelutuyön toteuttamiseksi.¹²⁴ Tästä syystä olen käynyt läpi myös huoltolautakunnan arkistoaineistot 1930-luvun lopulta.

Toinen varsinainen lastensuojelullisia toimenpiteitä toteuttanut lautakunta tutkimani ajanjakson alusta oli kasvatustalautakunta. Sen nimi muuttui jo vuonna 1934, kaksi vuotta ennen uutta lastensuojelulakia lastensuojelulautakunnaksi, joskin nimenmuutos vaikuttaa olleen lähinnä kosmeettinen.¹²⁵ 1910-luvun lopussa perustetun lautakunnan toiminta jatkui melko samanlaisena aina uuteen lastensuojelulakiin saakka. Tämän takia seuraava Kotkan kasvatustalautakunnan vuosikertomuksesta 1922 otettu listaus kuvaa varsin kattavasti lautakunnan toimialueen suhteessa köyhäinhuoltolautakuntaan:

Kasvatustalautakunnan tehtävänä on huoltaa yhteiskunnan asiana olevaa lasten- ja nuorisonhoitoa, mikäli se ei lain ja yleisten määräysten mukaan ole jonkun muun viranomaisen velvollisuutena. Kasvatustalautakunnan velvollisuutena on koettaa saada vanhemmat ja edusmiehet pitämään lapsensa koulussa; koettaa estää lasten ja nuorison käyttämistä sellaiseen ansiotyöhön, joka on vahingoksi heidän ruumiilliselle ja siveelliselle kehitykselleen; koettaa hankkia tietoja avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista; jos lapsi on alttiina ilmeiselle siveelliselle tai ruumiilliselle huonolle hoidolle tai on niin pahantapainen, ettei edusmiehen hoito eikä koulun kuri voi häntä parantaa sekä, jos lautakunta sen katsoo sopivaksi, koettaa hankkia edusmiehen suostumus siihen, että lapselle hankitaan sopivaa hoitoa ja kasvatusta kodin ulkopuolella, tai lapselle määrätään holhooja; valvoa, että aistivialliset ja raajarikkoiset lapset saavat heidän kehitystään vastaavan kasvatuksen.¹²⁶

¹²² Ks. esim. KKA, LKJ, Ca:2 Lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1918–1930, pöytäkirja 26.5.1920; KKA, Lastentarhan johtokunnan arkisto, Ca:1 Lastentarhan johtokunnan pöytäkirjat 1926–1945.

¹²³ PP1 1936, 147; Toikko 2005, 142; PP1 1937, 157.

¹²⁴ PP1 1937, 157. Kotkaan valittiin lastensuojelujohtaja vasta vuoden 1938 alusta, ks. PP1 1938.

¹²⁵ PP1 1934, 153. Nimenmuutosta käsiteltiin jo vuosina 1928 ja 1929, ks. PP1 1928, 179 ja PP1 1929, 453.

¹²⁶ PP1 1922, 10.

Merkillepantavaa on, että jo vuonna 1919 vahvistetuissa johtosäännöissään kasvatustalouden tehtäväksi laskettiin aviottomien lasten elatuksesta huolehtiminen ja elatusvelvollisen selvittäminen, mikäli mahdollista.¹²⁷ Kun laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista säädettiin vuonna 1922, ja lastenvalvojat aloittivat toimintansa ympäri Suomen, oli luonnollista, että kasvatustalouden alaisuudessa toiminut ammattihoilija ryhtyi Kotkassa toimimaan myös lastenvalvojana. Näin lastenvalvojan tehtävät asetettiin aluksi kasvatustalouden valvottaviksi, vaikka laki määräsi, että kaupungeissa, joissa ei ollut lastensuojelutaloutta, lastenvalvoja toimi hoilutalouden alaisuudessa.¹²⁸ Kotkassa linjattiinkin niin, että lastenvalvoja toimi pääasiassa kasvatustalouden alaisuudessa, mutta hoilutaloutta tarkasti jaetun vastuun mukaisesti lastenvalvojan tilit.¹²⁹ Vuoden 1936 lastensuojelulain ja organisatoristen uudistusten myötä lastenvalvojan toiminta siirtyi kokonaan lastensuojelutalouden alaisuuteen.¹³⁰

Yleisesti hoilutalouden toiminta liittyi muuhun lastensuojeluun, mutta lähinnä sellaisissa tapauksissa, joissa lapsi oli pakkohuostaanotettu vanhemmiltaan. Lapsen huostaanotto oli ennen vuoden 1936 lastensuojelulain voimaantuloa mahdollista erillisellä oikeuden päätöksellä hoilulain puitteissa, mikäli lapsen vanhemmat olivat kykenemättömiä huolehtimaan lapsen kasvatuksesta. Huostaanoton tarpeesta oikeudelle ilmoitti hoilutaloutta, mikäli lapsia kasvatettiin väärin tai vanhemmat laiminlöivät kasvatustaloutensa. Muulloin taloutta nimensä mukaisesti vastasi hoilijien (eli edunvalvojen) valvonnasta oikeuslaitosten apuna. Hoilijien tehtävänä oli pitää huolta hoitavistaan (jotka olivat sekä aikuisia että lapsia) ja heidän omaisuudestaan, joskin pääpaino oli nimenomaan taloudellisten etujen valvonnassa. Vaikka lapsi olisi huostaanotettu, ei aiempi hoilutaloutta ohjannut laki määritellyt, miten lasten hoito olisi tullut järjestää. Tämän vuoksi, kuten Panu Pulma toteaa, ”hoilulain merkitys tältä kannalta jäi mitättömäksi, koska hoilutaloutta huolehtivat lähinnä alaikäisten aineellisten etujen valvonnasta”.¹³¹ Kaltoin kohdelluilla ja usein myös köyhillä lapsilla ei ollut varallisuutta valvottavaksi, jolloin hoilutalouden merkitys heidän elämässään jäi vähäiseksi, ellei jopa olemattomaksi.¹³²

¹²⁷ PP4 1920.

¹²⁸ PP1 1923, 192; PP1 1923, 189; AsK 1922, Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista 173/1922, 3. luku 14 §.

¹²⁹ PP1 1927, 165.

¹³⁰ PP1 1938, 183 ja 200–203. Lastenvalvoja oli näin ollen myös sama henkilö, joka toimi Kotkan lastensuojelujohtajana. Aiemmin lastenvalvojan tehtävää oli hoitanut kasvatustalouden ammattihoilija, joka kuitenkin toimi päätoimisesti kaupungin taksoitussihteerinä – ammattihoilijan ja lastenvalvojan toimen ollessa vain sivutoimisia. Ks. PP1 1938, 180–181.

¹³¹ Pulma & Turpeinen 1987, 109.

¹³² Pulma & Turpeinen 1987, 108–109; Hoilutaloutta. Arkistojen portti –verkkojulkaisu.

<<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Hoilutaloutta>> Viitattu 29.3.2019.

Lastenvalvojan arkistojen kohdalla törmätään ongelmaan, sillä sen toiminnasta syntyneet aineistot ovat selvästi jakaantuneet myöhempien siirtelyjen myötä useiden arkistonmuodostajien alaisuuteen. Tämä ongelma avaa selvästi niitä syitä, joiden vuoksi kaikki edellä listatut lautakuntien arkistot on ollut tarpeellista läpikäydä. Sosiaalilautakunnan arkistossa säästynyt, ilmeisesti 1970-luvulla laadittu¹³³ lastenvalvojan arkiston pääluettelo osoittaa, että se on aikanaan ollut omana itsenäisenä arkistonmuodostajanaan.¹³⁴ Näin ei kuitenkaan enää ole, vaan arkiston aineistoja on ilmeisesti vuoden 1993¹³⁵ paikkeilla siirretty ainakin kolmen eri arkistonmuodostajan alaisuuteen. Aineistoja löytyy niin sosiaalilautakunnan¹³⁶, sosiaali- ja terveyslautakunnan alaisen, erillisen arkistokokonaisuutensa muodostavan elatusurvatoimiston¹³⁷ kuin lastensuojelulautakunnan¹³⁸ arkistoista. Loogista selitystä aineiston nykyiselle sijoittelulle ei ole helposti löydettävissä, mutta se osoittaa, että arkistonmuodostuksen historian hahmottamiseksi on välttämätöntä tutkia arkistonmuodostajien kokonaisuutta. Palaan lastenvalvojan arkiston jakaantumisen syihin myöhemmin tässä tutkielmassa.

Sosiaalilautakunnan nimellä toiminut luottamuselin oli olemassa jo 1920- ja 1930-luvuilla. Silloin lautakunta ei kuitenkaan huolehtinut mistään sosiaalihuoltoon tai köyhäinhuoltoon liittyvistä seikoista, vaan sen toimintatarkoitus oli pääasiassa vastata kaupungin asunto-oloista, seurata työväestön asumista ja valvoa kaupungin myöntämällä lainoilla rakennettujen asuntojen hoitoa.¹³⁹ 1950-luvulla tapahtuneessa sosiaalihuollon hallinnon uudistuksessa huoltolautakuntien nimet kuitenkin muutettiin sosiaalilautakunniksi. Tämä selittää sen, miksi koko Kotkan sosiaalitoimen aineistot on myöhemmässä vaiheessa sijoitettu sosiaalilautakunnan tai sitä seuranneen sosiaali- ja terveyslautakunnan nimeä kantaneen arkistonmuodostajan alaisuuteen.¹⁴⁰ Sosiaalilautakunnan arkistossa on silti myös alkuperäisen 1920- ja 1930-luvuilla toimineen ja asunto-oloista vastanneen viranomaisen pöytäkirjoja ja muuta aineistoa.¹⁴¹ Nykyisessä muodossaan sosiaalilautakunnan arkisto on siis sekoitus varhaisemman nimeä kanta-

¹³³ Viimeiset pääluetteloon kirjatut aineistot ovat 1970-luvun puolivälistä, varsinaista päiväystä luettelolle ei ole annettu.

¹³⁴ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:5 Lastenvalvojan arkiston pääluettelo.

¹³⁵ Sosiaalihuollon aineistoja on Kotkassa hävitetty ja seulottu vuonna 1993, joka ilmenee myös lastenvalvojan arkiston pääluettelosta. On ilmeistä, että aineistojen siirrotkin ovat tapahtuneet tämän jälkeen. Ks. esim. KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:5 Lastenvalvojan arkiston pääluettelot ja Bac:1 Hävitysluettelo 1993.

¹³⁶ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, De:1 Kertomukset lastenvalvojan toiminnasta.

¹³⁷ Ks. esim. KKA, STLA Elatusurvatoimisto, Ba:1 Aviottomien lasten nimikirja 1927–1947. Arkistossa myös esimerkiksi lasten elatussopimuksia, elatussurva-asiakirjoja ja elatuksesta annettuja tuomioita sekä niihin liittyviä muita asiakirjoja.

¹³⁸ Ks. esim. KKA, LLA, Gb:1 Lastenvalvojan kassakirja 1923–1931 tai Ga:1 Aviottomien lasten tilikirja 1923–1930.

¹³⁹ PP1 1931, 184. (sivunumero saattaa olla virheellinen, joka tapauksessa sosiaalilautakunnan toiminnasta kerrotaan muun muassa Kotkan kunnalliskertomuksessa vuodelta 1931, sosiaalilautakunnan otsikon alla; Myös sosiaalilautakunnan arkistossa säilytettävät 1920- ja 1930-lukujen pöytäkirjat osoittavat, että lautakunnan toimialue ei varsinaisesti liittynyt köyhäinhuoltoon tai myöhempään sosiaalihuoltoon. Ks. KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Ca:1 Sosiaalilautakunnan pöytäkirjat 1925–1937.

¹⁴⁰ Toikko 2005, 151.

¹⁴¹ Ks. esim. KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Ca:1 Sosiaalilautakunnan pöytäkirjat 1925–1937.

neen arkistonmuodostajan ja sosiaalihuollon hallinnon uudistuksen jälkeen syntyneen toimijan aineistoja – joukossa on myös sinne aiemmilta toimijoilta siirtyneitä vanhempia asiakirjoja. Siirtojen jäänteenä sosiaalilautakunnan arkisto pitää sisällään aiempia arkistoluetteloita lastensuojelun aineistoista sekä esimerkiksi lastenvalvojan toimintakertomuksia 1920-luvulta. Arkistokokonaisuuden alta löytyvät lisäksi sosiaalitoimen aineistojen seulonnan jälkeen 1990-luvulla tehdyt hävitysluettelot. Nämä sosiaalilautakunnan arkistoon kuuluvat aineistot ovat erittäin keskeisiä Kotkan lastensuojeluarkistoille tapahtuneiden toimenpiteiden ja elinkaaren vaiheiden ymmärtämisessä.¹⁴²

¹⁴² KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Baa:1 Arkistokaava, Bab:1-6 Pääluettelot ja Bac:1 Hävitysluettelo 1993.

3. Kotkan lastensuojeluarkiston elinkaaren alku ja passiivivaihe

3.1. Asiakirjojen ja arkiston synty

Arkiston elinkaari alkaa ymmärrettävästi yksittäisten asiakirjojen luomisesta. Palaan arkistotieteessä käytettyyn elinkaarimallin käsitteeseen tarkemmin seuraavassa alaluvussa, mutta tutkimukseni kannalta tässä vaiheessa on tärkeää ymmärtää, että asiakirjojen syntyessä olemme arkiston elinkaareen aktiivivaiheessa. Kotkan varhaisen lastensuojeluarkiston osalta tämä vaihe alkoi 1920-luvun alussa ja päättyi käytännössä silloin, kun arkiston asiakirjoja ei enää tarvittu aktiivisesti lastensuojelun viranomaistoiminnassa. Perustasolla asiakirjojen syntyä ohjasi lainsäädäntö, joka ensinakin määrittäi miten lastensuojelun tuli toimia, ja siten epäsuorasti vaikutti siihen millaista tietoa asiakirjoihin kirjattiin. Toisaalta lait, asetukset ja lääninhallinnon hyväksymät kunnallisten lautakuntien ohjesäännöt määrittivät asiakirjojen syntyä myös suoraan: nimeämällä sellaisia seikkoja, joita viranomaisten vaadittiin kirjaamaan asiakirjoihin sekä tallettamaan arkistoonsa huoltotoimenpiteiden ja lastensuojelun lainmukaista toteutumista varten.¹⁴³ Lainsäädäntö ja erilaiset ohjesäännöt antavatkin parhaan kuvan siitä, minkälaista aineistoa arkistoon olisi kuulunut syntyä ja kenellä oli vastuu ja valta aineiston tuottamisessa.

Olen lastensuojelun arkistonmuodostuksen säätelyä silmällä pitäen läpikäynyt vuonna 1922 säädetyt Köyhäinhuitolain ja Lain avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, sekä vuonna 1936 säädetyt Lastensuojelulain lakitekstit. Varsinaisia lakitekstejä yksityiskohtaisemmin arkistonmuodostusta ohjasivat alemmat, mutta sisällöltään tarkemmat asetukset ja kunnallisten viranomaisten ohjesäännöt.¹⁴⁴ Näistä jälkimmäiset olivat paikallisesti Kotkassa säädettyjä, viranomaisen toimintaa ohjaamaan tarkoitettuja työjärjestyksiä.¹⁴⁵ Asetuksista lastensuojelun osalta merkityksellisiä ovat etenkin vuonna 1923 annettu Asetus lastenvalvojan toimesta ja sen neljä vuotta myöhemmin kumonnut Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta. Myös vuonna 1936 annettu Lastensuojeluasetus ohjasi löyhästi asiakirjojen syntyä. Ohjesäännöt taas olivat laadittu tutkimusajanjaksonani Kotkassa kasvatuslautakunnalle (1919), köyhäinhuitolautakunnalle (1919 ja 1923), lastenkodille (1923) ja lastensuojelulautakunnalle (1937).¹⁴⁶ Asiakirjojen syntyä ja kirjaamiskäytänteitä ohjailtiin pääasiassa tällä

¹⁴³ Lääninhallinto käsitteli ja vahvisti lautakuntien säännöt ennen niiden voimaantumista. Ks. esim. PP4, 17; PP8, 28.

¹⁴⁴ Asetus. Lainsäädäntösanasto. Finlex –verkkajulkaisu. <<https://www.finlex.fi/data/muut/saadkaan/laki.pdf>> Viitattu 4.1.2020.

¹⁴⁵ Ohjesääntö ja työjärjestys. Lainsäädäntösanasto. Finlex –verkkajulkaisu.

<<https://www.finlex.fi/data/muut/saadkaan/laki.pdf>> Viitattu 4.1.2020; Ks. myös esim. PP4 1920.

¹⁴⁶ PP4 1919; PP6 1923; PP7 1919; PP8 1923; PP12 1937.

alimmalla ohjesääntöjen tasolla, mutta lakeihin ja asetuksiin perehtyminen on välttämätöntä arkistonmuodostuksen sääntelyn kokonaisuuden hahmottamiseksi.

Kokonaisuuden kannalta on samalla huomattava, että lait, asetukset ja ohjesäännöt eivät laajemmin puuttuneet siihen, mitä asiakirjoille kuului tehdä sen jälkeen, kun lapsi tuli täysi-ikäiseksi ja siirtyi pois lastensuojelun piiristä. Esimerkiksi asetuksessa lastenvalvojan toimesta säädettiin, että kun lastenvalvojan valvonnassa ollut lapsi muutti pois hänen toimialueeltaan, tuli viranomaisen lähettää keräämänsä tiedot uuden asuinkunnan lastenvalvojalle ja samalla merkitä lapsi poistetuksi luetteloistaan.¹⁴⁷ Tietojen säilyttämiseen lapsen aikuistuttua tai poistuttua viranomaisten valvonnasta ei kuitenkaan asetuksissa otettu sen enempää kantaa. Käytännössä lastensuojeluviranomaisten toimintaa säädelleet lait ja ohjeet eivät erikseen määritelleet tulisiko aineistoja säilyttää aktiivivaiheen jälkeen kuinka pitkään, jos ollenkaan. Säädösten kannalta merkityksellistä oli pääasiassa vain lastensuojelun aktiivivaiheen toiminnan mahdollistaminen ja seuranta, sekä kuntien ja hoidokkien taloudellisten etujen valvonta – asiakirjojen pitkäaikaiseen säilyttämiseen ei vielä 1920- ja 1930-lukujen lainsäädännössä otettu erikseen kantaa.¹⁴⁸

Asiakirjoja synnyttävän lastensuojelutoimenpiteiden dokumentoinnin merkitys oli nykypäivän tapaan nimenomaan lakisääteisesti suoritettujen toimien todistamisessa ja lastensuojelun jatkuvuuden turvaamisessa. Ensisijaisesti asiakirjat syntyivätkin lastensuojeluviranomaisten sisäisiin tarpeisiin. Tarja Vierula toteaa väitöskirjassaan, että sosiaalityössä asiakirjoja tuotetaan ensisijaisesti taltioimaan tietoa suoritetuista toimista hallinnon, sosiaalitoimen organisaatioiden ja lainvalvonnan tarpeisiin. Tällöin yksittäiset asiakirjat toimivat todisteina (evidensseinä) lastensuojelutoimenpiteistä ja mahdollistivat ylipäätään lapsista huolehtimisen, sillä ihmismuisti on parhaimmillaankin rajallinen. Kirjaukset on tehty viranomaisen tarpeisiin, eikä asiakirjan luomisen vaiheessa ole ajateltu, että niiden kohteena olleet henkilöt tai esimerkiksi historiantutkijat tutkisivat niitä tulevaisuudessa. Pöytäkirjoihin ja henkilöakteihin onkin usein

¹⁴⁷ AsK 1923, Asetus lastenvalvojan toimesta 79/1923, 8 §; Ks. myös. AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, 10 §.

¹⁴⁸ AsK 1922, Köyhäinhoidolaki 145/1922, luku III, 11 §, luku IV, 26 § ja luku VI. Esimerkiksi kotipaikkaoikeuden varmistamista ja siten köyhäinhoidollisten kulujen ohjaamista oikealle kunnalle pidettiin laissa selvästi hyvin merkityksellisenä. Kunnille ei haluttu aiheuttaa turhia kuluja, vaan lain mukaan kunkin köyhäinhoidon alaisen tuli saada ylläpitonsa kotikunnastaan.

kirjattu ylös vain välttämätön ja aineisto olettaa, että kirjauksen lukijalla on aiempaa tietoa tapauksesta.¹⁴⁹

Esimerkiksi Kotkan kasvatustalouden pöytäkirjaan vuodelta 1921 on kirjattu seuraava tapaus:

Esitettiin: että Köyhäinhoidon taholta oli ilmoitettu yksinäisen naisen [...] pyytäneen kaupungilta avustusta lapsensa elättämiseksi. Tämän ilmoituksen johdosta oli ammattihoilija tutkinut asiaa äidiltä ja isäksi ilmoitetulta, mutta mitään valaisevaa ei asiassa ole vielä ilmaantunut, kun isäksi ilmoitettu jyrkästi kieltää kaikki. Näin ollen asia jäi pöydälle, lisäselvyyksien saantia varten.¹⁵⁰

Tapaus otettiin uudelleen käsittelyyn lähes vuotta myöhemmin lokakuussa 1922. Silloin miltei yhtä lakonisesti todetaan, että lapsen isää vastaan on nostettu oikeusjuttu elatuksen turvaamiseksi. Tapausta ei taustoiteta sen enempää, joten pöytäkirjan lukijan oletetaan olevan perillä tapauksen yksityiskohdista. Myöhemmistä pöytäkirjoista ei enää löydy viittauksia tapaukseen ja jää epäselväksi, miten elatusoikeudenkäynti lopulta on ratkennut. Pöytäkirjojen tarkoituksena ei ole valottaa tapauksen yksityiskohtia, vaan toimia todisteena siitä, että asiaa on käsitelty lautakunnan kokouksissa.¹⁵¹

Sekä Tarja Vierula että poliisin viranomaisarkistojen dokumentointia tutkinut Marjo Rita Valtonen ovat omissa tutkimuksissaan osoittaneet, että organisaation sisäisiin tarkoituksiin laadituilla asiakirjoilla on silti niiden ensisijaisen käyttötarkoituksen ulkopuolista kulttuurista ja historiallista todistusarvoa.¹⁵² Koska asiakirjat kuitenkin ovat lähtökohtaisesti sisäisiin tarkoituksiin laadittuja todisteita viranomaisen toiminnasta, on näin syntynyt aineistokokonaisuus aina lähtökohtaisesti virka-arkisto. Virka-arkistojen luomista ohjailee lainsäädäntö ja ne ovat muodostuneet määrättyjen viranomaistehtävien hoitamisen seurauksena. Kuten Anne Wilenius liseniaatintyössään kirjoittaa, ovat tällaisten arkistojen aineistot aina tietyllä tapaa viranomaisen aktiivisen toiminnan ja lakisääteisten tehtävien toteuttamisen sivutuotteena syntyneitä kokonaisuuksia. Hänenkin mukaansa arkistojen merkitys on lähinnä mahdollistaa viran-

¹⁴⁹ Vierula 2017, 20–21. Vierula käyttää Marjo Rita Valtosen väitöksessään 2005 määrittelemää evidentialisuuden käsitettä, jolloin asiakirjat ovat todisteita toiminnan jäljitettävyydestä ja jatkuvuudesta, mutta samalla asiakirjoilla on evidentialista arvoa myös aktiivivaiheen jälkeen, sillä ne ovat todisteita historian tapahtumista ja siten osa kulttuuriperintöä.

¹⁵⁰ KKA, KLA, Ca:2 Kasvatustalouden pöytäkirja 24.12.1921, 6 §.

¹⁵¹ KKA, KLA, Ca:2 Kasvatustalouden pöytäkirja 4.10.1922, 9 §.

¹⁵² Valtonen 2005, 32–33 ja 51; Vierula 2017, 21.

omaistehtävien hoitaminen.¹⁵³ Kotkan lastensuojeluarkiston kaltaiset kokonaisuudet syntyvät siis vastaamaan lainsäädännön asettamiin tiedonmuodostuksen tarpeisiin.

Tutkimukseni alakysymyksenä on tärkeää pohtia, kuka vastasi tiedonmuodostuksesta käytännön tasolla ja kenellä oli valta kirjata tietoja asiakirjoihin. Niin köyhäinhoidollinen kuin sitä seurannut itsenäinen lastensuojelu oli muodostettu luottamuseliminä toimivien lautakuntien ympärille, mutta lautakuntien alaisuudessa työskenteli myös toimihenkilöitä. Näistä tiedonmuodostukselle keskeisempiä toimijoita olivat juuri palkatut toimihenkilöt, jotka pääosin huolehtivat tiedon ylöskirjaamisesta ja dokumentoinnista. Kotkan köyhäinhuoltolautakunnan sihteerin tehtävistä todetaan lautakunnan ohjesäännössä, että hänen tuli ”hoitaa diariota ja köyhäinhoidon arkistoa” sekä ”pitää säädetyn kaavan mukaista luetteloa kaikista avunsaajista”.¹⁵⁴ Koska köyhäinhoito käytännössä toteutettiin piiriä avulla aina vuoden 1936 lastensuojelulakiin saakka, myös luottamustoimissa olevat henkilöt, siis lautakuntien jäsenet ja muut luottamushenkilöt, tuottivat jonkin verran asiakirjoja. Piiriä avun mukaisesti kaupungin alue jaettiin piireihin, joiden johdossa piirimiehenä toimi köyhäinhuoltolautakunnan jäsen. Piirit taas oli jaettu pienempiin kaitsijakuntiin, joissa vapaaehtoiset kaitsijat valvoivat lautakunnan myöntämän avun perille saamista, tarkastivat kotihoidossa olevien asuinoloja ja jakoivat apua hoidoille. Ohjesääntöjen mukaan kaitsijoiden tuli tehdä muistiinpanoja valvomiensa henkilöiden tilanteesta köyhäinhuoltolautakunnan henkilökirjoihin, jolloin asiakirjoja tai ainakin merkintöjä asiakirjoihin tuottivat myös luottamushenkilöt.¹⁵⁵

Tiedonmuodostusta ohjanneiden säädösten ylätasoin muodostivat varsinaiset lakitekstit, joissa tosin määriteltiin varsin epätarkasti, mitä asiakirjoja lastensuojelullisten toimenpiteiden tuli synnyttää. Suora tiedonmuodostuksellinen ohjailu oli näin vähäistä lakien tasolla. Lait määrsivät sen, mistä tehtävistä viranomaisten tuli vastata ja ketkä olivat esimerkiksi oikeutettuja köyhäinhoitoon tai myöhemmin varsinaiseen lastensuojeluun. Näiden laajempien kehysten sisällä ei laissa kuitenkaan juuri määritelty sitä, mitä suoritetuista toimenpiteistä tuli kirjata ylös ja kuinka näitä asiakirjoja tuli käsitellä. Esimerkiksi köyhäinhuoltolaki vuodelta 1922 edellytti kuntia lähinnä pitämään luetteloa köyhäinhoitoa nauttivista henkilöistä ja köyhäinhuoltolautakuntia ylläpitämään tilikirjaa tuloistaan ja menoistaan.¹⁵⁶ Köyhäinhuoltolakiin

¹⁵³ Wilenius 2001, 42.

¹⁵⁴ PP8 1923, 10.

¹⁵⁵ PP8 1923, 5 ja 13.

¹⁵⁶ AsK 1922, Köyhäinhuoltolaki 145/1922, III luku, 11 §.

vuonna 1934 tehdyt muutokset velvoittivat vielä köyhäinhuoltolautakuntaa pitämään kirjaa lautakunnan huostassa olevat varoista.¹⁵⁷

Suoranaisesti köyhäinhuoltolaissa vielä määrättiin, että edellä kuvatun piiriin mukaisesti toteutetun köyhäinhuollon vapaaehtoisten kaitsijoiden tuli köyhäinhuoltoa nauttivia tarkastaessaan sekä heidän luonaan vieraillessaan täyttää hyväksytyt kaavan mukainen lomake näistä tarkastuksista. Lomakkeet toimitettiin köyhäinhuoltolautakunnalle, ja tarkastuksia oli lain mukaan tehtävä vähintään neljännesvuosittain. Tältä osin lakiteksti ja köyhäinhuoltolautakunnan ohjesäännöt määrittävät siis samaa asiaa, kun vapaaehtoisten kaitsijoiden tuli ohjesääntöjen mukaan tehdä kirjauksia lautakunnan henkilökirjoihin.¹⁵⁸ Lautakuntien kokouksista pidettäviä pöytäkirjoja laki ei mainitse, mutta on ilmeistä, että kunnallisen luottamuselimen kuului pitää pöytäkirjaa kokouksistaan ja tekemistään päätöksistä. Jo köyhäinhuoltolaki edeltänyt Kotkan köyhäinhuoltohallituksen ohjesääntö vuodelta 1919 antoi lautakunnan sihteerin tehtäväksi muun muassa pöytäkirjojen pitämisen kaikissa köyhäinhuoltohallituksen ja sen alaisten toimielinten kokouksissa.¹⁵⁹

Köyhäinhuoltolautakunnan arkistossa ei ole säästynyt yhtään tarkastuskertomusta tai köyhäinhuoltoa nauttineista laadittua tarkempaa luetteloa. Niitä on joka tapauksessa laadittu ja vaikuttaa siltä, että aikuisista köyhäinhuoltoa nauttineista laaditut asiakirjat ovat siirtyneet myöhemmässä vaiheessa köyhäinhuoltolautakunnan jatkajan, sosiaalilautakunnan arkistoon.¹⁶⁰ Tämä koskee myös varhaisempia 1920-luvun asiakirjoja. Alaikäisistä laaditut asiakirjat ja myös tarkastuskertomukset taas näyttävät nykyisin kuuluvan lastensuojelulautakunnan arkistoon. Sieltä löytyy esimerkiksi erään vanhempiansa hylkäämään 1925 syntyneen lapsen henkilöakti, johon sisältyy myös tarkastuskertomuksia hänen sijaishoidostaan Kotkassa vuosilta 1936–1941. Lapsi oli sijoitettu kotiin jo vuonna 1932, mutta jostain syystä varhaisempia tarkastuselostuksia ei ole säästynyt.¹⁶¹ Lain määräämät tilikirjat sen sijaan ovat edelleen köyhäinhuoltolautakunnan arkistossa, jossa lasten avustustilit muodostavat oman sarjansa. Näissä lasten tilikirjoissa on tosin luetteloituna myös aikuisia köyhäinavun saajia, joten on hieman epäselvää onko tilikirjat luettelointivaiheessa virheellisesti nimetty lasten avustustileiksi.¹⁶²

¹⁵⁷ Köyhäinhuoltolaki 1922 ja muutos lain III lukuun 11 § 18.5.1934, Lakikirja 1941.

¹⁵⁸ PP7 1919, 12.

¹⁵⁹ AsK 1922, Köyhäinhuoltolaki 145/1922, IV luku, 26 §; PP7 1919, 9.

¹⁶⁰ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Fa:1–3 Kirjeistö (huoltoapu), ei henkilöakteina säilytettävät asiakirjat 1921–1972.

¹⁶¹ Ks. esim. KKA, LLA, Fb:3 Kirjeistö, henkilöaktit 8., 18., ja 28. päivä syntyneet. Erään vuonna 1925 syntyneen henkilöakti ja siihen sisältyvät tarkastuskertomukset 1936–1941.

¹⁶² KKA, Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto, Gb:1–5 Lasten avustustilit 1919–1931; Ks. myös yleisesti köyhäinhuoltolautakunnan arkiston sarja G, johon sisältyvät erilaiset tilikirjat ja tositteet.

Myöhempi, vuoden 1936 huoltolakiuudistukseen liittyvä lastensuojelulaki ei tuonut muutosta lainsäädännön tason tiedonmuodostuksen ohjaukseen. Lain tasolla ohjeistus oli melko samankaltaista, joskin laissa erikseen mainitaan pöytäkirjan pito ja yksityisiin sijaiskoteihin sijoitettujen lasten luona suoritetuista tarkastuskäynneistä laadittavat selostukset. Vaikka varsinaisesta kaitsijajärjestelmästä ja piirijaosta luovuttiin uudessa lakikokonaisuudessa, tarkastuskäynneistä vastasivat lain mukaan edelleen lastensuojelulautakunnan tai huoltolautakunnan jäsenet, tai muut tehtävään erikseen valtuutetut henkilöt. Varsinaisten lakitekstien osalta tiedonmuodostuksen ohjaus ei muuttunutkaan suuresti 1920-luvun alun ja 1930-luvun lopun tilanteiden välillä. Koko tarkasteluajanjaksona tiedonmuodostusta ohjattiin vahvemmin yksityiskohtaisimmilla, lakia täydentävillä ja täsmentävillä asetuksilla, sekä eritoten lääninhallitusten hyväksymillä kunnallisten lautakuntien toimintaa yksityiskohtaisesti määrittävillä ohjesääntöillä. Ohjesääntöjen sisällöstä olen edellä nostanut esiin jo yksittäisiä esimerkkejä.¹⁶³

Pääosin asetuksetkaan eivät tosin määrittäneet kovin tarkasti sitä, millaista dokumentointia lastensuojeluun liittyen tuli tehdä. Poikkeuksen tarkastelemini toimijoihin liittyen muodostaa vuonna 1923 annettu Asetus lastenvalvojan toimesta, joka seurasi vuotta aiemmin säädettyä lakia avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista. Laki oli käynnistänyt lastenvalvojen toiminnan, mutta määrittäi tiedonmuodostusta aivan yhtä löyhästi kuin köyhäinholtolainsäädäntö. Tiedonmuodostukseen liittyen laissa todettiin lähinnä, että aviottomien lasten elatussopimus oli tehtävä kirjallisena ja holhouslautakunnan oli vahvistettava sopimus, jotta sopimus olisi pätevä.¹⁶⁴ Vuoden 1923 asetus ja sitä seurannut, vuonna 1927 säädetty Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta sen sijaan käsittelivät hyvin yksityiskohtaisesti sitä, minkälaisia kirjauksia lastenvalvojan tuli tehdä ja minkälaisia asiakirjoja toiminnan tuli synnyttää. Asetukset ovat keskenään hyvin samansisältöiset, suurimman eron ollessa siinä, että vuoden 1927 asetus täsmentää tarkemmin esimerkiksi holhouslautakunnan ja lastensuojelulautakuntien velvollisuuksia lastenvalvojen toimen valvonnassa.¹⁶⁵ Tiedonmuodostuksen osalta erot ovat vähäisiä, joten käsittelen tässä tarkemmin vuoden 1927 asetusta.

¹⁶³ AsK 1936, Lastensuojelulaki 52/1936, 3 luku, 14 § ja 4 luku, 20 §.

¹⁶⁴ AsK 1922, Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista 173/1922, 2 luku, 11 §.

¹⁶⁵ AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, 6 §. Vrt. AsK 1923, Asetus lastenvalvojan toimesta 79/1923, 5 §; AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, 9 §.

№ _____

Liite 1.

_____ kunnan

LASTENVALVOJAN LUETTELO AVIOLIITON ULKOPUOLELLA SYNTYNEISTÄ LAPSISTA.

Lapsen nimi: _____

syntymäaika: / 19___ syntymäpaikka: _____

Ilmoitettu lastenvalvojalle: / 19___ Kuka ilmoitti: _____

Poistettu luettelosta: / 19___ Poistamisen syy: _____

Äidin nimi: _____

syntymäaika: / 19___; syntymäpaikka: _____; muuttanut _____ sta / 19___

siviilisääty: (naimaton, leski, erotettu, aviovaimo) _____

äidinkieli: _____; seurakunta: _____

henkikirj.: _____; kotipaikkaoikeus: _____

toimi ja työnantaja: _____

paljoko ansaitsee (viikko-, kuuk.- tai vuosipalkka): _____

varallisuussuhteet: _____

muita lapsia ja elätettäviä: _____

osoite: _____

Lapsen holhoojan (ellei ole äiti) nimi ja osoite: _____

» hoitajan nimi ja osoite: _____

milloin annettu hoidettavaksi: _____

millä ehdoilla: _____

Elatusvelvollisen nimi: _____

syntymäaika / 19___; syntymäpaikka _____; muuttanut _____ sta / 19___

siviilisääty: (naimaton, leski, erotettu, aviomies) _____; äidinkieli: _____

seurakunta: _____; henkikirj.: _____

kotipaikkaoikeus: _____

toimi ja työnantaja: _____

paljoko ansaitsee (viikko-, kuuk.- tai vuosipalkka): _____

varallisuussuhteet: _____

Kuva 1. Lomakemalli lastenvalvojan luetteloksi avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, lomakkeen ensimmäinen sivu.

Kuvalähde: AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta, liite 1.

Sekä vuoden 1923 että 1927 asetukset määrittivät, että lastenvalvojan oli pidettävä luetteloa aviottomana syntyneistä lapsista. Luetteloon oli merkittävä lapsen nimi, syntymäaika ja syntymäpaikka, milloin lapsi oli lastenvalvojalle ilmoitettu, kuka oli hänet ilmoittanut ja milloin lapsi oli poistettu luettelosta; lisäksi luetteloon oli merkittävä äidin nimi, syntymäaika, siviilisääty, äidinkieli, toimi ja asunto, lapsen holhoojan tai huoltajan tiedot ja muut tarpeelliset tiedot lapsen elinoloista; tämän lisäksi luetteloon oli merkittävä vielä samat tiedot lapsen elatusvelvollisesta isästä kuin jotka äidistä merkittiin.¹⁶⁶ Lisäksi asetus määrittä, että lastenvalvo-

¹⁶⁶ AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, 1 §; AsK 1923, Asetus lastenvalvojan toimesta 79/1923, 1 §.

jien oli pidettävä tilikirjaa lasten elatusmaksujen suorittamisesta sekä erillistä luetteloa avioliiton ulkopuolella raskaana olevista naisista sekä niistä tiedoista, joita nämä raskaana olevat naiset lastenvalvojille ilmoittivat.¹⁶⁷ Kahteen erilliseen luetteloon kerätyt tiedot olivat sisällöltään muuten samankaltaisia. Raskauden aikana erilliseen luetteloon kerätyt tiedot olivat erityisesti tarkoitettu lastenvalvojan työn helpottamiseksi lapsen synnyttyä, sillä niiden avulla elatusvelvollinen olisi ollut helppo tavoittaa ja elatussopimus laatia yhteisymmärryksessä tai käräjille haastaen.¹⁶⁸

Mielenkiintoisesti molemmat lastenvalvojan toimintaa määritelleet asetukset sisälsivät kaksi valmista lomakemallia: toisen lastenvalvojan luetteloksi avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ja toisen luetteloksi avioliiton ulkopuolella raskaana olevista naisista.¹⁶⁹ Nelisivuisen lomakemallin ensimmäinen sivu on nähtävillä edellisen sivun kuvassa. Mallit oli ilmeisimmin suunniteltu lastenvalvojien käytettäväksi asetuksen määräämissä luetteloissa. Niissä olikin valmiina kohdat sellaisille tiedoille, joita asetus määräsi kerättäväksi avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista ja raskaana olevista äideistä. Vastaavanlainen lomakepohja oli käytössä myös Kotkassa, ja lastenvalvojan aineistoissa sekä vuoden 1923 että vuoden 1927 mukaisia lomakkeita on runsaasti. Niistä muodostuukin pohja koko lastenvalvojan arkistolle. Lomakemallien tarkastelu osoittaa myös, ettei asetusten kielessä käytetty luettelon käsite välttämättä tarkoita perinteisen mallista vihkoon tai sidokseen laadittua luetteloa, kuten helposti voisi tulkita. Kotkan lastenvalvoja piti aviottomista lapsista nimikirjaa erillisenä sidoksena, joka muistuttaa perinteistä luetteloa. Usein lastensuojeluaineistoissa luettelolla tarkoitetaan silti toisistaan erillään säilytettyjä lomakkeita sekä lomakkeiden väliin henkilöaktin tapaan kerättyjä kyseiseen lapseen liittyviä asiakirjoja.¹⁷⁰

Läheskään aina lastenvalvoja ei kuitenkaan merkinnyt ylös kaikkia lain vaatimia tietoja. Toistuvasti lomakkeisiin ei ole kirjattu kuin aivan perustiedot: lapsen, äidin ja elatusvelvollisen nimi sekä syntymäajat ja paikkakunnat (joskus myös osoitteet). Esimerkiksi tiedot vanhempien ammanteista, tuloista ja osoitteista puuttuvat monista lomakkeista, välillä etenkin lasten isis-

¹⁶⁷ AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, 2 § ja 4 §.

¹⁶⁸ AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, liite 1 ja liite 2.

¹⁶⁹ AsK 1927, Asetus avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten valvonnasta 339/1927, liite 1 ja liite 2; AsK 1923, Asetus lastenvalvojan toimesta 79/1923, liite 1 ja liite 2.

¹⁷⁰ Ks. esim. KKA, STLA, Elatusturvatoimiston arkisto, Fda:2 Lapsen elatusturva-asiakirjat, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet. Kotelossa on pysyvästi säilytettäviä lastenvalvojan henkilöakteja syntymävuoden mukaan järjestettynä, luettelolomakkeita on usein käytetty henkilöaktin ”vaippana”, jolloin muita lapseen liittyviä papereita, kuten elatusvelvolliselle suunnattuja haastekirjeenkopioita, pöytäkirjajäljennöksiä ynnä muita on laitettu lomakkeen väliin säilytettäväksi henkilöaktina; Ks. myös KKA, STLA, Elatusturvatoimiston arkisto, Fda1: Lapsen elatusturva-asiakirjat, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet. Tässä kotelossa on vanhemman 1923 mallin mukaisia lomakkeita henkilöaktien ”vaippoina”; KKA, LLA, Ba:1 Aviottomien lasten nimikirja 1927–1947.

tä on kirjattu ylös pelkkä nimi. Ymmärrettävästi tämän taustalla voi olla se, ettei tietoa yksinkertaisesti ollut saatavilla: äiti ei tiennyt muuta kuin miehen nimen, tai katosi osoitetta ilmoittamatta tuntemattomille teille ennen kuin lastenvalvoja ehti selvittää lisätietoja. Eikä lastenvalvoja varmastikaan ajallisesti pystynyt selvittämään kaikkia vaadittuja tietoja eri viranomaisilta, hoidettiinhan virkaa vielä 1920- ja 1930-luvuilla pääasiassa sivutoimisesti.¹⁷¹

Toisaalta joissain tapauksissa lastenvalvoja oli tehnyt hyvinkin tarkkoja kirjauksia esimerkiksi aviottoman lapsen isän ja äidin seurustelusta, ja jopa siitä, millaisessa tilanteessa lapsi oli saanut alkunsa. Esimerkiksi erään vuonna 1920 syntyneen lapsen henkilöaktissa todetaan: ”Seurustelleet 1919–20 n. 1 vuoden ajan, jolloin [lapsen äiti] palveli Kotkassa [...] kahvilassa. Makaaminen tapahtunut ulkosalla.”¹⁷² Toisessa tapauksessa lastenvalvoja on kirjannut, että: ”Makaaminen tapahtunut [erään] selluloosatehtaan pannuhuoneessa, jossa [äiti] on ollut lämmittäjän apulaisena puruja mättämässä. Seurustelusta sanoi tietävän samassa työssä olleiden [kahden todistajan]. [Äiti] lupasi tuoda todistajien osoitteet sekä ottaa selvää elatusvelvollisen osoitteesta.”¹⁷³ Nämä yksityiskohtaiset kuvaukset ovat poikkeuksia ja yleensä lastenvalvojan kirjaukset olivat lyhyitä ja henkilötietoihin sekä elatuksen perintään keskittyviä. Lastenvalvojan aineistoissa lapsien aluille panon yksityiskohtia tarkasteltiin muulloin lähinnä vain henkilöakteihin sisältyneissä elatusoikeudenkäyntien tuomiokirjaotteissa.¹⁷⁴

Muissa asetuksissa ei ollut aivan näin selkeitä määräyksiä tiedonmuodostukselle, eikä varsinkaan valmiita lomakepohjia toimijoiden käytettäväksi. Lastensuojelulain yhteydessä vuonna 1936 annettu Lastensuojeluasetus toteaa lähinnä yksittäistapauksissa millaisia asiakirjoja lastensuojelun toiminnan tulisi synnyttää. Asetus mainitsee, että mikäli huollon tarpeessa oleva lapsi tai nuori muuttaa pysyvästi toiselle paikkakunnalle, on lastensuojelu- tai huoltolautakunnan velvollisuus lähettää häntä koskevat tarpeelliset tiedot ja asiakirjat uudelle asuinpaikkakunnalle.¹⁷⁵ Tarkemmin ei täsmennetä, mistä asiakirjoista tai tiedoista oli kyse, mutta on tulkittavissa, että asetus pitää itsestäänselvyytenä ja lautakuntien ohjesääntöjen määrittelemänä tietojen ylöskirjaamista huollon tarpeessa olevista lapsista ja nuorista. Asetus myös toteaa,

¹⁷¹ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1–2 Lapsen elatusturva-asiakirjat, henkilöaktit 8., 18. ja 28. päivinä syntyneet 1913–1945; PP13 1938, 4–5; Ks. myös Helmisaari 2013, 31.

¹⁷² KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:2 Lapsen elatusturva-asiakirjat, 8., 18. ja 28. päivinä syntyneet 1920–1945. Kuusankosken lastenvalvojan Kotkaan siirtämät asiakirjat eräästä 1920 syntyneestä lapsesta.

¹⁷³ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fd:1 Lapsen elatusturva-asiakirjat, 8., 18. ja 28. päivinä syntyneet 1913–1944. Erään vuonna 1916 syntyneen äidin henkilöakti (Luettelo avioliiton ulkopuolella raskaana olevista naisista), joka on arkistokoteloissa virheellisesti merkitty 1917 syntyneen lapsen tapaukseen kuuluvaksi.

¹⁷⁴ Ks. esim. KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1–2 Lapsen elatusturva-asiakirjat, henkilöaktit 8., 18. ja 28. päivinä syntyneet 1913–1945.

¹⁷⁵ AsK 1936, Lastensuojeluasetus 203/1936, 11 §.

että lasten huostaanotoista tuli kirjata sosiaaliministeriön vahvistaman kaavan mukainen asiakirja ja merkitä tieto lautakunnan pöytäkirjoihin.¹⁷⁶ Toisaalta asetus määräsi aiemman köyhäinhuoltolainsäädännön tapaan, että yksityisissä kodeissa asuvien lastensuojelun alaisten lasten koteihin tuli tehdä tarkastuskäyntejä neljännesvuosittain ja tarkastuksista laatia sosiaaliministeriön hyväksymän kaavan mukainen selostus.¹⁷⁷

Nämä sosiaaliministeriön kaavan mukaiset selostukset ovat samanlaisia lomakemalleja kuin ne, jotka olivat liitteenä asetuksiin lastenvalvojan toiminnasta. Vaikka sosiaaliministeriö siis antoi ohjeita lomakkeiden sisältöön, ilmeisesti kunnat laativat omat lomakepohjansa, sillä Kotkan lastensuojelulautakunnalla oli itse painattamansa lomake huollon tarpeessa olevien lasten elämänkerrallisten tietojen keräämistä varten.¹⁷⁸ Vastaavasti neljännesvuosittain tehtävien tarkastuskäyntien selostuksia varten oli omat lomakepohjansa, joista Kotkassa näytetään pitkälti käytetyn joko erillistä alaikäisen sijoitusta varten laadittua tarkastusselostuslomaketta tai esimerkiksi järjestökentällä toimineen Koteja kodittomille lapsille ry:n painattamaa lomaketta.¹⁷⁹ Joka tapauksessa myös lastenvalvojien toiminnan ohella muussa lastensuojelussa painatetut lomakkeet toimivat asiakirjallisen tiedonmuodostuksen keskiössä, ja lomakkeita näytetään yleisesti käytetyn henkilöaktien tapaan, jolloin niiden väliin kerättiin muut kyseistä lasta koskevat asiakirjat, esimerkiksi kirjeenvaihto.¹⁸⁰

Tarkimmin kunnallisten lautakuntien toimintaa määrittivät ohjesäännöt¹⁸¹, jotka lakiin, asetuksiin ja ministeriöiden ohjeisiin pohjaten säätelivät lautakuntien käytännön työtä ja lastensuojelun toteuttamista sekä arkistollista tiedonmuodostusta. Tutkimusajanjaksonani ohjesäännöt oli laadittu kasvatustalautakunnalle (1919), köyhäinhuoltalautakunnalle (1919 ja 1923), lastenkodeille (1923) ja lastensuojelulautakunnalle (1937).¹⁸² Tiedonmuodostuksellisesti nämä säännöt ovat perusteiltaan melko yhteneviä, ja kaikki sisältävät ainakin seuraavat asiakirjojen muodostumiseen liittyvät kohdat: lautakuntien kokouksista tuli pitää pöytäkirjaa,¹⁸³ lautakun-

¹⁷⁶ AsK 1936, Lastensuojeluasetus 203/1936, 12 §.

¹⁷⁷ AsK 1936, Lastensuojeluasetus 203/1936, 17 §.

¹⁷⁸ KKA, LLA, Fb:1 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet.

¹⁷⁹ KKA, LLA, Fb:2 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet. Esimerkiksi vuonna 1934 syntyneen tytön lomake on kunnan erikseen painattama, kun taas kotelossa Fb:1 on runsaasti Koteja kodittomille lapsille ry:n painattamia lomakkeita. On myös huomioitava, että osan sijoitettujen lasten tarkastuksista ilmeisesti suorittivat vapaaehtoiset yhdistykset, kuten Koteja kodittomille lapsille ry, milloin ymmärrettävästi tarkastuksen suorittaja käytti yhdistyksen painattamaa lomaketta selostuksen laatimiseen, ks. kotelo Fb:1, jossa tarkastusselostuksia on laatinut esimerkiksi paikallisyhdistyksen jäsen.

¹⁸⁰ KKA, LLA, Fb:1 ja Fb:2 Kirjeistö henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet. Lomakkeet toimivat ”vaippoina”, joiden väliin on koottu esimerkiksi tuomiokirjaotteita, kirjeitä ja muita asiakirjoja.

¹⁸¹ Eli johtosäännöt, kuten näitä ohjeita välillä kutsutaan.

¹⁸² PP4 1919; PP6 1923; PP7 1919; PP8 1923; PP12 1937.

¹⁸³ Ks. esim. PP12 1937, 5; PP8 1923, 10.

tien huollon tai hoidon alaisuudessa tai avun nauttijana olevista tuli laatia luettelot,¹⁸⁴ lautakuntien tuli lisäksi laatia joka vuosi toiminnastaan vuosikertomukset ja toisaalta pitää kirjaa tuloistaan ja menoistaan.¹⁸⁵ Tämän lisäksi lastensuojelulautakunnan ohjesääntö vuodelta 1937 ja aiemmat köyhäinhuoltolautakunnan ohjesäännöt linjasivat, että palkattujen toimihenkilöiden (köyhäinhuoltolautakunnan sihteerin ja myöhemmin lastensuojelujohtajan¹⁸⁶) tuli lisäksi huolehtia lautakuntien kirjeenvaihdosta, sekä laatia niiden pohjalta diaarioita saapuneista ja lähteneistä kirjeistä. Köyhäinhuolto- ja lastensuojelulautakuntien ohjesäännöt lisäksi sisälsivät ympäröivään maininnan, että palkatun toimihenkilön (joko sihteerin tai lastensuojelujohtajan) tuli myös huolehtia lautakuntien arkistosta.¹⁸⁷

Ohjesääntöjen linjaamana asiakirjallisen tiedonmuodostuksen tehtävät kuuluivat pääasiassa lautakuntien palkatuille toimihenkilöille. Tosin sijais- ja kasvatuskoteihin tehdyistä kotikäynneistä laativat selostuksia myös luottamustoimissa olevat lautakunnan jäsenet ja vapaaehtoiset kaitsijat.¹⁸⁸ Lastensuojelulautakunnan ohjesäännöissä vuodelta 1937 vastuu neljännesvuosittain tarkastuskäynneistä ja niistä raportoinnista oli kuitenkin siirretty kokonaan palkatun lastensuojelujohtajan tehtäväksi.¹⁸⁹ Tätä taustaa vasten ainakin säännösten tiedonmuodostus oli koko 1920- ja 1930-lukujen ajan pääasiassa tehtävään palkattujen toimihenkilöiden vastuulla, mikä ilmentää toisaalta sitä, että köyhäinhuolto ja sen pohjalta syntynyt laajempi lastensuojelutoiminta olivat itsenäisyyden alussa jo vakiintuneita instituutioita omine toimintamalleineen ja tapoineen. Tutkimusajanjakson lainsäädännöllinen kehitys oli jatkoa sille institutionaalisen säätelyn lisääntymiselle, joka oli käynnistynyt jo 1800-luvun jälkipuoliskolla ja tuonut huoltotoimenpiteitä vahvemmin keskushallinnon valvontaan.¹⁹⁰

Yhteenvetona voidaan kaikkien lastensuojelutoiminnasta vastanneiden tahojen osalta linjata, että säädösten ja ohjeiden tiedonmuodostuksellinen ohjailu oli melko samanlaista halki koko lastensuojelun kentän aina köyhäinhoidosta lastenvalvojiin. Myös ajallisesti 1920- ja 1930-lukujen tiedonmuodostuksen ohjailu köyhäinhuollosta itsenäisempään lastensuojelulautakuntaan saakka oli hyvin samankaltaista. Toiminnan tuli lähinnä synnyttää erilaisia luetteloita apua saavista ja huollon alaisista (sidottuja tai irtolehdille laadittuja), sopimusasiakirjoja esi-

¹⁸⁴ PP4 1919, 13; PP12 1937, 7; PP6 1923, 12; PP7 1919, 9; PP8 1923, 10.

¹⁸⁵ PP4 1919, 13; PP6 1919, 11; PP7 1919, 9; PP8 1923, 9–10; PP12 1937, 13.

¹⁸⁶ Aineistossa virkanimike vaihtelee ja on joko lastensuojelujohtaja tai lastenhuoltojohtaja.

¹⁸⁷ PP7 1919, 10; PP8 1923, 10; PP12 1937, 12–13. Lastensuojelulautakunnan ohjesäännöt 1937 määrittävät lastensuojelujohtajan tehtäväksi vain huolehtia lautakunnan kirjeenvaihdosta.

¹⁸⁸ PP8 1923, 12–13.

¹⁸⁹ PP12 1937, 12–13.

¹⁹⁰ Pulma & Turpeinen 1987, 65–67.

merkiksi lapsen elatuksen tai holhoukseen liittyen, pöytäkirjoja lautakuntien kokouksista, erilaisia tiliasiakirjoja niin toimijoiden käyttämistä kuin valvomista holhottavien varoista, diaareita saapuneista ja lähteneistä kirjeistä sekä toiminta- ja vuosikertomuksia laitosten ja lautakuntien toiminnasta. On ymmärrettävä, että nämä ovat ne asiakirjatyypit, joita säännösten puitteissa tuli lainmukaisesti muodostua. Toiminta synnytti kuitenkin myös muita aineistoja ja asiakirjoja. Kotkassa eri toimijoiden arkistoissa on erilaisia kirjeitä, historiikkeja ja valokuvia, joita ei säännösten pohjalta tarvinnut syntyä tai säilyttää.¹⁹¹ Myös kolme Kotkan lastensuojelun tilanteesta ja kehityksestä 1950–1960-luvuilla tehtyä tutkielmaa on arkistoitu osana lastensuojelulautakunnan arkistoa.¹⁹²

Pääosan Kotkan lastensuojelun kentällä toimineiden viranomaisten ja lautakuntien arkistoista muodostavat 1920- ja 1930-lukujen aineiston osalta nämä edellä listatut säännöksiin pohjaavat aineistotyypit. Niin köyhäinhoitolautakunnan kuin kasvatustalautakunnan ja sen seuraajan lastensuojelulautakunnan arkistot koostuvat vanhemmalta osaltaan pääosin mainituista pöytäkirjoista, tiliasiakirjoista toimintakertomuksista sekä lautakuntien apua nauttivien ja holhouksen alaisten luetteloista. On selvästi nähtävissä, että arkistoon on tallentunut sellaista aineistoa, jota erilaiset säädökset ovat toimijoita velvoittaneet synnyttämään. Hyvänä esimerkkinä voidaan käyttää saapuneiden ja lähteneiden kirjeiden diaareita, joita köyhäinhoitolautakunnassa tuli pitää jo vuoden 1919 ohjesäännön mukaan – diaareita onkin pidetty yhtenäisinä sarjoina koko 1920- ja 1930-luvun ajan.¹⁹³ Sen sijaan kasvatustalautakunnan arkistoon ei näytä koskaan kuuluneen diaarikirjoja, ja sen seuraajan lastensuojelulautakunnan diaarit alkavat vasta 1930-luvun lopulta, kun lastensuojelulautakunnan ohjesäännöt olivat erikseen määrittelleet lastensuojelujohtajan tehtäväksi huolehtia lautakunnan kirjeenvaihdosta.¹⁹⁴ Vaikka muutakin aineistoa on toiminnan ohessa syntynyt, rakentuvat arkistot pääasiassa niistä asiakirjoista, joita säännösten mukaan toiminnan tuli synnyttää. Tätä havaintoa vahvistaa myös ilmeisimmin 1970-luvulla laadittu vanha sosiaalilautakunnan arkiston pääluettelo, joka pitää sisällään tiedot myös 1990-luvun alussa hävitetyistä aineistoista.¹⁹⁵

¹⁹¹ Ks. esim. KKA, Lastenkodin johtokunnan arkisto, Ha:1 Historiikit (Muistelmia Kotkan lastenkodin toiminnasta 1907–1947); KKA, Lastentarhan johtokunnan arkisto, Ua:1 Valokuvat 1913–1949.

¹⁹² Oksanen 1952–1953; Tolvanen 1955; Pitkänen 1962; Opinnäytetyöt ovat lastensuojelulautakunnan arkistossa seuraavilla signumeilla: KKA, LLA, De:1 Nuorisorikollisuus Kotkassa 15 v. aikana, Df:1 Tutkielma nuorisorikollisuudesta Kotkassa ja Dg:1 Kotkan kaupungin toimenpiteet pahantapaisten lasten ja nuorten auttamiseksi.

¹⁹³ PP7 1919, 10; KKA, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, Aa:2-8 Lähteneiden kirjeiden diaarit 1921-1935 ja Ab:1-5 Saapuneiden kirjeiden diaarit 1925-1937.

¹⁹⁴ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo ja Bab:5 Lastenvalvojan arkiston pääluettelo; KKA, LLA Ad:1 Saapuneiden kirjeiden diaari 1938–1942 ja Ae:1 Lähteneiden kirjeiden diaari 1938–1939; PP12 1937, 12–13.

¹⁹⁵ KKA, LLA, Arkistoluettelo, tulostettu 17.12.2018; KKA, Köyhäinhoitolautakunnan arkisto, Arkistoluettelo, tulostettu 17.12.2018; KKA, Kasvatustalautakunnan arkisto, Arkistoluettelo, tulostettu 17.12.2018; KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo.

Säädösten ohjaamana syntyneet asiakirjat ovat arkistoissa pääosassa. 1920- ja 1930-luvuilla lastensuojelun piirissä olleiden lapsien henkilötietoja on koottu lainsäädännön määräämiin lomakepohjaisiin luetteloihin. Luettelolomaketta on taas käytetty niin sanottuna ”vaippana”, eli suojapaperina, jonka väliin on kerätty tiettyyn lapseen liittyvät asiakirjat. Esimerkiksi kirjeet, oikeuden päätökset, lastenvalvojan asiakirjat, lasten kasvatuskoteihin tehtyjen tarkastusten selostukset, elatussopimukset, huoltokortit ynnä muut tiettyyn lapseen liittyvät paperit löytyvät luettelolomakkeen välistä.¹⁹⁶ Vaipojen sisällä on säilynyt myös sellaisia asiakirjoja, joita tiedonmuodostuksen sääntely ei määrännyt synnyttämään tai säilyttämään. Esimerkkeinä voidaan mainita kirjeet lapsen sukulaisilta tai holhoojilta lautakunnille, sekä kirjeet oppilaitoksilta, joihin lapsia oli sijoitettuna. Muissa aineistoryhmissä on myös säästynyt sattumalta yksittäisiä asiakirjoja. Esimerkiksi Kotkan vanhimman aviottomien lasten sidotun nimikirjan välissä on säästynyt ilmeisesti konseptiksi tarkoitettuja listauksia lapsista ja elatusvelvollisuuden laiminlyönteistä isistä, yksittäinen sanomalehti vuodelta 1955 ja tyhjiä lastenvalvojalle saapuneiden kirjeiden kirjukuoria. Nämä asiakirjat kertovat käytännön tasolla lastenvalvojan työstä ja osoittavat, että lainsäädännön ulkopuolelle jäänyttä aineistoa ei ole säilytetty tai säästynyt kuin sattumanvaraisesti.¹⁹⁷

Samalla on vielä huomioitava se, että lainsäädännön ja ohjeiden pohjalta ei pysty tarkasti selvittämään, miten lomakkeisiin tai luetteloihin kirjattu tieto on todellisuudessa valikoitu. Sosiaaliministeriön antamissa lomakemalleissa ja ohjeissa on määritelty tiettyjä tietoja kerättäviksi esimerkiksi lasten kasvatuskoteihin tehdyiltä tarkastuskäynneiltä. Lomakepohjissa on hyvin yksityiskohtaisia kysymyksiä esimerkiksi lapsen terveydentilasta, puhtaudesta ja kasvatuskodin aineellisista sekä sosiaalisista olosuhteista. Hyvin usein näihin kysymyksiin on vastattu vain sanoilla ”kyllä” tai ”ei”, eikä lapsen tilannetta avattu yhtään sen tarkemmin. Toisaalta ajoittain lomakkeisiin on kirjoitettu myös hyvin tarkkoja kuvauksia, kuten esimerkiksi erään lapsen vanhemmista ”lapsen isää enempää kuin äitiäkään ei ole nähty sanottiin allekirjoittaneelle”.¹⁹⁸

¹⁹⁶ KKA, LLA, Fa:1–4 Kirjeistö, ottolapset henkilöaktit 1921–1972; KK, LLA, Fb:1–4 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet.

¹⁹⁷ Ks. esim. KKA, LLA, Fb:3 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet, kirje erään lapsen hyväksymisestä Toivolan koulu- ja kasvatuskotiin Muhoksella; KKA, STLA, Elaturvatoimisto, Ba:1 Aviottomien lasten nimikirja 1927–1947.

¹⁹⁸ KKA, LLA, Fb:3 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet. Kotelossa on runsaasti esimerkkejä lasten kasvattikoteihin suuntautuneista tarkastuskäynneistä, tässä viitataan eritoten erään 1935 syntyneen henkilön asiakirjoihin.

Toisena esimerkkinä voidaan käyttää yhtä aineistosta löytyvää, vuonna 1925 syntynyttä tyttölasta, jonka kasvatuskodissa on käynyt sama tarkastaja useita kertoja. Suurimmassa osassa tarkastuskertomuksia kysymykseen huoltajan sopivuudesta tämä kyseinen tarkastaja on vastannut ”kyllä”, mutta jostain syystä tarkastuskertomukseen syyskuulta 1940 tarkastaja on kirjannut samaan kysymykseen, että ”vaimo on kyllä huutaja ja pauhaaja, mutta ovat olleet niin kauan, että olisi turha pyytää muutosta ja lapset sanovat että he ovat tyytyväisiä.”¹⁹⁹ Aineistosta ei kuitenkaan selviä, miksi huoltajana olleen naisen luonteesta ei ole aiempia kirjauksia. Vastaavasti jää pitkälti epäselväksi millä perustein tarkastuksen suorittaja on nähnyt tarpeelliseksi kirjata ylös tarkempia havaintoja.

Nykypäivän lastensuojelun tiedonmuodostusta tutkinut Tarja Vierula toteaa, että kirjaukset ovat viime kädessä viranomaisen tai lapsen asiaa hoitavan henkilön tekemää pohdintaa ja pohjaavat tapauskohtaiseen harkintaan. Vierulan mukaan sosiaalityön ammattilaiset valitsevat sellaista tietoa kirjattavaksi, jonka he ajattelevat olevan olennaista organisaation pääasiallisen tehtävän ja oman työnsä toteuttamiseksi. Hänen mukaansa olennaisen tiedon tunnistaminen nähdään sosiaalityöntekijöiden keskuudessa osoituksena ammattitaidosta, vaikka kyseessä on myös selvä ammatillinen haaste. Vierula ei kuitenkaan selvennä, millä perusteella voimme olla varmoja, että nimenomaan olennainen tieto tunnistetaan ja kirjataan lapsen asiakirjoihin edes nykypäivänä. Samalla tapaa Kotkan varhaisista lastensuojeluasiakirjoista jää viime kädessä auki, miksi esimerkiksi osa koteihin suoritetuista tarkastuksista on yksityiskohtaisempia ja osa ei. 1920- ja 1930-lukujen viranomaiset ovat varmasti käyttäneet samanlaista ammattilista harkintaa asiakirjoja luodessaan kuin nykypäivän sosiaalityöntekijät, mutta kirjatuksi valitun tiedon perusteet jäävät viranomaisasiakirjoissa usein avaamatta. Tätä tukee laaja ruotsalaistutkimus, joka on havainnut, että Ruotsissa lastensuojeluasiakirjojen kirjausten pituudet ja kattavuudet vaihtelevat suuresti ilman selkeästi tunnistettavaa syytä.²⁰⁰

Viranomaisten toimintaa ohjannut lainsäädäntö ja muut ohjeet siis asettivat reunaehdonsa arkistoaineistojen muodostumiselle. Asiakirjat ovat toimineet muistin tukena ja toiminnan mahdollistajana, mutta samalla asiakirjoilla on vastattu lastensuojeluorganisaation juridisiin velvoitteisiin. Nämä velvoitteet ovat pitkälti määrittäneet sitä, minkälaista aineistoa arkistoihin tiettynä ajanjaksona on syntynyt. Silti säännösten takana arkistonmuodostukseen ovat vaikut-

¹⁹⁹ KKA, LLA, FB:3 Kirjeistö, henkilöaktit 8, 18, 28 pv. syntyneet. Erään 1925 syntyneen tytön henkilöakti.

²⁰⁰ Vierula 2017, 346–347 (artikkelit); Sköld, Foberg & Hedström 2012, 19–20, 26. Ruotsalaistutkimuksessa on myös huomioitu, että lastensuojeluasiakirjat tuntuvat usein esittävän poikkeavan tai ristiriitaisen narratiivin siitä, mitä lastensuojelun asiakkaana ollut henkilö itse muista tapahtuneen, eivätkä kirjaukset aina ole asiakkaan omien muistojen kanssa yhdenmukaisia.

taneet voimakkaasti myös arkistotieteen ja erityisesti seulonatapojen kehitys; siis se, miten aineistoja on käsitelty aktiivivaiheen päättymisen jälkeen. Seuraavassa alaluvussa käsittelen laajemmin arkistoteorian ja arkistojen järjestämisen vaikutuksia siihen, millaisiksi Kotkan lastensuojelun arkistot ovat viimeisen vuosisadan aikana lopullisesti muodostuneet. Samalla käyn läpi asiakirjojen elinkaarimallin ja suhteutan Kotkan lastensuojeluarkistot laajempaan arkistojen kenttään.

3.2. Järjestyt asiakirjat, passiivinen arkisto?

Arkistotieteen keskeisenä teoriana on 1900-luvulla vaikuttanut niin kutsuttu asiakirjojen elinkaarimalli, jonka ajatus yksinkertaistettuna on, että asiakirjalla nähdään olevan eräänlainen biologinen elinkaari: asiakirja syntyy, elää ja kuolee.²⁰¹ Mallista on esitetty useita erilaisia versioita, mutta kaikkia yhdistää se, että asiakirjan elämä voidaan jakaa joko ajallisiin vaiheisiin (esimerkiksi aktiivivaihe, passiivivaihe), asiakirjalle suoritettuihin toimenpiteisiin (säilytys, hävittäminen) tai molempiin.²⁰² Tukeudun tässä tutkielmassa Pirkko Rastaaan esittämään, Suomessa käytettyyn elinkaarimallin muotoon, jossa eri elinkaaren vaiheet ja asiakirjalle suoritettavat toimenpiteet on aiemmin esitetty alla olevan taulukon muodossa:

Vaihe:	Asiakirjat:
Aktiivivaihe	käytetään primääritehtävissä säilytys työyksikössä aktiivivaiheen päättyessä osa asiakirjoista hävitetään
Passiivivaihe	ei käytetä enää primääritehtävissä saatetaan tarvita muiden tehtävien hoidossa tai juridisista syistä säilytys viraston tai laitoksen arkistossa suurin osa hävitetään passiivivaiheen päättyessä
Historiallinen vaihe	käytön painopiste tutkimuksen ja kulttuurin tarpeissa säilytys arkistolaitoksessa tai keskusarkistossa säilytetään pysyvästi

Taulukko 1. Asiakirjojen elinkaari Pirkko Rastaaan mukaan. Lähde: Henttonen 2010, 84.²⁰³

²⁰¹ Henttonen käyttää elinkaarimallista käsitettä perinteinen elinkaarimalli suhteessa elinkaaren jatkumomalliin, ks. Henttonen 2010, 82–85.

²⁰² Henttonen 2015, 83–84. Usein elinkaarimalleissa tehdään myös vahva ero sille, kuka on vastuussa asiakirjan hallinnasta ja toimenpiteistä missäkin elinkaarin vaiheessa: aktiivivaiheessa asiakirja on sen luoneen organisaation hallinnassa, kun taas myöhempiä vaiheita hallitsee malleissa usein päätearkisto, johon asiakirja on sijoitettu pysyvää tai pitkäaikaista säilytystä varten. Kotkan lastensuojeluarkistojen osalta ei nähdäkseni ole tarpeellista huomioida tätä voimakasta kahtiajakoa päätearkiston ja aktiivivaiheen organisaation välillä, sillä asiakirjat ovat koko elinkaarensa olleet Kotkan kaupungin alaisten organisaatioiden hallussa ja niiden päätearkistonakin toimii nimenomaisesti Kotkan kaupunginarkisto. Ks. myös Boles 2005, 51–54.

²⁰³ Henttonen mukaillee taulukossa Pirkko Rastaaan 1990-luvulla esittämää elinkaarimallia, ks. Pirkko Rastaa: *Arkistotoimi ja asiakirjahallinto* (1990), sivu 53.

Tämä malli hahmottaa selkeästi arkistonmuodostuksen prosesseja ja on sovellettavissa kuvaamaan myös Kotkan lastensuojeluarkistojen muodostumisen vaiheita – laajennankin elinkaarimallin yksittäisten asiakirjojen tasolta kuvaamaan koko arkiston elinkaarta. Arkistot ovat muodostuneet nykyisenkaltaiseksi kokonaisuudeksi elinkaaren eri vaiheiden kautta. Taulukon mallia on lisäksi ymmärrettävä niin, että aktiivivaiheessa asiakirjat luodaan (tai vastaanotetaan) ja ryhmitellään organisaation primaaritehtävien vaatimalla tavalla. Siirryttäessä passiivivaiheeseen ja siitä edelleen historialliseen vaiheeseen asiakirjat tarvittaessa seulotaan (samalla hävittäen osan asiakirjoista), luetteloidaan ja kuvaillaan pysyvää tai pitkäaikaista säilytystä varten.²⁰⁴ Kotkan arkistojen osalta on lisäksi huomioitava, että selvä jako säilytyspaikkojen välillä elinkaarimallin mukaisesti on määrittämässä arkiston eri vaiheita vain välillisesti. Kunnalliset lastensuojeluasiakirjat ovat koko elinkaarensa olleet Kotkan kaupungin organisaatioiden hallussa, siirtyen lähinnä passiivivaiheen päättyessä lautakuntien ja viranomaisten lähiarkeista kaupungin keskusarkistoon. Arkiston passiivivaiheen näen päättyvät tähän siirtoon ja asiakirjoille toteutettuun laajamittaiseen seulontaan.

Edellä on käsitelty arkiston muodostumista elinkaarimallin aktiivivaiheessa sen pohjalta, millaista aineistoa lainsäädäntö määrittä lastensuojeluarkistoihin syntyvän ja millaista aineistoa arkistoihin todellisuudessa syntyi. Vaikka aineiston kumuloituminen päättyi tähän, eikä uusia asiakirjoja enää syntynyt tämän vaiheen jälkeen, varsinainen lastensuojeluarkistojen muodostumisen prosessi oli vasta alussa. Elinkaarimallin mukaisesti käsittelen seuraavaksi mitkä tekijät ovat vaikuttaneet lastensuojeluasiakirjoihin ja -arkistoon aktiivivaihetta seuraavassa passiivivaiheessa. Neljännessä luvussa käsittelen arkiston seulontoja sekä sitä vaihetta, jonka arkiston nykyisenä tilana hahmotan sen historialliseksi vaiheeksi. Passiivivaiheessa asiakirjojen olemassaolon tarkoitus joka tapauksessa muuttui ja niiden säilyttäminen sekä sekundääriinen käyttö pohjasivat pitkälti juridisiin velvoitteisiin. Samanaikaisesti asiakirjojen merkitys aktiivisessa viranhoidossa väheni.

Eritoten kirjailijoiden henkilöarkistojen muodostumista tutkinut Jennifer Lynn Douglas on tuonut esiin, että arkistokokonaisuuden synty on monitasoinen prosessi, jossa aineistojen alkuperäisen luojan roolia on usein ylikorostettu. Myös muilla arkiston muodostumisen tasoilla on merkitystä kokonaisuuden kannalta, vaikka asiakirjat ovatkin syntyneet jo aiemmin. Douglasin huomioista suoraan viranomaisarkistoihin sovellettavissa on ainakin ajatus siitä, että aktiivivaiheen jälkeen arkiston kokonaisuuteen vaikuttavat esimerkiksi siitä huolehtivien vi-

²⁰⁴ Henttonen 2015, 83–84.

ranomaisten toimenpiteet. Tällä voidaan tarkoittaa vaikkapa viranomaisen toteuttamia aineiston siirtoja arkiston sisällä tai viranomaisen asiakirjoihin tekemiä merkintöjä. Seuraavalla tasolla vaikuttavat arkistonhoitajien tekemät valinnat: seulonta, luettelointi ja asiakirjojen järjestäminen. Lopulta arkiston muodostumisen voi nähdä jatkuvan myös arkistonhoitajien tekemien toimenpiteiden jälkeen. Silloin arkiston kokonaisuuteen vaikuttavat tutkijoiden myöhemmin aineistosta tekemät tulkinnat ja tutkimustulokset, mutta myös ympäröivä yhteiskunta. Asiakirjojen sisältämällä tiedolla voi Douglasin mukaan olla merkitystä yhteiskunnan tasolla. Ymmärrän tämän niin, että pitkään tutkimatta ollut arkisto saatetaan ”löytää”, jolloin aineiston käyttö muuttaa sitä miten arkiston kokonaisuutta ymmärretään. Arkisto ei ole pysähtynyt entiteetti, vaan siihen vaikuttavat aina myös ympäröivän yhteiskunnan arkistolle antamat uudet merkitykset.²⁰⁵

Douglasin huomiot ovat hyvin keskeisiä sen ymmärtämiseksi, että myös asiakirjojen synnyn jälkeen säädetyt lait vaikuttavat siihen, miten nykyisenkaltainen arkisto on muodostunut. Yleinen arkistolainsäädäntö on ollut määrittämässä 1920- ja 1930-luvuilla syntyneiden aineistojen pysyvää säilytystä, käsittelyä ja seulontaa jo Suomen ensimmäisestä vuoden 1939 arkistolaista lähtien. Tämä laki koski julkisia arkistoja, joihin myös kunnalliset lastensuojeluarkistot laskettiin.²⁰⁶ Laki ja sen toimeenpanosta annettu asetus velvoittivat, että kunnalliset arkistot: oli luetteloiva Valtionarkiston antamien ohjeiden mukaisesti, asiakirja-aineistoja tuli säilyttää niille tarkoitetuissa tiloissa paloturvallisuuden sekä säilyvyyden huomioiden ja että arkistojen sisältämää yli kymmenen vuotta vanhaa aineistoa sai hävittää vain Valtionarkiston suostumukselle kunnanvaltuuston esityksen pohjalta.²⁰⁷ Näin pääosa asiakirjoista siis määriteltiin pysyvästi säilytettäväksi ja tarpeettomiksi katsottuja aineistoja sai hävittää vain ylimmän arkistoviranomaisen erillisellä luvalla.

Lastensuojeluaineistoista ja Kotkan sosiaalilautakunnan arkistosta 1970-luvulla laaditun pääluettelon pohjalta on pääteltävissä, että ainakin pääosa 1920- ja 1930-luvuilla syntyneistä ja saapuneista lastensuojeluasiakirjoista oli tallella neljä vuosikymmentä ensimmäisen arkistolain säätämisen jälkeen. Esimerkiksi arkiston pääluettelossa sarjaan G (tilit) luetteloidut laskut vuosilta 1907–1976 olivat kaikki tallessa vielä luettelon laatimiseen aikaan – luettelon mu-

²⁰⁵ Douglas 2013, 176–194.

²⁰⁶ AsK 1939, Laki julkisista arkistoista 18/1939; Wilenius 2001, 16.

²⁰⁷ AsK 1939, Laki julkisista arkistoista 18/1939, 7 ja 9 §; AsK 1939, Asetus julkisista arkistoista annetun lain täytäntöönpanosta ja soveltamisesta 85/1939, 2 ja 3 §. Lain mukaan kunnallisten arkistojen aineistoja sai siirtää Valtionarkistolle tai maakunta-arkistoille tai hävittää ainoastaan kunnanvaltuuston esityksen pohjalta annetulla Valtionarkistolla suostumuksella.

kaan ne on hävitetty vasta vuonna 1993.²⁰⁸ Huomattava kuitenkin on, että emme voi olla täysin varmoja siitä, onko aineistoja hävitetty tai seulottu ennen vuonna 1939 säädettyä arkistolakia. Vaikka tutkimastani aineistosta ei ole löytynyt viitteitä asiakirjojen hävittämisestä, tämä ei tarkoita sitä, ettei yksittäisiä asiakirjoja olisi saattanut tuhoutua, hävitä tai tarkoituksellisesti hävittää ennen kuin aineistot määriteltiin lainsäädännön tasolla pysyvästi säilytettäväksi. Ei ole myöskään tiedossa, että Kotkan kaupunginvaltuusto olisi esittänyt mitään lastensuojelun aineistoja hävitettäväksi tänä ajanjaksona.

Mielenkiintoisesti lastensuojelun ammattilaisten piirissä oli virinnyt jo ennen arkistolain säätämistä 1930-luvun alussa jonkinlaista keskustelua arkistojen huonosta hoidosta. Keskustelua käytiin julkisesti ainakin *Lastensuojelulehden* sivuilla loppuvuodesta 1931.²⁰⁹ Nimikirjaimilla I. V. allekirjoitettu kannanotto kiinnitti huomiota muun muassa seuraaviin seikkoihin:

Allekirjoittanut aikanaan löysi Kylliälän kasvatuslaitoksen arkiston päärakennuksen ulkolta vanhojen kirjojen, hylkypaperien, kaikenlaisen töryn ja rojun seasta pölyisenä järjestyksettömänä kasana. Paljon on laitoksen historiaa valaisevaa aineistoa joutunut hukkaan, hävinnyt täydellisesti puutteellisen hoidon ja säilytyspaikan sopimattomuuden tähden. Muiden laitosten vanhat asiakirjat saattavat olla paremmin talletettuja, mutta ainakin muutamien ovat tulen vaaralle alttiina.²¹⁰

Kirjoittaja oli erityisen huolissaan lastensuojelun kasvatuslaitosten historian tuhoutumisesta ja ehdotti yhteisen valtakunnallisen arkiston perustamista takaamaan asiakirjojen asianmukaisen säilytyksen, järjestämisen ja luetteloinnin. Huoli koski ilmeisesti myös aktiivisessa toiminnassa käytettyjä asiakirjoja, mutta eritoten kirjoittaja tuntui huolehtivan aktiivitoiminnan tuottamista asiakirjoista, joita ei passiivivaiheessa juurikaan tarvittu. Lehden seuraavassa numerossa Urho Pentikäinen vastasi kirjoittajan huoleen ja selosti, että historian tallettamiseksi oli perusteilla Lastenhuollon Tutkimusyhdistys -niminen yhdistys, jonka tarkoituksena olisi perustaa museo ja arkisto tallettamaan lastensuojelun historiaa.²¹¹ Yhdistystä ei ilmeisesti koskaan perustettu, mutta jo käyty keskustelu osoittaa, että osa lastensuojelun ammattilaisista oli huolissaan aineistojen säilymisestä ja säilytysolosuhteista ennen arkistolain säätämistä. Voidaan

²⁰⁸ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo.

²⁰⁹ Nimimerkki I. V., Eräs harkintaa ja toimenpiteitä kaipaava asia, *Lastensuojelulehti* 11/1931, 167–168; Urho Pentikäinen, Lastenhuollon tutkimusyhdistyksen hanke, *Lastensuojelulehti* 12/1931, 190–192.

²¹⁰ Nimimerkki I. V., Eräs harkintaa ja toimenpiteitä kaipaava asia, *Lastensuojelulehti* 11/1931, 167–168.

²¹¹ Nimimerkki I. V., Eräs harkintaa ja toimenpiteitä kaipaava asia, *Lastensuojelulehti* 11/1931, 167–168; Urho Pentikäinen, Lastenhuollon tutkimusyhdistyksen hanke, *Lastensuojelulehti* 12/1931, 190–192.

myös varovaisesti olettaa, että lehdessä julkaistun kirjoituksen kaltaiset ongelmat ovat olleet enemmän vai vähemmän läsnä myös kunnallisen lastensuojelun arkistoissa.

Asiakirjojen seulonta ja erilaiset hävittämiskäytänteet ennen arkistolainsäädäntöä ovat lisäksi olleet epärationaalisia ja usein ilmeisesti myös melko sattumanvaraisia. Esimerkiksi Markku Mäenpää on osoittanut, että itsenäisyyden alussa asiakirjoja hävitettiin ilman virallisia lupamenettelyjä. Toisaalta Marjo Rita Valtonen on tuonut ilmi, että seulontamenetelmät olivat 1940-lukua edeltäneellä ajalla varsin kehittymättömiä. Valtosen mukaan Ruotsissa käytetään 1900-lukua edeltäneestä asiakirjojen hävittämisestä hallitsemattoman seulonnan käsitettä, jolloin asiakirjoja käytettiin uudelleen esimerkiksi ammuspaperina. Nähdäkseni käsitteen voisi Suomessa jatkaa koskemaan myös varhaisia itsenäisyyden ajan seulontoja, sillä asiakirjojen säilytystä tai säilytysolosuhteita ei tuolloin vielä säädelty. Tämän vuoksi ei voida varmistua, ettei asiakirjoja tuhoutunut tai hävinnyt esimerkiksi tilanpuutteen, surkeiden säilytysolosuhteiden tai tietoisien tuhoamisen seurauksena. Niin ikään Kaisa Vehkalahti on todennut, ettei voida varmuudella tietää, millä perusteella asiakirjoja on karsittu ennen vuonna 1989 annettua päätöstä kunnallisten asiakirjojen hävittämisestä. Vehkalahden toteamus ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa, sillä hävittämistä ja seulontoja kyllä säädeltiin vuodesta 1939 eteenpäin monin keinoin. Toteamus päteekin paremmin ensimmäistä arkistolakia edeltävään aikaan.²¹²

Joka tapauksessa varsin pian vuoden 1939 arkistolain säätämisen jälkeen huomattiin, että asiakirjojen hävittäminen on välttämätöntä. Muun muassa Marjo Rita Valtonen ja Anne Wilenius ovat osoittaneet, että julkishallinnon jatkuva kasvu, toisen maailmansodan aiheuttama asiakirjamäärän paisuminen sekä konttoritekniikan kehitys aiheuttivat sen, että julkishallinnossa oli välttämätöntä pohtia uudelleen hävittämisen ja pysyvän säilyttämisen problematiikkaa.²¹³ Viranomaisten tilat eivät yksinkertaisesti riittäneet kaikkien syntyvien asiakirjojen pysyvään säilyttämiseen. Pidän myös todennäköisenä, että kunnanvaltuuston esityksen pohjalta tehty Valtionarkiston erikseen hyväksymä hävittämispäätös koettiin työlääksi ja arkistoissa tarvittiin muita keinoja kasvavien asiakirjamäärien käsittelyyn. Näin ollen vajaa kaksi vuosikymmentä lain voimaantulon jälkeen, vuonna 1956, sisäasiainministeriö antoi päätöksen erinäisiin kunnallisiin arkistoihin kuuluvien asiakirjojen hävittämisestä. Tämä päätös mahdollisti

²¹² Mäenpää 1994, 181; Vehkalahti 2015, 244–245; Laine 1991, 5–7; Henttonen 2010, 94–95. Tämän Henttonen luvun on kirjoittanut Marjo Rita Valtonen; Kunnallisten arkistojen seulontaa ja hävittämistä määrittäneitä ohjeita ja säädöksiä 1930-luvun jälkeiseltä ajalta on tarkemmin läpikäynyt esimerkiksi Kristiina Laine ylemmän arkistotutkimuksen tutkielmassaan, ks. Laine 1991.

²¹³ Henttonen 2010, 93–94; Wilenius 2001, 16; Boles 2005, 2–3.

tiettyjen vuoden 1919 jälkeen laadittujen²¹⁴ tai saapuneiden asiakirjojen hävittämisen ilman Valtionarkistolta erikseen hankittua suostumusta. Tuhota sai tosin vain toisteisia asiakirjoja, kuten esityslistoja, kaksoiskappaleita, tarpeettomia saapuneita asiakirjoja ja tilitositteita tiettyjen määräaikojen jälkeen.²¹⁵ Varsinaisiin lastensuojeluaineistojen hävittämiseen vuoden 1956 päätös ei tuonut muutosta – hävittää sain vain turhia kaksoiskappaleita ja ylimääräistä tiliaineistoa.²¹⁶

Kotkassa ei näytä ylipäätään juuri hävitetyn mitään lastensuojelun piiriin kuuluvaa aineistoa – edes kaksoiskappaleita – ennen 1990-lukua, sillä vaikka vuoden 1956 päätös salli esimerkiksi postikirjojen hävittämisen, Kotkassa 1940-luvun postikirjat hävitettiin vasta vuonna 1993 arkistolain jo uudelleen muututtua.²¹⁷ Vuoden 1956 päätös velvoitti myös pitämään sen nojalla hävitetyistä asiakirjoista erillistä luetteloa tai kirjaa. Tällaista ei kuitenkaan Kotkasta löydy, joten vaikuttaa siltä, ettei aineistoja päätöksen nojalla ainakaan suuremmassa määrin hävitetty.²¹⁸ Näin ollen Kotkan lastensuojeluarkiston osalta passiivivaihetta voi nähdä hallitsevan eräänlaisen pysähtyneisyyden, jolloin aineistoihin ei juuri ole kohdistunut toimenpiteitä. Eriytyisen selväksi tämä tulee, kun vielä huomioidaan, että aineisto on tarkemmin järjestetty ja luetteloitu ilmeisesti vasta 1970-luvulla laaditussa pääluetelossa – ainakaan sitä varhaisempia arkistoluetteloita ei ole säästynyt. Vaikka vuoden 1939 arkistolainsäädäntö velvoittikin virkaarkistot järjestettäväksi ja luetteloitaviksi, on mahdollista, että Kotkassa aiemmat luettelot ovat olleet kunnallisten virastojen itsensä tekemiä ja omiin toiminnallisiin tarkoituksiinsa laadittuja, eikä niitä ole pysyvästi säilytetty myöhempää tutkimusta varten.²¹⁹

Mitä sitten voidaan sanoa arkiston elinkaaresta sen passiivivaiheessa? Suoranaiset lähteet ovat vähissä, mutta jotain on mahdollista päätellä saatavilla olevien arkistoluetteloiden kautta. Eriytyisen keskeisenä lähteenä näyttäytyvät 1970-luvun sosiaalilautakunnan arkiston pääluetelo ja ilmeisesti samoihin aikoihin laaditut pienempien arkistonmuodostajien pääluettelot, joihin

²¹⁴ Ennen vuotta 1920 laaditut asiakirjat oli määritelty kokonaisuudessaan pysyvästi säilytettäväksi. Ks. myös Leppänen 1999, 69.

²¹⁵ AsK 1956, Sisäasiainministeriön päätös erinäisten kunnallisiin arkistoihin kuuluvien asiakirjojen hävittämisestä 487/1956.

²¹⁶ Päätös kyllä määrittä erikseen tietyille sosiaalihuollon alaisille asiakirjasarjoille vähimmäissäilytysaikoja ja mahdollisti esimerkiksi juopuneena tavattujen henkilöiden ilmoituskorttien hävittämisen 10 vuotta kortin viimeisestä merkinnästä. Ks. AsK 1956, Sisäasiainministeriön päätös 487/1956, 1 §, Kunnan eri tehtävien mukaan luetellut asiakirjaryhmä, kohta d) sosiaalihuolto.

²¹⁷ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluetelo, luettelon sarja Ae:1 Postikirjat; AsK 1956, Sisäasiainministeriön päätös 487/1956, 1 §.

²¹⁸ AsK 1956, Sisäasiainministeriön päätös 487/1956, 6 §. On huomioitava, että edellisen sivun alaviitteessä määriteltyjä juopuneina tavattujen luetteloja Kotkasta löytyy 1970-luvun pääluetelon mukaan vain vuodelta 1975 – voi siis olla, että yksittäisiä päätöksen sallimia asiakirjoja hävitettiin ilman, että niistä on tehty hävitysluetteloa tai -kirjaa. Ks. KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluetelo, luettelon sarja Ag:18a. Myös aineistolle annetut signumit tuntuvat viittaavan siihen, että jo luetteloa laadittaessa jotain yksittäisiä kansioita ja koteleita on puuttunut välistä.

²¹⁹ AsK 1939, 85/1939, 2 ja 3 §.

on listattu kaikki arkistoon tässä vaiheessa kuulunut asiakirja-aineisto 1800-luvun lopulta 1970-luvulle saakka. Luetteloista on nähtävissä, että aineistolle annettu järjestys ja passiivivaiheen loppupuolella toteutettu luettelointi seuraavat hyvin tarkasti Valtionarkiston 1940-luvulla antamaa arkistokaavasuositusta.²²⁰ Anne Wilenius on omassa tutkimuksessaan selvittänyt, miten ensimmäisen arkistolain säätämisen jälkeen Valtionarkisto valmisti varsin pian suositukset ja ohjeet kunnallisille arkistoille aineistojen järjestämisestä niin kutsuttua ABC-kaavaa seuraten. Ohjeiden ensimmäinen versio lähetettiin kunnallisille toimijoille 1941 ja ohjeita päivitettiin vuonna 1946, niin että arkistokaavasuositukseen lisättiin sarjat H-J alla esitetyn kaavan mukaisesti.²²¹

- A. Merkintäkirjat
- B. Luettelot ja muistiot
- C. Pöytäkirjat
- D. Toimitteet
- E. Saapuneet asiakirjat
- F. Kirjeistö
- G. Tilit
- H. Omistusasiakirjat ja sopimukset
- I. Kartat ja piirustukset
- J. Sekalaiset asiakirjat²²²

Kotkan arkistot seuraavat tämän ehdotuksen mukaista sarjajakoa hyvin tarkasti. J-sarjan olemassaolo arkiston vanhassa pääluettelossa osoittaa myös sen, että luettelointi on tehty todennäköisesti ennen 1970-luvun loppua. Kaavaehdotuksen viimeinen J-sarja poistettiin käytöstä Valtionarkiston uudessa ohjeistuksessa vuonna 1977. Koska sitä on Kotkassa käytetty, voidaan olettaa asiakirjojen luetteloinnin tapahtuneen ennen uuden ohjeistuksen voimaantuloa vuosien 1946–1977 välillä. Kotkan pääluettelon perusteella on myös pääteltävissä, että arkiston alkuperäisen luetteloinnin ja järjestämisen on toteuttanut vielä varsinainen sosiaalitoimen organisaatio – pääluetteloon on nimittäin tehty merkintä, että asiakirjat kokonaisuudessaan on siirretty Kotkan kaupungin keskusarkistoon vasta 19.1.1993.²²³ Näin ollen koko itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä syntyneiden asiakirjojen passiivivaihe on ollut vielä varsinaisten sosiaaliviranomaisten hallitsemaa ja aineistot ovat olleet yhtenä kokonaisuutena sen hetkisen aktiivivaiheen synnyttämien uudempien asiakirjojen yhteydessä.²²⁴

²²⁰ Wilenius 2001, 35–36.

²²¹ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1–6; Wilenius 2001, 35–36.

²²² Wilenius 2001, 35–36. Wilenius on käyttänyt hahmottelemansa arkistokaavamallin lähteinä Valtionarkiston arkistotoimijoille lähettämiä kiertokirjeitä.

²²³ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo.

²²⁴ Wilenius 2001, 36.

Toisaalta koska arkisto on ollut aktiivisesti toimivan viranomaisen hallussa, asiakirjojen muodostuminen on jatkunut itsenäisyyden alkuvuosikymmenien jälkeen pitkälti katkeamattomina sarjoina aina 1980-luvun alkuun saakka. Suurimpana erona itsenäisyyden alkuajan asiakirjoilla ja myöhemmin syntyneillä aineistolla on lähinnä toiminnan tuottaman aineistomäärän voimakas lisääntyminen mitä lähemmäs nykyaikaa tulemme.²²⁵ Näin ollen melko samantyyppisiä sosiaalikerhomuksia (henkilöakteja), diaarikirjoja ja luetteloita on syntynyt aina 1920-luvulta 1980-luvulle saakka.²²⁶ Samalla asiakirjat ovat siirtyneet eri toimijoiden välillä kunnallislainsäädännön muuttuessa ja lastensuojelun tehtäväkentän periytyessä uusille viranomaisille. Kun 1950-luvun lakiuudistus muutti huoltolautakuntien nimet sosiaalilautakunniksi, samalla siirrettiin myös aiemmin syntyneet köyhäinhuollon ja lastensuojelun asiakirjat sosiaalilautakunnan arkiston yhteyteen. Tämän siirron perua aineistojen pääluetelot kuuluvat nimenomaan sosiaalilautakunnan arkistoon.²²⁷

Vastaavasti myös Kymin kunnan ja Karhulan kauppalan liittäminen Kotkan kaupunkiin vuonna 1977 muuttivat koko alueen lastensuojelun kenttää, keskittäen toiminnan Kotkan kaupungin viranomaisten alaisuuteen.²²⁸ Ennen yhdistymistä syntynyt asiakirja-aineisto on ilmeisesti pyritty pitämään erillään toisistaan, mutta jostain syystä Kotkan kaupungin sosiaali- ja terveyslautakunnan arkiston alaiseen elatusturvatoimiston arkistoon on eksynyt Karhulan kauppalan avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten nimikirjoja 1930-luvulta.²²⁹ Koko elatusturvatoimiston arkisto on alkuperäiseltä provenienssiltaan hieman epäselvä, sillä siihen on ilmeisesti koottu aiemmin lastenvalvojan arkistoon kuuluneita asiakirjoja ilmeisesti 1900-luvun jälkipuoliskolla.²³⁰ Pääosa 1970-luvun lastenvalvojan arkiston pääluetelossa listatusta aineistosta kuuluu nykyään elatusturvatoimiston arkistoon, mutta mistään ei selviä, miksi yksittäisiä kokonaisuuksia arkistosta on sittemmin siirretty sosiaalilautakunnan (lastenvalvojan toimintakertomukset) ja lastensuojelulautakunnan (lähinnä lastenvalvojan tilikirjat) arkistojen

²²⁵ Esimerkiksi erityyppiset kirjeistöt lastensuojelun piirissä olevista lapsista, eri osastojen pöytäkirjat ja muut vastaavat lisäävät myöhemmän asiakirjallisen aineiston määrää huomattavasti. Ks. esim. KKA, LLA, sarjat C ja F, esimerkiksi Cd Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat (perhelisäasiat) tai Cc Virkojen luovutus- ja vastaanottopöytäkirjat.

²²⁶ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Päälueetelo, luettelon sarja F Kirjeistö; Ks. myös esim. KKA, LLA, sarjat Fa Kirjeistö 1921–1972 tai KKA, STLA, sarja Fbb Au-lasten isyysasiakirjat 1928–1969.

²²⁷ Toikko 2005, 151.

²²⁸ Historia: Kotkan synty ja kasvu. Kotkan kaupungin verkkosivut. <https://www.kotka.fi/tietoa_kotkasta/historia>. Viitattu 19.9.2019.

²²⁹ KKA, STLA Elatusturvatoimisto, Ba:1–2 Avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset 1934–1955 (Karhulan kauppa); Kotkan kaupunginarkiston tietopalvelusihteeri Tuija Makkonen epäili, että nimikirjat ovat päätyneet Kotkan arkistoon, koska kuntaliitoksen yhteydessä osa asiakkuussuhteista on myös jatkunut Kotkan lastenvalvojan puolella. Ks. Sähköpostikirjeenvaihto, Tuija Makkosen sähköposti Jere Markkaselle 4.2.2020.

²³⁰ KKA, Sosiaali- ja terveyslautakunnan elatusturvatoimiston arkistolueetelo; KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:5 Lastenvalvojan arkiston päälueetelo.

alaisuuteen.²³¹ Tämä kuvaa hyvin sitä, miten passiivivaiheessa asiakirjoihin ja koko arkiston rakenteeseen ovat vaikuttaneet myöhemmät lainsäädännölliset ja organisatoriset uudistukset, organisaation hallinnollinen rakenne ja asiakirjojen fyysinen sijainti.

Asiakirjojen keskinäinen järjestys ja fyysinen sijainti liittyvät vahvasti provenienssin käsitteeseen. Pekka Henttosen mukaan provenienssiperiaate tarkoittaa arkistotieteessä yksinkertaisimmillaan sitä, että asiakirjat tulisi arkistossa säilyttää alkuperäisessä järjestyksessä ja yhtenäisenä kokonaisuutena. Alkuperäinen järjestys voidaan käsittää sinä, johon asiakirjat tuottanut toimija on ne järjestänyt tai johon asiakirjat ovat toiminnan tuloksena järjestyneet. Esimerkiksi saapuneet asiakirjat on aktiivisessa toiminnassa usein järjestetty kronologisesti tai aiheenmukaisesti. Asiakirjojen keskinäinen järjestys ja yhtenäisten aineistokokonaisuuksien säilyttäminen nähdään tärkeiksi, sillä ne kertovat jotain toimijasta aineistojen takana ja ilmentävät samalla organisaatioiden muutoksen historiaa. Provenienssiperiaatteen merkitys arkistotieteen sisällä on kiistaton, mutta sen käytännön tulkinta ja soveltaminen arkistojen järjestämiseen tuottaa usein päänvaivaa. Pekka Henttosenkin esittämä kysymys kuuluu, mitä ”alkuperäisellä” järjestyksellä oikeastaan tarkoitetaan.²³²

Edellä käsitellyt esimerkit Kotkan lastensuojeluarkistosta osoittavat, että asiakirjojen ”alkuperäisen” järjestyksen löytäminen on usein haastavaa, kun asiakirjat ja niiden muodostamat arkistot siirtyvät toimijalta toiselle. Samalla myös asiakirjojen sisäinen järjestys usein muuttuu, esimerkiksi jos lastensuojelun asiakkaana olleen lapsen asiakirjoja siirretään muuhun yhteyteen tai yhdistetään käytännön tarpeiden takia muihin arkistossa säilytettäviin tietoihin. Esimerkiksi voidaan nostaa asiakirjat, joita on käsitelty lastensuojelulautakunnan kokouksissa ja sittemmin sidottu osaksi lautakunnan kokouspöytäkirjoja erillisinä liitteinä.²³³ Myös lastenvalvojan laatimia luetteloita avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista on myöhemmässä vaiheessa liitetty osaksi erikseen säilytettäviä lastensuojelulautakunnan henkilöakteja.²³⁴ Tällaisissa tapauksissa on hyvin hankalaa määritellä sitä, milloin on kyse alkuperäisestä pro-

²³¹ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, De:1 Kertomukset lastenvalvojan toiminnasta 1924–1942; KKA, LLA, sarjan G tilikirjat ovat kaikki aiemmin lastenvalvojan arkistoon kuuluneita sidoksia.

²³² Henttonen 2010, 77–81; Laajemmin provenienssiperiaatetta on käsitellyt Orrman 1987.

²³³ KKA, LLA, Cb:2 Lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1938–1940, esimerkiksi pöytäkirjat kokouksista 24.2.1938 ja 4.6.1938. Edellisessä kokouksessa liitteeksi on sidottu lastensuojelun tarkastajan kahdesta alaikäisestä ja heidän kotioloistaan tekemät tarkastuskertomukset, jälkimmäisessä taas kokouksessa käsitellyn aviottoman lapsen elatussopimukseen liittyvät asiakirjat, joiden alkuperäiskappaleet on lähetetty Kangasniemen kunnan lastenvalvojalle. Koska lastenvalvoja toimi osittain myös holhouslautakunnan alaisuudessa, joten elatussopimuksia on hyväksytty myös holhouslautakunnan kokouksissa, josta liitteenä varsinaisia elatussopimuksia ei näytä olleen. Ks. esim. KKA, Holhouslautakunnan arkisto, Ca:1 Holhouslautakunnan pöytäkirjat, pöytäkirja kokouksesta 12.6.1930.

²³⁴ KKA, LLA, Fa:4 Kirjeistö 1921–1972, syyskuussa 1936 syntyneen tytön henkilöakti.

venienssista.²³⁵ Onko pöytäkirjaan sidottu asiakirja poissa alkuperäisestä kontekstistaan? Tai ovatko lainmuutosten takia lautakunnalta toiselle siirtyneet aineistot luetteloitu väärin, väärän arkistonmuodostajan yhteyteen? Näihin kysymyksiin ei ole yksinkertaisia vastauksia, mutta aineiston nykyinen sijoittelu kertoo sekä aineistot synnyttäneiden toimijoiden, että arkiston omasta historiasta.

Tällaisissa tapauksissa voidaan puhua primaarista ja sekundaarista provenienssista, jolloin primaarinen provenienssi on asiakirjojen luomishetkellä syntynyt järjestys. Sekundaarinen provenienssi taas on myöhempien organisaatiomuutosten tai asiakirjojen elinkaaren passiivivaiheessa toteutettujen siirtojen ja uudelleenikäytön synnyttämä myöhempi järjestys. Pekka Henttosen ja Jari Lybeckin mukaan kummankin provenienssin merkitystä on arkistotieteellisessä tutkimuksessa yleisesti pidetty yhtä tärkeänä, kertovathan molemmat niiden taustalla vaikuttavan organisaation toiminnasta historian eri vaiheissa. Lybeck tuo lisäksi arkistoalan oppikirjassaan ilmi, että nykypäivänä erilaiset provenienssit olisi hyvä tuoda esiin luettelointitiedoissa, tarkemmalla kuvailulla arkistoluettelon tasolla. Kotkan lastensuojeluasiakirjojen osalta näin ei kuitenkaan ole tehty. Arkistoa tutkivalle jää epäselväksi, miksi tiettyihin ratkaisuihin on päädytty arkiston järjestämisvaiheessa ja kuinka paljon nykyisestä asiakirjojen järjestyksestä on primaarisen tai sekundaarisen provenienssin mukaista. Edellä kuvattu lastenvalvojan arkiston hajauttaminen usean arkistonmuodostajan kesken on tapaus, jossa tarkempaa kuvailua olisi tarvittu. Jään pohtimaan, onko arkistojen nykyinen järjestys itse asiassa tulosta yrityksistä palauttaa jonkinlaista primaariprovenienssia arkistojen välille.²³⁶

Tästä on olemassa jonkinlaisia viitteitä ainakin sen osalta, että esimerkiksi eri lautakuntien (köyhäinhoitolautakunta, lastensuojelulautakunta jne.) pöytäkirjat ovat olleet vielä 1970-luvun pääluettelossa luetteloituina sosiaalilautakunnan arkiston alaisuuteen yhtenä pöytäkirjojen sarjana. Ylipäätään 1970-luvun luetteloiden laadinnan aikaan ei näytä olleen olemassa kuin yksi sosiaalilautakunnan arkisto ja siihen liittyvinä arkistoina kunnalliskodin, lastenvalvojan, lastenkodin, lastenpäivähuoltolaitosten ja työtuvan erilliset arkistokokonaisuudet. Nykyisellään lastensuojeluun liittyvien lautakuntien arkistonmuodostajia on useita erillisiä, kun taas lastenvalvojan erillistä arkistokokonaisuutta ei ole enää olemassa. Vaikuttaa siis siltä, että

²³⁵ Sirpa Kuusisto-Niemi ja Marjo Rita Valtonen ovat myös todenneet, että etenkin varhaisemmassa vaiheessa sosiaalihuollon asiakasasiakirjoja sidottiin osaksi päätöspöytäkirjoja. Ks. Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 20.

²³⁶ Henttonen 2010, 79; Lybeck 2006, 222–225.

nykyinen asiakirjojen järjestys ja arkistonmuodostajien verkosto on syntynyt vasta vuoden 1993 jälkeen, kun asiakirjat oli jo siirretty kaupungin keskusarkistoon.²³⁷

Todennäköisesti sosiaalilautakunnan arkiston sisältämät asiakirjat on jaettu useisiin erillisiin arkistonmuodostajiin, pyrkimyksenä palauttaa aineiston primaariprovenienssi. Tässä ei kuitenkaan kaikilta osin ole onnistuttu, kuten usean lautakunnan arkistoihin hajaantuneet lastenvalvojan asiakirjat osoittavat. Sekundaariprovenienssin totaalinen ohittaminen on johtanut siihen, että osa arkiston passiivivaiheen historiasta on hävinnyt, eikä ilmene enää edes viitteellisesti arkiston nykyisestä järjestyksestä ja arkistoluetteloista. Ilman lainsäädännön historiaan ja arkiston laajempaan kontekstiin perehtymistä esimerkiksi sosiaalilautakunnan muuttunut rooli ei avaudu asiakirjoja nykypäivänä tutkivalle. Samalla esimerkiksi lastensuojelulautakunnan ja kasvatustalautakunnan välillä oleva yhteys on arkistojen nykyisessä järjestyksessä ohitettu ja arkistot ovat kokonaan toisistaan erillään. Kasvatustalautakunnan nimi oli muutettu vuonna 1934 lastensuojelulautakunnaksi, joten teknisesti kyseessä pitäisi olla saman, nimeään muuttaneen arkistonmuodostajan kokonaisuus. Tämä on ongelmallista aineistoja käyttävän tutkijan kannalta, sillä kuten Jari Lybeck toteaa "asiakirjojen ymmärtäminen voi suuressa määrin riippua siitä, että tiedetään, missä toiminnallisissa yhteyksissä niitä on alun perin käytetty".²³⁸

Viimeksi kyse on myös siitä, kuinka itsenäisyyden ensivuosisikymmenien lastensuojelun asiakirjat ovat siirtyneet passiivivaiheestaan historialliseen vaiheeseen. Arkistojen uudelleenjärjestäminen ja jakaminen useisiin erillisiin arkistonmuodostajiin osuu ilmeisesti juuri murrosvaiheeseen passiivivaiheen ja historiallisen vaiheen välillä. Historiallisen vaiheen voi katsoa alkaneen aineistojen siirrosta Kotkan kaupungin keskusarkistoon vuonna 1993. Tämän jälkeen asiakirjakokonaisuuksia myös varsin pian seulottiin laajassa mittakaavassa, hävittämällä suuria kokonaisuuksia määräaikaaisesti säilytettäväksi määriteltyä aineistoa. Seulonnan jälkeen on ilmeisesti toteutettu edellä kuvattu uudelleenjärjestäminen useisiin arkistonmuodostajiin. Seulonnan ja aineiston hävittämisen laajassa mittakaavassa mahdollisti vuonna 1981 voimaan tullut uusi arkistolaki ja sen perusteella vuonna 1989 annettu Valtionarkiston päätös kunnallisten asiakirjojen hävittämisestä. Seuraavassa luvussa syvennyn tarkemmin arkistossa toteutettuihin seulontoihin ja siihen, minkälaiseksi jäljellä oleva lastensuojelun arkistokokonaisuus historiallisessa vaiheessaan hahmottuu.

²³⁷ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1–6 ja sarja C Pöytäkirjat.

²³⁸ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1–6 ja sarja C Pöytäkirjat; PP1 1934, 153 ja PP1 1928, 179; Lybeck 2006, 224.

4. Seulonnoista hävitykseen? – Arkisto historiallisessa vaiheessaan

4.1. Aineiston seulonnat

Arkistoihin kertyvien asiakirjojen määrä jatkui paisumistaan 1900-luvun kuluessa, eivätkä yksittäiset päätökset, kuten vuoden 1956 sisäasiainministeriön päätös kunnallisten arkistojen aineiston hävittämisestä, olleet enää riittäviä vastaamaan jatkuvasti lisääntyvään asiakirjatulvaan.²³⁹ Myös kehittyvä tietotekniikka sekä uudet tallennusmuodot olivat tehneet vuoden 1939 arkistolaista auttamattomasti vanhentuneen – laki ei pystynyt edes käsitteiden tasolla vastaamaan arkistojen saralla tapahtuneeseen nopeaan kehitykseen, kuten Anne Wilenius ja Veli-Matti Syrjö ovat aiemmin osoittaneet.²⁴⁰ Syrjön mukaan arkistoalan toimijoiden keskuudessa suuren osan syntyvästä asiakirjamassasta nähtiin olevan tietoarvoltaan vähäistä ja hyvin kaavamaista, eikä pääosalle asiakirjoista nähty aktiivivaiheen jälkeistä arvoa.²⁴¹ Pyrkimyksenään löytää vastauksia näihin ongelmiin, opetusministeriö asetti vuonna 1974 arkistotoimikunnan pohtimaan julkisten arkistojen asemaa ja toimintatavoitteita, sekä valmistelemaan pohjaa Suomen uudelle arkistolaille.²⁴² Uusi arkistolaki säädettiin toimikunnan mietinnön pohjalta vuonna 1981 ja se astui kokonaisuudessaan voimaan tammikuussa 1983 kumoten aiemman lainsäädännön ja seulonnoista annetut päätökset.²⁴³

Arkistotoimikunnan vuonna 1977 antamassa mietinnössä keskiöön nousivat kaksi asiaa: jatkuvasti kiihtyvä arkistojen kasvun ja siten arkistotoimen kustannusten hallinta sekä tähän läheisesti liittyvä vahva asiakirjahallinnollinen lähestymistapa, joka näkyi myös vuoden 1981 arkistolaissa.²⁴⁴ Asiakirjahallinnalla tarkoitan tässä yhteydessä suunnitelmallista toimintaa, jonka kautta arkistojen muodostumista, asiakirjoihin kohdistuvia toimintoja ja koko arkiston elinkaarta hallinnoidaan ja ohjataan jo ennen asiakirjojen syntyä.²⁴⁵ Arkistotoimikunta tiivistä näkemyksiään seuraavalla tavalla, nostaen esiin myös asiakirjahallinnon merkityksen, joskin varsinaisesti tätä käsitettä käyttämättä:

Toimikunnan mielestä arkistotyön pääpaino on kohdistettava arkistohallintoon jatkuvasti paisuvien asiakirjamäärien hallitsemiseksi. Harkittuaan eri vaihtoehtoja toimikun-

²³⁹ Wilenius 2001, 16–17.

²⁴⁰ Wilenius 2001, 17. Ks. myös Syrjö 1999.

²⁴¹ Syrjö 1999, 129.

²⁴² Arkistotoimikunnan mietintö 1977, I–III.

²⁴³ Wilenius 2001, 16–17; Suomen Säädöskokoelma (SsK) 1981, Arkistolaki 184/1981; Tarkemmin vuoden 1981 arkistolain syntyä ja ennakkoseulontojen tuloa suomalaiseen arkistokenttään on *pro gradu* –tutkielmassaan analysoinut Sirpa Haila, ks. Haila 2018.

²⁴⁴ Arkistotoimikunnan mietintö 1977, 166–175.

²⁴⁵ Ks. asiakirjahallinnan käsitteestä esimerkiksi Henttonen 2010, 10–15.

ta on päätyntä ehdottamaan, että arkistoviranomaisten tulee vaikuttaa kirjaamistoi-
piteestä lähtien niihin asiakirjoihin, jotka sijoitetaan virka-arkistoon, ja ohjata määrätie-
toisesti asiakirjojen järjestämisestä, luettelointia ja seulontaa kunnes pysyvästi säilytet-
tävä asiakirja-aines siirretään yleisarkistoihin.²⁴⁶

Kaiken kaikkiaan arkistotoimikunta korosti asiakirjahallinnon kehittämisen merkitystä sa-
moista syistä, kuin joista se edisti ajatuksia seulonnan voimakkaasta lisäämisestä. Asiakirja-
määrien jatkuva kasvu nähtiin kestävämmäksi ja arkistotoimen kustannusten pelättiin kasva-
van tulevaisuudessa tilanpuutteen takia niin huomattavasti, että seulonnoilla saavutettaisiin
merkittävää taloudellista hyötyä.²⁴⁷ Myös Kotkassa lastensuojelun tuottamien asiakirjojen
määrä näyttää kasvaneen erittäin voimakkaasti 1950-luvun eteenpäin. Esimerkiksi avioliiton
ulkopuolella syntyneiden lasten isyysasiakirjat vuosina 1928–1969 syntyneistä lapsista mah-
tavat yhteen koteloon, mutta vuosina 1970–1989 syntyneistä asiakirjoja on jo 28 kotelollis-
ta.²⁴⁸ Arkistotoimikunta toteaa mietinnössään, että ”[a]rkistotoimen kustannusten vähen-
tämiseksi ainoa tehokas keino on keskitetty laajamittainen seulonta.”²⁴⁹ Tältä pohjalta synty-
nyt vuoden 1981 arkistolaki keskittyi asiakirjahallinnon kehittämiseen ja seulontojen mahdol-
listamiseen – joskin lain mukaan asiakirjojen hävittämisestä päätti edelleen Valtionarkisto,
joko yleisohjeilla tai yksittäisillä päätöksillä.²⁵⁰ Laki määräsi yksiselitteisesti, että tästä eteen-
päin seulonnat ja toisarvoisten asiakirjojen hävittäminen kuuluivat arkistotoimen tehtäväkent-
tään.²⁵¹

Vuoden 1981 arkistolain mahdollistamana Valtionarkisto antoi 1.9.1989 päätöksen kunnallis-
ten asiakirjojen hävittämisestä ja pysyvästi säilytettävistä asiakirjaryhmistä.²⁵² Päätös koski
taannehtivasti kaikkia vuoden 1920 jälkeen syntyneitä asiakirjasarjoja. Tämän vuoksi päätös
muodostui Kotkan osalta erittäin merkittäväksi, sillä aiemmin lähes kokonaisuudessaan sääs-
tyneet kaupungin lastensuojeluarkistot päättyivät nyt seulontojen kohteeksi. Päätös julkaistiin
kuutena osana, ryhmiteltynä siten, että jokaisessa osassa käsiteltiin eri kunnallishallinnon toi-
mintojen asiakirjoja. Lastensuojelun synnyttämien asiakirjojen vähimmäissäilytysajat ja tiedot

²⁴⁶ Arkistotoimikunnan mietintö 1977, 167.

²⁴⁷ Arkistotoimikunnan mietintö 1977, 174–175.

²⁴⁸ KKA, STLA, Elatusurvatoimisto, Fbb:1–29 Au-lasten isyysasiakirjat 1929–1989. Kotelossa Fbb:1 ovat asiakirjat vuosina 1928–1969 syntyneistä lapsista.

²⁴⁹ Arkistotoimikunnan mietintö 1977, 174.

²⁵⁰ SsK 1981, Arkistolaki 184/1981, luvut 2 ja 5; Wilenius 2001, 17.

²⁵¹ SsK 1981, Arkistolaki 184/1981, luku 2, 5 §.

²⁵² Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 2. Kaikki päätöksen osat ovat saatavilla myös vapaasti internetistä, vaikka olenkin tässä tutkimuksessa käyttänyt lähteenäni päätöksen painettua versiota. Ks. tarkemmin <https://www.arkisto.fi/fi/valtionearkiston-paatoes-kunnallisten-asiakirjojen-haevittaemisestae?page=fi/valtionearkiston-paatoes-kunnallisten-asiakirjojen-haevittaemisestae> Viitattu 8.10.2019.

pysyvästi säilytettävistä asiakirjaryhmistä sisältyvät päätöksen viidenteen, sosiaalihuoltoa ja holhoustoimea käsittelevään osaan. Päätös on sisällöllisesti jaoteltu niin, että eri toiminnan osa-alueiden, esimerkiksi laitoshuollon, isyyden selvittämisen ja lapsen elatuksen turvaamisen synnyttämät asiakirjat on eritelty yksityiskohtaisesti kunkin osa-alueen alla. Osa-alueittain listataan sosiaalitoimen tuottamia erityyppisiä asiakirjoja, joista mainitaan asiakirjan nimi, asiakirjan tietosisältö ja tarkoitus sosiaalitoimessa sekä vähimmäissäilytysaika, jonka jälkeen asiakirjat saa päätöksen nojalla hävittää. Erityisesti asiakirjojen tietosisältöjen kuvauksen avulla kuntien oli mahdollista tunnistaa omista arkistoistaan, minkälaisia asiakirjoja päätös kulloinkin tarkoitti. Alla olevassa kuvassa päätöksestä on nostettu esimerkiksi isyyden selvittämissasiakirjat ja niistä listatut tiedot.²⁵³

1.8 ISYYDEN SELVITTÄMINEN

Asiakirjan nro	Asiakirjan nimi	Asiakirjan tietosisältö ja sen tarkoitus	Vähimmäissäilytysaika
1	Isyyden selvittämissasiakirjat	Esim. isyyden selvittämissasiapöytäkirjat, äidin/isän/lapsen kertomus ja kuultavan kertomus, tiedot isyyden selvittämistä varten (mahdollinen isä), äidin kirjallinen kieltäminen isyys, lääketieteelliset selvitykset, tunnustamista ja hyväksymistä koskevat asiakirjat, haastehakemus isyyden selvittämistä koskevassa asiassa sekä lasta koskevien asiakirjojen lähete- ja vastaanotto-kuitti	100 vuotta lapsen syntymästä Pysyvästi säilytetään 8., 18. ja 28. päivänä syntyneiden asiakirjat

Kuva 2. Esimerkki Valtionarkiston päätöksessä osa-alueittain eriteltyistä asiakirjoista ja niiden säilytysajoista. Lähde: Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 27.

Huomattavaa on, että pysyvästi säilytettäväksi päätös määritteli kokonaisuudessaan vain avo-
huollon ja toimeentuloturvan alueeseen määritellyt nuorten rikoksentehtäjäiden henkilötutkin-
nat (lausunnot) ja laitoshuollon osa-alueeseen kuuluvat laitoksissa hoidettavien rekisterit.²⁵⁴
Käytännössä kaikki muut lastensuojelun piirissä vuodesta 1920 eteenpäin syntyneet asiakirjat
määriteltiin osittain tai kokonaan hävitettäväksi päätöksessä määritellyn vähimmäissäilytys-
ajan jälkeen. Päätös ei silti varsinaisesti velvoittanut viranomaisia hävittämään asiakirjoja – se

²⁵³ Valtionarkiston päätös 1989 osa 5.

²⁵⁴ Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 9 ja 24.

määräsi vain pysyvästi säilytettävien asiakirjojen säilyttämisestä ja asiakirjojen vähimmäis-säilytysajoista. Viranomaiset saivat itse päättää määräajan säilytettävien asiakirjojen hävittämisestä ja joissakin kunnissa on saatettu säilyttää pidempään sellaisia asiakirjoja, joita muual-la on hävitetty. Sirpa Kuusisto-Niemi ja Marjo Rita Valtonen ovat vuonna 2009 tekemässään selvityksessä sosiaalihuollon asiakirjojen pysyvästä säilytyksestä havainneet, että joissain kunnissa on pysyvästi säilytetty eri asiakirjaryhmiä kuin toisissa ja myös säilytysaikojen pi-tuudessa on hajontaa.²⁵⁵

Valtionarkiston päätöksessä tavoitteeksi näyttää nousseen, arkistotoimikunnan mietinnön ta-paan, säästöjen tavoittelu ja kasvavan asiakirjamäärän merkittävä määrällinen supistaminen. Tämä tavoite saavutettiin sillä, että vain hyvin pieni osa, Kaisa Vehkalahteen mukaan noin 10 prosenttia, kaikista lastensuojelun ja sosiaalihuollon asiakirjoista määriteltiin pysyvästi säily-tettäväksi.²⁵⁶ Edellä mainitut lausunnot ja laitoksissa hoidettavien rekisterit tuli säilyttää py-syvästi kokonaan, mutta pääosasta asiakirjoja pysyvästi säästettiin vain otanta. Lastensuojelun asiakirjoihin alettiin päätöksen myötä soveltaa tietyissä suomalaisissa viranomaisaineistoissa jo 1960-luvulta eteenpäin käytettyä päivämääräotantaa. Syntymäpäivämääriin pohjaavassa otannassa pysyvästi säilytettävä asiakirjajoukko valitaan nimensä mukaisesti henkilön synty-mäpäivämäärän perusteella. Suomessa pysyvästi säilytettäväksi on määritelty kuukauden 8., 18. ja 28. päivinä syntyneiden henkilöiden asiakirjat. Kaiken kaikkiaan päivämääräotantana osittain pysyvästi säilytettäviä asiakirjaryhmiä määriteltiin päätöksessä 29 kappaletta, joista pääosa oli erilaisia sosiaalikertomuksia, henkilöakteja sekä päätöksiä sosiaalihuollon ja las-tensuojelun asiakkaista. Kaikki muut asiakirjaryhmät olivat päätöksessä määritelty säilytettä-väksi vain määräajan, joka vaihtelee kahdesta vuodesta sataan vuoteen. Lisäksi sellaiset sosi-aalihuollon asiakirjasarjat, joita ei enää päätöksen aikaan muodostunut, sai sen nojalla hävittää välittömästi.²⁵⁷ Näistä viimeksi mainituista asiakirjoista lastensuojelutoimintoihin liittyivät lähinnä erityislapsilisä- ja perhelisähakemukset.²⁵⁸

Päivämääräotannalla on pyritty siihen, että lastensuojelun ja sosiaalitoimen asiakirjojen koko-naisuudesta jää tutkimuksen tarpeille riittävä otos. Otantaan valikoituneiden henkilöiden asia-

²⁵⁵ Henttonen 2015, 95; Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 26.

²⁵⁶ Vehkalahti 2015, 244; Ks. myös Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 22.

²⁵⁷ Päätöksessä käytetty ilmaisu säilytysajasta aineistoille, joita ei enää kerry, on sanatarkasti ”voidaan hävittää”. Tarkemmin ei kerrota, mitä tällä tarkoitetaan, ks. Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 40.

²⁵⁸ Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 40–42. Perhelisähakemukset vuosilta 1938–1946 tuli lisäksi päätöksen mukaan säilyt-tää pysyvästi; Leppänen 1999, 70–71; Otanta. Kansallisarkiston Arkistowiki.

<<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Otanta>> Viitattu 17.2.2019; Ks. otantojen kritiikistä esim. Vehkalahti 2015, 243–245.

kirjoista pystytään seuraamaan kokonaisia lastensuojelupolkua ja asioimista viranomaisten kanssa koko heidän elämänsä ajalta.²⁵⁹ Säilytettävien asiakirjojen joukko ei kuitenkaan välttämättä ole kattava tarkasteltaessa esimerkiksi poikkeuksellisia lastensuojelutapauksia tai kunnan alueella asuvien vähemmistöjä (joihin liittyviä asiakirjoja ei välttämättä ole säästynyt ollenkaan). On perusteltua kyseenalaistaa otannan toimivuus lastensuojelun laajemman historian tallettamisessa, mutta palaan otantaan kohdistuvaan kritiikkiin tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Sitä ennen on tarpeellista käsitellä päivämääräotannan ja laajamittaisten seulontojen vaikutus Kotkan lastensuojeluarkistoihin niiden siirtyessä elinkaarensa passiivivaiheesta historialliseen vaiheeseen. Kuten edellisessä luvussa kuvasin, aiemmin seulomattomat lastensuojeluasiakirjat siirtyivät kokonaisuudessaan sosiaalitoimen viranomaisorganisaatiolta Kotkan kaupungin keskusarkistoon alkuvuodesta 1993 ja niille suoritettiin lähes välittömästi laajamittainen seulonta ja uudelleenluettelointi. Arkiston elinkaarimalliin sisältyy ajatus siitä, että tähän elinkaareen vaiheeseen päässeitä aineistoja säilytetään tutkimuksen ja kulttuurin tarpeisiin pysyvästi. Vuoden 1993 voi nähdä selvänä siirtymänä arkiston elinkaaren passiivivaiheesta sen historialliseen vaiheeseen juuri toteutettujen seulontojen takia – valikoituivathan aineistoista tässä yhteydessä ne kokonaisuudet, jotka on säilytetty pysyvästi tähän päivään saakka.²⁶⁰

Ajallisesti aineistojen siirto kaupungin keskusarkistoon osuu vaiheeseen, jossa asiakirjahallinnollinen ote ja suunnitelmallisuus selvästi lisääntyivät Kotkan kaupungin arkistotoimessa, 1980-luvulla alkaneen valtakunnallisen kehityksen mukaisesti. Anne Wilenius on todennut, että vuoden 1981 arkistolaki toi suomalaisen arkistoalan kenttään ensikertaa käsitteen arkistonmuodostaja.²⁶¹ Hänen mukaansa lain säätämisen jälkeen asiakirjahallinnollinen terminologia laajeni vielä entisestään ja täydentyi esimerkiksi tämän tutkimuksen kannalta keskeisillä arkistonmuodostuksen ja sen suunnitteluun viittaavan arkistonmuodostussuunnitelman käsitteillä. Valtakunnallisella tasolla arkistojen hoitoon alettiin kiinnittää enemmän huomiota, kun viranomaiset laativat tällaisia tietojen käsittelyä ja rekisteröintiä ohjaavia arkistonmuodostussuunnitelmia arkistoonsa kertyvistä aineistoista, niiden säilytysajoista ja hävittämisestä. Arkistonmuodostussuunnitelmien laatiminen tosin tuli pakolliseksi vasta seuraavassa arkistola-

²⁵⁹ Vehkalahti 2015, 243–245. Suomessa on ylipäätään linjattu, että kuun 8., 18. ja 28. päivänä syntyneiden asiakirjat säästetään useilla hallinnon aloilla kokonaisten elämäntapaerien tutkimuksen mahdollistamiseksi. Potilasasiakirjoista säästetään pysyvästi 18. ja 28. päivänä syntyneiden asiakirjat. Ks. tarkemmin Henttonen 2015, 113–116; Ks. myös Leppänen 1999, 70, eritoten Leppäsen viite 9 joka viittaa Alpo Salmelan rooliin päivämääräotannan käyttöönottajana Suomessa; Syrjö 1999, 126.

²⁶⁰ Ks. KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1–6 arkiston vanhat päälueet. On ilmeistä, että arkistojen nykyiset luettelot ovat tehty melko pian laajamittaisten seulontojen jälkeen.

²⁶¹ Wilenius 2001, 17.

kiudistuksessa vuonna 1994. Edelleen voimassa olevaan vuoden 1994 lakiin on lisäksi kirjattu, että asiakirjat tulisi hävittää niille määritellyn säilytysajan päätyttyä.²⁶²

Kotkassa sosiaalitoimen aineistoille laadittiin ensimmäistä kertaa arkistonmuodostussuunnitelmat 1990-luvun alussa, ensimmäinen vuonna 1991 ja seuraava korjattu suunnitelma vuonna 1993, jo ennen kuin suunnitelmien laadinnasta tuli lakisääteistä.²⁶³ On selvää, etteivät asiakirjojen aktiivivaiheen muodostusta ohjaavat suunnitelmat suoranaisesti vaikuttaneet vuosikymmeniä aiemmin syntyneeseen lastensuojeluaineistoon. Kotkan kaupungin arkistotoimessa 1990-luvun alku näyttää kuitenkin olleen (osittain varmasti juuri lainsäädännön muutosten takia) erittäin aktiivinen ajanjakso muun muassa säilytysaikojen määrittelyn, arkistoaineistojen laajamittaisten siirtojen ja läpikäynnin osalta. Samalla kun uudemman aineiston muodostumisesta laadittiin suunnitelmia, varhaisempia lastensuojeluasiakirjoja seulottiin ja määrääjän säilytettävältä osaltaan hävitettiin Valtionarkiston päätöksen sekä Kotkan arkistotoimen tekemien linjausten mukaisesti.

Merkinnät Kotkassa vuonna 1993 hävitetystä aineistosta on tehty aiemmin mainittuihin sosiaalilautakunnan arkiston vanhoihin, 1970-luvulla laadittuihin päälueteloihin. Vuonna 1993 on myös laadittu erillinen hävitysluettelo, joka lähinnä listaa hävitetyn aineiston määrän yleisellä tasolla. Yhteensä sosiaalilautakunnan arkistosta hävitettiin tässä vaiheessa 1497 kansiolista asiakirjoja ja lisäksi kaksitoista laatikkoa, yhdeksän mappia, yksi arkullinen lastenvalvojan tulotodisteita sekä yksi lastenvalvojan arkistoon kuulunut oikeusasiamiehen kortisto.²⁶⁴ On hankalaa arvioida kuinka suuri osa hävitetystä aineistosta liittyi suoranaisesti lastensuojeluun tai on syntynyt 1920- ja 1930-lukujen aikana. Käytettävissä olevissa lähteissä lastensuojeluaineisto on luetteloitu laajemman sosiaalihuollon kenttään ja yhtenäiset asiakirjasarjat jatkuvat usein 1920-luvulta 1980-luvulle ilman tarkempia aikarajauksia. Karkeasti arvioiden hävitetystä aineistosta lastensuojeluun tavalla tai toisella liittyi noin kaksikymmentä prosenttia, ja määrä kasvaa hiukan jos mukaan lasketaan vielä erilaiset lapsilisät ja muut lastensuoje-

²⁶² Wilenius 2001, 17; Arkistolaki 23.9.1994/831, 13 §. Finlex-verkkopalvelu. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940831>> Viitattu 26.9.2019.

²⁶³ Vuoden 1991 ja vuoden 1993 arkistonmuodostussuunnitelmien välillä ei ole suuria eroavaisuuksia, mutta eritoten tiettyjen otantoina säilytettävien asiakirjaryhmien säilytysaikoja on uudemmassa, vuoden 1993 suunnitelmassa korjattu. Esimerkiksi voidaan nostaa terveydenhuolto-osaston erilaiset muun terveydenhuollon hakemistot, joiden osalta jo vuoden 1991 luetteloon on käsin kirjattu uusi säilytysaikatieto, joka löytyy sitten myös uudemmasta suunnitelmasta; Kotkan kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden lautakunnan arkistointisuunnitelmat 1.2.1991 ja 8.3.1993. Lisäksi on huomattava, että arkistonmuodostussuunnitelmasta käytetään nimeä arkistointisuunnitelma.

²⁶⁴ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bac:1 Hävitysluettelo 1993.

luun liittyvät avustukset.²⁶⁵ Kaikista hävitetystä aineistosta kokonaisuudessaan yli kolmekymmentä prosenttia oli selvästi tiliaineistoja, lähinnä erilaisia tilitositteita ja kuitteja.²⁶⁶

On perusteltua kysyä, kuinka seulonnat käytännössä toteutettiin ja kuka seulonnat toteutti. Kotkassa ainoa vihje seulontojen toteuttajasta löytyy edellä mainitusta helmikuussa 1993 päivätyistä hävitysluettelosta. Se nimeää ainakin hävittämisen valvojiksi kaupungin kirjaajan ja toimistovirkailijan. Sirpa Haila on todennut, että seulonnat olivat Valtionarkiston antamien yleisohjeiden mukaan arkistoihin nimettyjen vastuunalaisten arkistonhoitajien tehtävä. Tämä tarkoittaa sitä, että useimmiten yksittäinen henkilö sovelsi annettuja ohjeita ja lainsäädäntöä käytäntöön. Kotkan kaupunginarkistolla ei ilmeisesti koskaan ole ollut kovin montaa työntekijää, joten seulonta lienee joka tapauksessa toteutettu omalla henkilökunnalla. Kristiina Laine on 1980-luvun seulontojen toteutumista käsitelleessä tapaustutkimuksessaan osoittanut, että yksittäisissä kunnissa vastuuta kuitenkin sysättiin sellaisille henkilöille, esimerkiksi kunnan kanslistille, joilla ei todellisuudessa ollut auktoriteettia asioiden toimeenpanemiseksi. Kotkankin osalta jää epävarmaksi, kuka todellisuudessa on vastannut seulonnoista. Käytettävissä oleviin lähteisiin ei ole myöskään jäänyt merkintöjä siitä, millä perusteella ohjeita on tulkittu ja kuka on viime kädessä tehnyt päätökset hävittämisestä. Hävitysluettelossa vuodelta 1993 todetaan vain, että hävittäminen perustuu Valtionarkiston ohjeisiin ja että kirjaaja sekä toimistovirkailija ovat valvoneet aineiston luovuttamisen teollisuuden raaka-aineeksi.²⁶⁷

Kuten Valtionarkiston antama päätös edellytti, vuonna 1993 toteutetussa seulonnassa vuotta 1920 vanhempi aineisto säilytettiin pysyvästi myös Kotkassa. Päätöstä tulkittiin niin, että esimerkiksi lastenvalvojan luetteloissa olleiden, ennen vuotta 1920 syntyneiden lasten asiakirjat säilytettiin pysyvästi, vaikka asiakirjat oli pääosin laadittu vasta pysyvää säilytystä edellyttävän vuoden jälkeen, 1920-luvun aikana.²⁶⁸ Esimerkiksi voidaan nostaa eräs Kotkan ulkopuolella kuukauden 15. päivänä vuonna 1920 syntynyt lapsi, joka muutti Kotkaan vasta noin kymmenvuotiaana vuonna 1929.²⁶⁹ Vaikkei lapsen syntymäpäivä osu otantapäiviin, hänen elatukseensa ja isyyden selvittämiseensä liittyvät asiakirjat on arkistossa säilytetty pysyvästi

²⁶⁵ Selvästi lastensuojelullista aineistoa ovat 284 kansiota asiakirjoja sekä muutama laatikko ja mainitut lastenvalvojan tilitositteiden arkku ynnä oikeusasiamiehen kortisto.

²⁶⁶ Tiliaineistoja hävitetystä aineistosta on 486 kansiota ja lisäksi 3 laatikkoa.

²⁶⁷ Kristiina Laine nostaa esimerkiksi Siikaisten kunnan, jossa vastuu oli sysätty kanslistille, ks. Laine 1991, 17–18; Haila 2018, 49; KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bac:1 Hävitysluettelo 1993.

²⁶⁸ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1 Lapsen elatusturva-asiakirjat. Henkilöakteissa on säilytetty pysyvästi otanta 8., 18. ja 28. päivänä syntyneistä, sekä lastenvalvojan luetteloon kirjatuista, ennen vuotta 1920 syntyneistä lapsista. Myös vuonna 1920 syntyneiden asiakirjat on säilytetty pysyvästi, vaikka seuraavilta vuosilta on säästetty vain otanta.

²⁶⁹ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1 Lapsen elatusturva-asiakirjat. Kyseessä olevan lapsen asiakirjat ovat kotelossa viidentenä henkilökäytönä.

sillä perusteella, että lapsi on syntynyt ennen vuoden 1920 loppua. Muut lastenvalvojan aineistosta pysyvästi säilytetyt luettelot eli henkilöaktit on säilytetty otantana vain 8., 18. ja 28. päivänä syntyneiden osalta, kuten Valtionarkiston päätös edellyttää.

Lastenvalvojan aineiston osalta on selvästi nähtävissä, kuinka päivämääräotannan avulla arkiston kokonaisuus pystytty supistamaan hyvin pieneksi otokseksi 1920- ja 1930-luvun asiakirjoja.²⁷⁰ Lasten elatusturvaan liittyviä henkilöakteja on 1920-luvulla syntyneiden lasten osalta pysyvästi säilytetty kaksikymmentäkolme kappaletta ja 1930-luvulla syntyneiden osalta jopa hivenen vähemmän, kaksikymmentäyksi kappaletta.²⁷¹ Tämän lisäksi arkistossa on vielä tällä hetkellä pitkäaikaissäilytyksessä lasten elatuksesta tehtyjä lastenvalvojan vahvistamia elatussopimuksia, joiden määräaikainen säilytysaika oli muiden kuin päivämääräotannan päivinä syntyneiden osalta 100 vuotta lapsen syntymästä: 1920-luvulta näitä elatussopimuksia on kahdeksan kappaletta ja 1930-luvulta 29 kappaletta.²⁷² Merkillepantavaa on, ettei esimerkiksi 1920-luvulla syntyneistä lapsista, joiden elatussopimukset arkistossa ovat, yksikään ole syntynyt päivämääräotannan 8., 18. tai 28. päivinä. Tällöin asiakirjat tullaan todennäköisemmin hävittämään tulevaisuudessa ja näin ollen 1920-luvun elatussopimuksista ei säilytetä pysyvästi yhtään kappaletta.

Pysyvästi ja pitkäaikaisesti säilytettyjen asiakirjojen määrä on hyvin pieni, esimerkiksi kun ottaa huomioon sen, että vuonna 1929 lastenvalvojan luetteloihin kirjattiin 14 avioliiton ulkopuolella syntynyttä lasta ja vuonna 1939 uusia lapsia luetteloon kirjattiin 29 kappaletta.²⁷³ Näinä vuosina syntyneiden lasten asiakirjoista on henkilöakteissa tallessa kolmen vuonna 1939 syntyneen lapsen henkilöaktit – vuonna 1929 syntyneiden osalta pysyvästi ei ole säilytetty yhtään henkilöaktia. Elatussopimuksissa tilanne on sama, ja vuonna 1929 syntyneistä ei ole yhtään vahvistettua elatussopimusta ja vuonna 1939 syntyneistä niitä on vielä tällä hetkellä pitkäaikaissäilytyksessä kolme kappaletta.²⁷⁴ Keskimääräisesti lastenvalvojan rekisteröimiä avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia on ollut vuosittain suunnilleen saman verran, kymmenen ja kolmenkymmenen lapsen välillä.²⁷⁵ Kuitenkin koska syntymäpäivät eivät ole ja-

²⁷⁰ On lisäksi huomioitava, että kumpikin koteloista sisältää asiakirjoja 1940-luvulle saakka. Pääosa pysyvästi säilytetyistä asiakirjoista on laadittu vasta 1940-luvun aikana.

²⁷¹ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1–2 Lapsen elatusturva-asiakirjat.

²⁷² KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fdb:1 Lasten elatussopimukset 1925–1952.

²⁷³ PP1 1929, 454–455; KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, De:1 Kertomukset lastenvalvojan toiminnasta, kertomus vuodelta 1939.

²⁷⁴ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1–2 Lasten elatusturva-asiakirjat ja Fdb:1 Lasten elatussopimukset.

²⁷⁵ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, De:1 Kertomukset lastenvalvojan toiminnasta 1924, 1933–1934 ja 1938–1940; Myös Kotkan kunnalliskertomuksissa esitetyt luvut puuttuvilta vuosilta menevät noin kymmenen ja kolmenkymmenen lapsen välille.

kaantuneet tasaisesti, on päivämääräotantana pysyvästi säilytettyihin asiakirjoihin valikoitunut hyvin pieni otos koko lastenvalvojan toiminnan kokonaisuudesta. Tietyiltä vuosilta pysyvästi säilytettyjä asiakirjoja ei ole yhtään kappaletta, kuten vuoden 1929 esimerkki osoittaa.

Muilla lastensuojelun osa-alueilla, esimerkiksi Kotkan lastensuojelulautakunnan arkistossa, otantana säilytettyjä henkilöakteja on seulonnan jälkeen säästynyt vielä vähemmän. Kaiken kaikkiaan lastensuojelulautakunnan arkistossa on pysyvästi säilytettäviä henkilöakteja vuosien 1920–1976 väliltä noin yhdeksäntoista kotelon verran. Mutta koska lastensuojeluasiakirjoja säilytetään koteleissa aakkosjärjestyksessä, eikä vuosien mukaan jaoteltuna, on vaikeaa antaa tarkkaa arviota säästyneistä 1920- ja 1930-lukujen lastensuojelun henkilöakteista. Varhaisempia asiakirjoja on tosin vain yhdeksässä kotelossa, ja niistäkin pääosa on vuoden 1938 huoltolakiuudistuksen jälkeen luotuja asiakirjoja.²⁷⁶ Näissä koteleissa on varovaisena arviona 1920- ja 1930-luvuilla syntyneiden lasten henkilöakteja pysyvästi säilytetty noin 20 kappaletta.²⁷⁷

Merkillepantavaa on, että mainituissa lastensuojelulautakunnan otantana säilytetyissä henkilöakteissa on asiakirjojen seulontaa toteutettaessa tapahtunut virheitä. Otantaan on päätyntä esimerkiksi erään joko 13. tai 14. tammikuuta syntyneen lapsen henkilöakti.²⁷⁸ Ilmeisesti virhe on tässä tapauksessa tapahtunut siksi, että asiakirjaan kirjattu lapsen sen hetkisen osoitteen päiväys 28.7.1938 on tulkittu hänen syntymäpäiväkseen. Vastaavanlainen virhe on tapahtunut myös toisen henkilöaktin kohdalla, jossa pienen tytön lautakunnan huostaanoton päiväys 18.9.1937 on tulkittu tämän syntymäpäiväksi.²⁷⁹ Yhteen lastensuojelulautakunnan koteloon on lisäksi jostain syystä eksynyt Haapasaaren kunnan lastenvalvojan papereita ja vahvistettu elatussopimus lapsesta, joka on syntynyt kuukauden 29. päivänä 1930-luvun alkupuolella.²⁸⁰ Kotelossa olevista asiakirjoista ei selviä kontekstia sille, miksi nämä otantaan kuulumattomana päivänä syntyneen lapsen asiakirjat ovat Kotkan lastensuojelulautakunnan arkistossa. Lapsi ei näytä ikinä asuneen Kotkassa, vaan asiakirjat viittaavat yksinomaan Haapasaareen. Kotkaan nykyisin kaupunginosana kuuluva Haapasaari oli oma kuntansa vuoteen 1974 saakka ja

²⁷⁶ KKA, LLA, Fa:1–5 Kirjeistö (henkilöaktit) 1921–1972, Fb:1–4 Kirjeistö (henkilöaktit) 8., 18. ja 28. pv. syntyneet 1938–1972 ja Fc:1–10 Kirjeistö (lastenhuoltoasiakirjat).

²⁷⁷ Tätä tutkimusta varten olen läpikäynyt lastensuojelulautakunnan arkiston sarjat Fa, Fb ja Fc, poimien sieltä tiedot kaikista tutkimusajanjaksoni henkilöakteista. Varhaisempia akteja löytyi tarkalleen 18 kappaletta, mutta koska eritoten sarja Fa sisältää asiakirjoja hyvin laajalta aikaväliltä, 1920-luvulta 1970-luvulle, yksittäinen asiakirja on saattanut jäädä aineistoa läpikäydessä huomaamatta. Ks. aineistoista tarkemmin edellinen viite.

²⁷⁸ KKA, LLA, Fb:2 Kirjeistö (henkilöaktit) 8., 18. ja 28. pv. syntyneet, 13. tai 14. tammikuuta syntyneen tytön asiakirjat. Asiakirjoissa on käytetty kumpaakin syntymäpäivää, ja on epävarmaa, kumpi on oikea.

²⁷⁹ KKA, LLA, Fa:4 Kirjeistö 1921–1971, 6. syyskuuta syntyneen tytön asiakirjat;

²⁸⁰ KKA, LLA, Fa:5 Kirjeistö 1921–1972, kotelossa elatussopimus ja samaan lapseen liittyviä Haapasaaren kunnan lastenvalvojan asiakirjoja.

kunnan arkistoja säilytetään edelleen erillisenä kokonaisuutena Kotkan kaupunginarkistossa.²⁸¹ Kuntien lastenvalvojien arkistoja ei ole siis yhdistetty, ja haapasaarelaisen lapsen asiakirjojen löytyminen Kotkan lastensuojelulautakunnan kotelosta jää kummalliseksi kuriositeetiksi. Mahdollinen selitys voi olla huolimattomuus, jos Kotkan ja Haapasaaren arkistoja on seulottu samanaikaisesti ja samoissa tiloissa. Joka tapauksessa näiden esimerkkien kautta on huolestuttavaa havaita, että seulonnot on ainakin osittain toteutettu huolimattomasti ja kiireessä.

Vastaavasti nykyisin usean arkistonmuodostajan alaisuuteen jaetun lastenvalvojan arkiston²⁸² seulonnessa Valtionarkiston päätöstä on tulkittu erikoisesti soveltaen. Päätöksen mukaan isyyden selvittämiseen liittyvät asiakirjat tulisi säilyttää 100 vuotta lapsen syntymästä, ja pysyvästi päivämääräotantana kolmelta aiemmin esitetyltä päivältä.²⁸³ Lastenvalvojan luettelo (eli henkilöakti) voidaan laskea tällaiseksi isyyden selvittämisen asiakirjaksi, sillä luetteloon on kirjattu äidiltä tai muuta kautta saatu tieto lapsen isästä (elatusvelvollisesti). Tätä tietoa ei välttämättä löydy muualta, ellei lapselle ole erikseen vahvistettu elatussopimusta. Kuitenkaan lastenvalvojan luetteloita ei ole säilytetty kuin päivämääräotantana ja pääosa 1920- ja 1930-lukujen avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten henkilöakteista on hävitetty jo vuonna 1993, vaikka Valtionarkiston päätöksen mukaan olisi ollut perusteltua säilyttää luetteloita aina 2020- ja 2030-luvuille saakka.²⁸⁴ Ilmeisesti seulontavaiheessa on tulkittu, että lastenvalvojan luettelot ovat muun sosiaalihuollon ja lastensuojelun tuottamien sosiaalikerhomusten kaltaisia – näille Valtionarkiston päätöksessä pääasiallisesti määriteltiin 25 vuoden säilytysaika viimeisestä kertomukseen tehdystä merkinnästä.²⁸⁵ Kyse on Kotkan kaupunginarkiston tekemästä päätöksen tulkinnasta, jonka voi kyseenalaistaa. Tietyissä tapauksissa lastenvalvojan luettelo on ainoa asiakirja, johon on viety tieto aviottoman lapsen todennäköisestä isästä – näin erityisesti jos lapsesta ei koskaan ole tehty elatussopimusta tai elatusasiaa käsitelty oikeudessa.²⁸⁶

Vuosilta 1927–1947 on tosin säilytetty pysyvästi Kotkan lastenvalvojan aviottomien lasten nimikirja, jossa on listattu aakkostettuna perustiedot Kotkassa avioliiton ulkopuolella synty-

²⁸¹ Leino-Kaukiainen 2012B, 386; Haapasaaren kunnan lastenvalvoja on edelleen oma arkistonmuodostajansa Kotkan kaupunginarkistossa, ks. Haapasaaren kunta Kotkan kaupunginarkistossa. Kotkan kaupungin verkkosivut. <<https://www.kotka.fi/asioi-ja-osallistu/asiakaspalvelupiste-ruori/kaupunginarkisto/arkistot-ja-asiakirjat/haapasaari-1840-1973/>>. Viitattu 21.3.2020.

²⁸² Nykyisin Sosiaali- ja terveystieteiden lautakunnan elaturvatoimiston arkisto.

²⁸³ Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 27.

²⁸⁴ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bac:1 Hävitysluettelo 1994 ja Bab:5 Lastenvalvojan arkiston pääluetelo, eritoten siihen tehnyt merkinnät vuonna 1993 hävitetyistä aineistosta. Lisäksi on huomioitava, että nyky laki vaatisi asiakirjojen säilyttämisen 120 vuotta lapsen syntymästä, eli mitään mainittuja asiakirjoja nykyisin mukaan saisi vielä hävittää.

²⁸⁵ Ks. esim. Valtionarkiston päätös 1989 osa 5, 13 ja 24.

²⁸⁶ 1920-luvun elatusoikeudenkäyntien käytännöistä ja lastenvalvojan roolista, ks. esim. Saarimäki 2015.

neistä lapsista ja myös elatusvelvollisen isän nimi mikäli se on ollut tiedossa.²⁸⁷ Jostain syystä nimikirjoja 1940-luvun lopusta 1970-luvun puolelle ei arkistossa kuitenkaan ole, vaan sieltä löytyvät tämän yhden nimikirjan lisäksi vain kaksi Karhulan kauppalan aviottomien lasten nimikirjaa vuosilta 1934–1955.²⁸⁸ Koska minulla ei ole tutkimuslupaa Karhulan kauppalan lastensuojeluarkistoihin, en ole tätä tutkimusta tehdessä pystynyt varmistamaan, voisivatko Kotkan myöhemmät aviottomien lasten nimikirjat löytyä Karhulan puolen arkistoista. Aina-kaan arkiston antaman tiedonannon mukaan nimikirjoja ei ole Karhulan arkistonmuodostajien alaisuudessa.²⁸⁹ On mahdollista, että Karhulan ja Kotkan lastenvalvojan asiakirjoja on 1970-luvulla tapahtuneen kuntaliitoksen jälkeen säilytetty viranomaisen lähiarkistossa osittain samoissa ja tiloissa. Tällöin nimikirjat ovat saattaneet päätyä väärään arkiston yhteyteen jo ennen asiakirjojen seulontaa. Joka tapauksessa Karhulan kauppalan nimikirjojen löytyminen Kotkan elatusurvatoimiston arkistosta vahvistaa havaintoa siitä, että aineiston seulonta ja uudelleenluettelointi 1990-luvun alussa on tehty osittain huolimattomasti.²⁹⁰

Päivämääräotantana²⁹¹ säilytettyjen asiakirjojen lisäksi Kotkassa toteutetussa seulonnassa tiettyjä lastensuojeluun liittyviä asiakirjaryhmiä säilytettiin kokonaisuudessaan, kun taas osa ryhmistä hävitettiin kokonaisuudessaan. Tässä onkin syytä esittää yhteenveto kokonaan hävitetyistä tai kokonaan säilytetyistä asiakirjaryhmistä. Kokonaisuudessaan pysyvästi säilytettiin:²⁹²

- Saapuneiden ja lähteneiden kirjeiden diaarit.
- Lautakuntien pöytäkirjat (jotka oli siirretty Kotkan kaupungin keskusarkistoon jo vuonna 1987, kuusi vuotta ennen arkiston pääosan seulontaa).
- Lautakuntien vuosikertomukset ja muut toimintakertomukset.
- Holhottavien kortisto 1917–1955.
- Sotaorpojen ja -leskien työhuoltokirjeistö (henkilöakteja) 1922–1953.
- Kartat ja (rakennus)piirustukset.
- Lastenvalvojan tili-, henkilötili- ja kassakirjat.
- Lastenvalvojan avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten nimikirjat 1927–1955.

²⁸⁷ KKA, STLA, Elatusurvatoimisto, Ba:1 Aviottomien lasten nimikirja 1927–1947.

²⁸⁸ KKA, STLA, Elatusurvatoimisto, Ba:2–3 Aviottomien lasten nimikirjat 1934–1955.

²⁸⁹ Kotkan kaupunginarkiston tietopalvelusihteeri Tuija Makkosen mukaan Kotkan lastenvalvoja aineistoja ei kuitenkaan ole Karhulan tai Kymän kuntien arkistojen seassa. Ks. Sähköpostikirjeenvaihto, Tuija Makkosen sähköposti Jere Markkaselle 4.2.2020.

²⁹⁰ Mikäli seulonta olisi tehty huolella, Karhulan lastenvalvojan asiakirjat olisi voitu 1990-luvun alussa palauttaa muiden Karhulan asiakirjojen yhteyteen.

²⁹¹ On lisäksi huomioitava, että tiettyjä asiakirjasarjoja yhdistettiin henkilöakteihin niin, että esimerkiksi lastensuojelukortiston pysyvästi otantana säilytetyt kortit on sisällytetty nykyään osaksi henkilöakteja. Ks. KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo.

²⁹² KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo, Bab:5 Lastenvalvojan arkiston pääluettelo ja Bac:1 Hävitysluettelo 1993.

Kokonaisuudessaan hävitettiin:²⁹³

- Lautakuntien kokousten esityslistat.
- Lähetettyjen kirjeiden jäljennökset (toisteet).
- Lautakuntien toiminnan tilastojen toisteet.
- Saapuneet asiakirjat ja kirjeet (joita aikaisemmin säilytettiin erillisinä vuosittaisina sarjoina).
- Sotaorpojen työhuoltokortisto.
- Lastensuojelun ei-henkilöakteina säilytetyt avioerolausunnot 1921–1967.
- Lastenvalvojan kirjeenvaihto 1924–1932.

Lisäksi erilaisista tiliaineistoista osa hävitettiin kokonaan, kun taas osa säilytettiin kokonaisuudessaan pysyvästi. Esimerkiksi pääosa tilitositteista ja momenttikirjoista hävitettiin, kun taas varsinaiset tilikirjat ja kassakirjat on suurelta osin säilytetty pysyvästi.²⁹⁴

Kotkan aineistojen vuonna 1993 tapahtunut seulonta vastaa pääosiltaan Valtionarkiston vuonna 1989 antamaa päätöstä, sekä kokonaisuudessaan hävitettyjen kuin pysyvästi säilytettyjen aineistokokonaisuuksien osalta.²⁹⁵ Toisaalta Kotkan arkistossa ei näytetä myöskään tehdyn päätöksiä sellaisten asiakirjaryhmien pysyvästä säilytyksestä, joita Valtionarkisto ei ollut määritellyt pysyvästi säilytettäviksi. Ainoa selkeä poikkeus päätöksen määrittelemiin säilytysaikoihin näyttää olevan nimenomaan lastenvalvojan henkilöaktien kohdalla toteutettu laajamittainen seulonta, jossa henkilöaktit on tulkittu yleisemmiksi lastensuojeluun liittyviksi sosiaalikerromuksiksi, eikä isyyden selvittämiseen liittyviksi asiakirjoiksi. Tällä tulkinnalla lastenvalvojan henkilöakteista on voitu seuloa ja hävittää pääosa. Päivämääräotannan toteutuksessa ja aineiston jakamisessa luetteloinnin yhteydessä useisiin arkistonmuodostajiin näyttää myös tapahtuneen virheitä, jotka kertovat siitä, että seulonta ja luettelointi on todennäköisesti toteutettu kiireessä.

Kiireestä kertoo lisäksi se, että aineiston hävitysluettelo on päivätty 2.2.1993, vaikka pääosa sosiaalihuollon aineistoista oli siirretty keskusarkistoon vain kaksi viikkoa aiemmin 19.1.1993.²⁹⁶ Todennäköisesti lastensuojelun aineistoja on kartoitettu alustavasti jo aiemmin, vaikka varsinaiset seulontatoimenpiteet ja hävittäminen on päiväysten perusteella tehty kahden viikon sisällä. On mahdollista, että aineistoista haluttiin päästä nopeasti eroon esimerkiksi

²⁹³ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo, Bab:5 Lastenvalvojan arkiston pääluettelo ja Bac:1 Hävitysluettelo 1993

²⁹⁴ Ks. esim. KKA, Lastenkodin johtokunnan arkisto, Gb:1–2 Lastenkodin tilikirjat 1926–1933 ja Ga-sarja Lastenkodin ja lastentarhan tilikirjat; KKA, Köyhäinhuoltolautakunnan arkisto, Gb:1–5 Lasten avustustilit 1919–1931 ja koko muu G-sara kokonaisuudessaan.

²⁹⁵ Valtionarkiston päätös 1989 osa 5; Ks. myös pöytäkirjojen pysyvästä säilyttämisestä Valtionarkiston päätös 1989 osa 1, 27–28.

²⁹⁶ KKA, Sosiaalilautakunnan arkisto, Bab:1 Pääluettelo ja Bac:1 Hävitysluettelo 1993.

tilanpuutteen takia – varsinaisia syitä kiireelle ei kuitenkaan lähdeaineistosta ole löydettävissä. Tulevaisuudessa olisi tarpeellista selvittää esimerkiksi mitä muita aineistoja on seulottu ja hävitetty samoihin aikoihin. Kiirettä voisi selittää esimerkiksi se, että keskusarkistoon on lyhyen ajan sisään siirretty muidenkin kaupungin toimialojen aineistoja seulottavaksi ja asiakirjoja on käyty läpi ikään kuin liukuhihnalla.

Tämän alaluvun lopuksi on vielä nostettava esiin voimassaolevan lainsäädännön ohjeistus sosiaalihuollon asiakirjojen säilytysajoista, sillä laki ja säädökset ovat muuttuneet vuoden 1989 päätöksen antamisen jälkeen. Päätös ei ole enää voimassa niiltä osin, kuin sen sisältö koskee sosiaalihuoltoa, vaan vuonna 2015 annettu laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista määrittää nykyisin lastensuojelun asiakirjojen säilytysajat ja hävittämisen. Näin ollen mikäli Kotkan lastensuojeluarkistojen vanhempaa aineistoa vielä seulotaan, on sen osalta noudettava voimassaolevaa lainsäädäntöä. Vuoden 2015 laki määrittelee sähköisesti valtakunnalliseen asiakastietovarantoon tallennetut asiakirjat pysyvästi säilytettäväksi, mutta paperiasiakirjoille määritellään laissa edelleen vähimmäissäilytysajat ja erikseen pysyvästi säilytettävät asiakirjakokonaisuudet.²⁹⁷

Käytännössä nykyisin puitteissa kaikki lastenvalvojan toimintaan, lapsen elatukseen, adoptio-neuvontaan ja isyyden selvittämiseen liittyvät asiakirjat tulee säilyttää 120 vuotta lapsen syntymästä ja pysyvästi otantana kuukauden 8., 18. ja 28. päivänä syntyneistä. Lisäksi myös perhe- ja kasvatustieteeseen liittyvät asiakirjat on säilytettävä 120 vuotta lapsen syntymästä, pysyvästi säilytettäväksi ei tosin määritellä edes otantaa. Myös suoranaisiin lastensuojelun paperiset asiakirjat tulee nykyisin säilyttää 120 vuotta lapsen syntymästä, pysyvästi lisäksi säilytetään kaikki päätökset, asiakaskertomukset ja suunnitelmat. Näin mitään nykyhetkeen saakka säästynyttä lastensuojelun tai lastenvalvojan asiakasasiakirjaa 1920- tai 1930-luvuilta ei saa hävittää ainakaan ennen 2040-lukua – vaikka aiemman lainsäädännön ja päätösten nojalla asiakirjojen hävittäminen onkin ollut mahdollista.²⁹⁸

Kotkan kaupungin lastensuojeluun liittyvät arkistot ovat viime kädessä muotoutuneet nykyisen kaltaisiksi kokonaisuuksiksi nimenomaan 1990-luvun laajamittaisen seulonnan seurauksena. Samalla arkistot ovat siirtyneet elinkaarensa historialliseen vaiheeseen. Siksi on tarpeel-

²⁹⁷ Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254>> Viitattu 23.10.2019.

²⁹⁸ Ibidem. Tietyissä asiakirjaryhmissä on huomioitava lyhyemmät säilytysajat: esimerkiksi lastensuojeluilmoituksissa säilytysajaksi on määritelty 30 vuotta ilmoituksen jättämisestä ja rauenneissa adoptioneuvonnan tapauksissa 40 vuotta keskeyttämisspätöksestä.

lista pohtia myös seulonnan ja koko arkistonmuodostumisen merkitystä myöhemmälle tutkimukselle, yhteiskunnalle ja yksittäisille ihmisille. Seuraavassa alaluvussa käsittelen elinkaarensa historiallisessa vaiheessa olevaa lastensuojeluarkistoa ja sitä, mitä tämä arkisto voi merkitä tutkijoille ja yksilöille. Otan toteutettuihin seulontoihin sekä Valtionarkiston ohjeistukseen kriittisen katsontakannan. Samalla pureudun kysymykseen siitä, kuuluuko lastensuojeluasiakirjoihin sisältyvä tieto myös muille kuin niiden kohteena oleville henkilöille itselleen.

4.2. Asiakirjojen, arkistojen ja seulontojen merkitys

Arkiston elinkaaren historiallista vaihetta ajatellaan usein staattiseksi ja pysähtyneeksi. Arkisto ei enää muutu, vaan on selkeä, keskusarkistossa (pysyvästi) säilytetty kokonaisuus, jonka aineistoja käytetään lähinnä tutkimuksen tarpeissa.²⁹⁹ Seulonnan jälkeen asiakirjoista on jäljellä pysyvästi, tai lastensuojelun tapauksessa myös hyvin pitkäaikaisesti, säilytettäviä aineistoja. Vaikka historiallinen vaihe näin olisikin arkiston elinkaaren kannalta staattinen, ei asiakirjojen ja eritoten niiden sisältämän tiedon merkitys ole pysähtynyt. Elinkaari ei pääty historialliseen vaiheeseen, vaan arkiston muodostumisen prosessi jatkuu yhä nykyhetkessä ja tulevaisuudessa. Historiallisessa vaiheessa arkiston elämän pääpaino on kuitenkin aineistojen käytössä ja tiedontarpeessa. Lastensuojeluasiakirjoilla on ennen kaikkea merkitystä tutkijoille ja ihmistieteelliselle tutkimukselle. Esimerkiksi sosiaalhistoriallinen tutkimus olisi miltei mahdotonta ilman asiakirjalähteitä.³⁰⁰ Toisaalta asiakirjoilla on merkitystä lastensuojelun asiakkaana olleille yksilöille ja laajasti ymmärtäen myös heidän jälkeläisilleen, perheilleen ja viimeksi myös suvuille. Kotkassa lastensuojelun asiakkaana 1920–1930-luvuilla olleita henkilöitä on varmasti vielä elossa, joskin he ovat nykyisin jo hyvin iäkkäitä. Pian syntymänsä jälkeen lastensuojelulautakunnan tai lastenvalvojan luetteloihin päätyneille vanhuksille asiakirjat eivät ole vain pölyisiä papereita, vaan todisteita heidän elonsa alkutaipaleesta viranomaisten varjossa.

Tutkijoille lastensuojeluasiakirjat toimivat ikkunoina menneisyyteen, joskin usein satunnaisesti säästyneinä ja seulontojen kautta fragmentaariseksi typistyneinä, kuten Kaisa Vehkalahti on osoittanut.³⁰¹ Niin ikään Kotkassa lastensuojeluarkistot ovat seulontojen myötä, ja etenkin yksilöihin liittyvien asiakirjojen osalta, hyvin repaleisia. Otantapäivinä syntyneiden lisäksi muiden lastensuojelun asiakkaina olleiden tietoja on säilynyt lähinnä siellä täällä päätöspöy-

²⁹⁹ Henttonen 2010, 82–84; Ks. myös Boles 2005, 51–54.

³⁰⁰ Ks. esim. Kuusisto-Niemi & Valtonen 2008, 14.

³⁰¹ Vehkalahti 2015, 240–246.

täkirjoissa tai yleisempiin luetteloihin listattuna. Asiakirjojen tiedollinen sisältö on myös erilaisia tutkimuksia ajatellen hyvin vaihtelevaa – osassa lastensuojelun henkilöakteja tietoa ja esimerkiksi kirjeenvaihtoaineistoa on erittäin runsaasti, mutta osassa ei ole perustietojen lisäksi juuri muuta. Tietyt asiakirjat valottavat myös lastensuojeluun liittymättömiä kysymyksiä, ja arkistoa voisi varmasti käyttää myös muuhun 1900-luvun alun yhteiskunnan tutkimukseen, lastensuojelun tutkimuksen ohella.

Kotkan lastensuojelulautakunnan arkistosta löytyy esimerkiksi erään 1928 syntyneen lapsen henkilöakti, johon on tallentunut hänen sukulaisensa kirjeenvaihtoa useiden eri viranomaisten kanssa.³⁰² Tämä sukulainen on muun muassa kirjoittanut sairaalaan, jossa tytön toista vanhempaa on hoidettu 1940-luvun alussa. Sukulaisnaisen sairaalasta saama vastauskirje on päätyntyt elelleenlähetyksenä Kotkan lastensuojelulautakunnalle ja siten osaksi lapsen henkilöaktia. Tämä vastauskirje sairaalan apulaisylilääkäriltä on sukulaista kohtaan yllättävän väheksyvä, jopa ärtynyt, mutta samalla avaa psykiatrisesti sairaaksi luokitellun ihmisen oikeuksia suhteessa omiin lapsiinsa 1940-luvun alun yhteiskunnassa:

Minua on hieman ihmetyttänyt kirjeenne ja nyt tämä viimeisenne, kirjoitettu [2.11.1944], oli sen laatuinen, etten mitenkään voinut antaa sitä [sukulaisellenne]. Siinä on siksi paljon hermoja ärsyttäviä asioita, että hän voisi tulla siitä levottomaksi. [...] Häntähän on koeteltava säästää ulkomaailman kiihoituksilta eikä hän täältä käsin voi ruveta kirjoittelemaan tuomareille ja poliiseille. Sellaiset asiat [...] on muitten hoidettava, esim. Teidän. Onhan ikävää, jos [hänen lapsensa] on joutunut sopimattomaan paikkaan, mutta ei [sukulaisenne] voi puuttua sairaana henkilönä edes lapsensa asioihin, sairaathan eivät ole oikeustoimikelpoisia eikä hänen kirjoittelemisistaan kuitenkään kukaan välittäisi. Jos haluatte ottaa [lapsen] omiin hoiviinne, niin saatte [...] itse hoitaa sen asian.³⁰³

Kirjeen vastaanottanut sukulainen on lähestynyt Kotkan lastensuojelulautakuntaa tiedustellakseen mahdollisuutta saada kyseessä oleva lapsi itselleen kasvatettavaksi. Hän on jostain syystä liittänyt sairaalasta saamansa kirjeen Kotkaan lähettämänsä kirjeen mukaan ja merkinnyt sen marginaaliin, ettei ole kirjeen vastaanottamisen jälkeen uskaltanut sairaalaan kirjoittaa.³⁰⁴ En ihmettele tätä yhtään, sille kirje on hyvin alentavaan sävyyn kirjoitettu ja täynnä syytöksiä.

³⁰² KKA, LLA, Fb:2 Kirjeistö, henkilöaktit 8., 18. ja 28. päivä syntyneet. Erään lokakuussa 1928 syntyneen lapsen asiakirjat, joka asui Kotkan lastensuojelulautakunnan asiakkaaksi tullessaan isoäitinsä luona Kotkan ulkopuolella.

³⁰³ KKA, LLA, Fb:2 Kirjeistö, henkilöaktit 8., 18. ja 28. Edellisen viitteen henkilöakti ja sen sisällä 7.11.1944 päivätty kirje henkilöaktia koskevan lapsen sukulaiselle sairaalan apulaisylilääkäriltä.

³⁰⁴ Ibidem.

Yhtä kaikki, esimerkki osoittaa, että lastensuojeluarkistot tarjoavat myös muunlaisten kysymysten tutkijoille hajanaista lähdeaineistoa. Yhteiskunnan marginaalien ja vähäosaisten elämät ja niihin liittyvät kysymykset nousevat esiin laajasti myös Kotkan lastensuojeluarkistossa. Nämä kysymykset eivät keskity pelkästään lapsuuteen ja lapsiin, vaan ylipäätään heikossa asemassa olleiden ihmisten elämään. Kaisa Vehkalahten mukaan viranomaisarkistot ovat välittyneitä ja syntyneet vastaamaan viranomaisten tiedontarpeeseen, eivätkä tarjoa absoluuttista faktatietoa näistä yhteiskunnan vähäosaisista.³⁰⁵ Joka tapauksessa asiakirjojen kautta tutkijalle pilkahtaa ajoittain esiin menneisyyden ihmisiä aktiivisina toimijoina, ei pelkästään viranomaisten toimenpiteiden kohteina. Tässäkin tapauksessa mainittu sukulaisnainen pyrki aktiivisesti auttamaan toisella paikkakunnalla asuvan sisaruksensa ja tämän lapsen tilannetta. Hajanaiset asiakirjat eivät siis yksinomaan edusta viranomaisnäkökulmaa.

Tutkimuksen tiedontarpeen lisäksi aivan yhtä suuri merkitys on lastensuojelun asiakkaina olleiden henkilökohtaisella tiedontarpeella. Varhaislapsuudessaan vanhemmiltaan huostaan otetut, orvoiksi jääneet tai ylipäätään rikkinäisissä olosuhteissa kasvaneet lapset jäävät monessa tapauksessa vaille sellaisesta suullisesta perinteestä, joka normaaleissa olosuhteissa välittyy vanhemmilta tai suvulta lapselle. Ylipäätään lastensuojelun piirissä kasvaneilla on usein kysymyksiä siitä, miksi he alun perin ovat päätyneet esimerkiksi lastenkotiin tai sijaiskodista toiseen.³⁰⁶ Australialaiset Shurlee Swain ja Nell Musgrove ovat korostaneet, että sukujen ja perheen välittämät narratiivit antavat lapselle kokemuksen jatkuvuudesta, ylisukupolvisuudesta joka sitoo nykyhetkeä menneisyyteen. Heidän mukaansa lastensuojelun piirissä kasvaneet lapset jäävät kuitenkin paitsi tästä muistitiedon, perhevalokuvien sekä sukujen perinteiden ja juhlien eteenpäin siirtämästä ”sukuidentiteetistä”. Vaikkei identiteetti aina olisikaan mieluisin, on Swainin ja Musgroven mukaan ilmeistä, että jopa rikkinäisten perheiden eteenpäin siirtynyt narratiivi auttaa ihmistä rakentamaan ymmärrystä omasta elämäntarinastaan. Kun linkit sukuun ja omaan taustaan puuttuvat, lastensuojelun asiakkaat pystyvät tarvittaessa rakentamaan omaa identiteettiään ja tarinaansa itseensä liittyvien viranomaisasiakirjojen kautta.³⁰⁷

Swain ja Musgrove toteavat, että tutkimuksen piirissä on useimmiten unohdettu lastensuojeluasiakirjojen syvän henkilökohtainen merkitys niiden kohteena oleville ihmisille. Asiakirjat ovat lastensuojelun piirissä kasvaneille todisteita heidän elonsa alkutaipaleesta, ja kuten Mus-

³⁰⁵ Vehkalahti 2015, 247.

³⁰⁶ Ks. esim. Sköld, Foberg & Hedström 2012, 16.

³⁰⁷ Swain & Musgrove 2012, 4 ja 6–7.

grove ja Swain osoittavat, voi omaan lastensuojelupolkuun tutustuminen parhaimmillaan olla eheyttävä tai suorastaan terapeuttinen kokemus.³⁰⁸ Myös Margaret Kertesz, Cathy Humphreys ja Cathy Carnovale ovat kirjoittaneet, että lastensuojeluasiakirjoilla on merkitystä koko lastensuojelun piirissä kasvaneiden lasten elämän ajan. Heidän mukaansa ilman suvun ja perheen muistitietoa (niin iloisia kuin surullisia muistoja) kasvavilla lapsilla on usein vaikeuksia identiteetin muodostumisessa ja minäkuvassaan. Kertezsin, Humphreysin ja Carnovalen lähtökohdaksi on parantaa nykypäivän lastensuojelun asiakkaista tehtyjä kirjauksia ja asiakirjanmuodostusta. Tällöin positiivisen minäkuvan muotoutumista voidaan tukea huolellisesti laadituilla asiakirjoilla lapsen elämän varhaisvaiheesta ja kehityksestä.³⁰⁹

Kotkan varhaiset lastensuojeluasiakirjat on laadittu jo vuosikymmeniä sitten, eikä kirjauskäytäntöiden kehittäminen enää muuta niiden sisältöä. Asiakirjojen merkitys lastensuojelun piirissä kasvaneille kotkalaisille ei ole kuitenkaan sen vähäisempi, vaan asiakirjat toimivat yhtäläisillä todisteina heidän elämänsä varhaisvaiheista. Asiakirjojen merkitystä voidaankin Kertezsin, Humphreysin ja Carnovalen mukaan hahmottaa kolmiportaisen elämäntarinapyramidiksi kutsutun mallin avulla. Sen alimmalla, perustavanlaatuisella tasolla on asiakirjojen merkitys todisteina henkilön identiteetistä: milloin lapsi on syntynyt, kuka hän on ja ketkä ovat hänen vanhempansa. Toisella tasolla on kirjausten merkitys henkilön historian ja elämäntarinan tallentajana, esimerkiksi sen osalta missä ja kenen hoidossa lapsi on asunut tai käynyt koulua. Ylimmälle tasolle on nostettu asiakirjojen terapeuttinen arvo, sillä kuten todettu, kirjaukset voivat auttaa henkilöä ymmärtämään omaa elämäänsä paremmin ja tukemaan terveen identiteetin rakentumista. On helppoa nähdä, että nämä kolme merkitystasoa ovat tärkeitä vanhemmistaan ja suvustaan erossa kasvaneelle. Otan esimerkin Kotkassa syntyneestä, mutta sittemmin kaupungin ulkopuolelle ottolapseksi annetusta lapsesta.³¹⁰

Lastensuojelulautakunnan arkistossa on syyskuussa 1936 syntyneen lapsen henkilöakti, jossa selvitetään varsin tarkasti niitä olosuhteita, joissa kyseinen lapsi oli päätynyt lautakunnan huostaan ja myöhemmin annettu pois ottolapseksi toiselle paikkakunnalle. Lapsen äidin todetaan hylänneen hänet ja olevan elatusoikeudenkäyntien yhteydessä todistettu ”yleiseksi naiseksi”. Aktin liitteenä ovat pöytäkirjaotteet Kotkan raastuvanoikeudesta ja Viipurin hovioikeudesta liittyen lapsen elatusoikeudenkäynteihin. Äidin nimeämää elatusvelvollista ei oikeudessa katsottu lapsen isäksi, vaan nähtiin todistetuksi, että äiti on elänyt siveetöntä elämää ja

³⁰⁸ Swain & Musgrove 2012, 6–7; Ks. eheyttävästä merkityksestä myös O’Neill, Selakovic & Tropea 2012, 37–38.

³⁰⁹ Kertesz, Humphreys & Carnovale 2012, 43–45.

³¹⁰ Kertesz, Humphreys & Carnovale 2012, 45–46.

seurustellut useiden miesten kanssa. Lisäksi aktissa on selvitys lapsen silloisen kasvatuskodin heikoista taloudellisista olosuhteista. Kirjauksia lukiessa on oltava kriittinen ja huomioitava Kaisa Vehkalahden toteamus viranomaisasiakirjojen välittyneisyydestä.³¹¹ Asiakirjat on laadittu tiettyä tarkoitusta varten ja kirjauksien tarkoitus on vahvistaa lapsen huostaanoton tarvetta ja ottolapseksi antoa. Tiedot voivat olla silti hyvin arvokkaita tälle ottolapseksi annetulle tytölle ja hänen mahdollisille jälkeläisilleen, mikäli he selvittävät tai ovat selvittäneet biologista taustaansa. Asiakirjojen kautta tämä ottolapseksi annettu kotkalainen pystyisi tarvittaessa muodostamaan yleiskuvan omasta menneisyydestään ja lähtökohdistaan, kaikilla kolmella elämäntarinapyramidin tasolla.³¹²

Lastensuojelun piirissä kasvaneen ”asiakkaan” tiedontarpeen merkitys pitäisi näkyä myös asiakirjojen pitkinä säilytysaikoina, kuten Sirpa Kuusisto-Niemi ja Marjo Rita Valtonen ovat sosiaalihuollon asiakirjojen säilytyksestä tehdyssä selvityksessään todenneet.³¹³ Näin turvataan yksilön oikeus päästä käsiksi omiin tietoihinsa. Säilytysaikojen tulisi heidän mukaansa olla vähintään 120 vuotta kattaakseen asiakkaan eliniän. Kuusisto-Niemen ja Valtosen selvitys on laadittu ennen uutta, vuonna 2015 voimaan astunutta, lakia sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista. Uudessa laissa pääosalle yksilöön liittyvistä lastensuojeluasiakirjoista säilytysajaksi onkin määritetty tuo nimenomainen 120 vuotta, kuten edellisen alaluvun lopussa totesin.³¹⁴ Pitkillä säilytysajoilla turvataan yksilön oikeus päästä käsiksi itseään koskeviin lastensuojeluasiakirjoihin ja lastenvalvojan kirjauksiin. Olisi kuitenkin erittäin tärkeää pohtia myös henkilön jälkeläisten ja perheen oikeutta näihin tietoihin. Samalla on muistettava, ettei aikanaan hävitettyjä aineistoja saa enää takaisin. Kysymys lastensuojeluasiakirjojen yksityisyydestä on toki eettinen ja voidaan kysyä, onko oikein että erittäin yksityiseen elämänalueeseen pureutuvia sosiaalihuollon asiakirjoja lukisi joku muu, kuin niiden kohteena oleva henkilö, tutkija tai viranomais.³¹⁵ Lähden kuitenkin liikkeelle siitä olettamasta, että asiakirjoihin tallentuu selkeää tietoa, joka ei koske yksinomaan yksilöä itseään.

Usein lastensuojeluasiakirjat sisältävät myös sukulaisiin liittyvää tietoa, kuten edellä olevat esimerkit osoittavat. Toisaalta asiakirjoissa saattaa olla sellaisia tietoja, jotka auttaisivat esimerkiksi edesmenneen henkilön lapsia ymmärtämään vanhempiensa elämää ja toimintaa pa-

³¹¹ Vehkalahti 2015, 247.

³¹² KKA, LLA, Fa:4 Kirjeistö, ottolapset 1921–1972. Erään syyskuussa 1936 syntyneen tytön henkilöakti.

³¹³ Kuusisto-Niemi & Valtonen 2010, 3.

³¹⁴ Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 254/2015. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254>> Viitattu 23.10.2019.

³¹⁵ Joskus myös jälkeläisillä on toive pitää esimerkiksi menneiden polvien skandaalit salassa. Ks. Danielson 2010, 131–138.

remmin. Lainsäädännön kannalta tarkasteltuna on kuitenkin ongelmallista luovuttaa tietoja lastensuojeluasiakirjoista esimerkiksi omaisille, vaikka henkilö olisi edesmennyt. Käytännössä asiakirjat ovat nykyllänsäädännön mukaan vapaasti tutkittavissa vasta kun henkilön kuolemasta on kulunut 50 vuotta, tai jos kuolinajasta ei ole tietoa, 100 vuotta henkilön syntymästä. Pääosa asiakirjoista hävitetään ennen kuin niitä koskevien henkilöiden kuolemasta on kulunut 50 vuotta; näin ne eivät koskaan tule julkisiksi ja jälkeläisten tukittavaksi. Silti, on olemassa sellaisia selvästi määriteltäviä tapauksia, esimerkiksi lastenvalvojan toimintaan liittyen, joissa jälkeläisillä tulisi olla automaattisesti oikeus saada tietoa esimerkiksi isovanhempiensa henkilöisyydestä. Yksittäisiä tietoja asiakirjoista saakin luovuttaa, sillä hyväksytyihin tarkoituksiin tietoja voidaan antaa harkinnanvaraisesti, joskin tällöin kyse on käytännössä aina tarkasti rajatusta tiedontarpeesta – esimerkiksi juuri jälkeläisten tiedustelemasta elatusvelvollisen nimistä.³¹⁶

Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten isyyden selvittämiset olivat lastenvalvojen vastuulla 1920-luvun alusta eteenpäin. Käytännössä lastenvalvojan tehtävä oli lähinnä selvittää nimi elatusvelvolliselle ja huolehtia siitä, että lapsen isä otti taloudellisesta osaa tämän kasvatukseen. Huomioitava on, ettei lastenvalvojan vahvistama elatusvelvollinen (tai edes itse isyytensä myöntänyt) mies ollut teknisesti katsottuna lapsen virallinen isä. Vuoden 1922 laki avioliiton ulkopuolisista lapsista lähti siitä, että lapsi kirjattiin isänsä yhteyteen kirkonkirjoihin tai vastaavaan väestörekisteriin vain jos isä virallisesti tunnusti lapsen. Tunnustuksessa täytyy olla läsnä kaksi todistajaa ja kruununnimismies tai notaari. Myös äidin, tai jos äiti oli kuollut, lapsen holhoojan suostumus tarvittiin, jotta tunnustus oli pätevä. Näin pelkkä elatussopimuksen allekirjoittaminen ja lapsen isyyden myöntäminen eivät virallistaneet lapsen ja isän suhdetta.³¹⁷ On oletettavaa, että melko suurelta osalta aviottomana syntyneistä lapsista puuttuu asiakirjoissa virallinen isä, ja tieto isän mahdollisesta henkilöisyydestä on kirjattu yksinomaan lastenvalvojan asiakirjoihin. Eritoten tapauksissa, jossa elatuksesta on sovittu ilman oikeuskäsittelyä, tieto lapsen isästä löytyy vain edellä mainituista lastenvalvojan kirjauksista.³¹⁸

³¹⁶ Kotkan kaupunginarkisto on ainakin antanut edesmenneisiin henkilöihin liittyviä lastenvalvojan tietoja myös heidän lapsilleen ja lapsenlapsilleen. Samoin Paimion kunnanarkisto josta esimerkkinä Olavi Malinin tapaus, ks. Antti Malinin yksityisarkisto, Olavi Malinin elatussopimuksen sekä lastenvalvojan luettelon valokopio Paimion kunnanarkistosta; Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>> Viitattu 9.1.2020.

³¹⁷ Kysymys oli myös perinnöstä, sillä lapsi, jota ei oltu tunnustettu ei perinyt isäänsä. Ks. AsK 1922, Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista 173/1922.

³¹⁸ AsK 1922, Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista 173/1922, 4. luku; Ks. myös KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, sarjan F asiakirjat.

Nostan nyt käsittelyyn esimerkin oman tutkimusaineistoni ulkopuolelta, sillä esittelemässäni tapauksessa kaikki asianosaiset (lapsi, elatusvelvollinen isä ja lapsen äiti) ovat kuolleet jo yli 50 vuotta sitten.³¹⁹ Olen lisäksi saanut Olavi Malinin jälkeläisiltä luvan käsitellä tätä esimerkkitapausta henkilöt nimeltä yksilöiden, ja nähnyt asiakirjoja henkilöiden myöhemmistä elämänvaiheista. Paimiossa syntyi 13.7.1930 palvelija Alli Malinin avioton poika Olavi. Lapselle ei koskaan vahvistettu isää kirkonkirjoihin, vaikka Paimion lastenvalvojan luetteloissa isäksi mainitaan tilallisen poika Heimo Taipale naapuripitäjästä Piikkiöstä. Olavi Malinista laadittiin lisäksi elatussopimus pari vuotta hänen syntymänsä jälkeen, vuonna 1932. Poikkeuksellisen tapauksesta tekee se, että Olavi asui ilmeisesti pääosan lapsuudestaan isänsä Heimo Taipaleen kanssa, vaikka vanhemmat eivät olleet enää yhdessä. Siltikään, virallisissa väestörekisteriasiakirjoissa ei Olaville isää mainita ja hän oli virallisesti isätön. Jos Paimion kunnan lastenvalvojan luettelot olisi hävitetty samalla tulkinnalla, kuin jolla pääosa Kotkan lastenvalvojan luetteloista hävitettiin, ei Olavin jälkeläisillä olisi juurikaan mahdollisuutta saada asiakirjallista vahvistusta hänen isänsä henkilöllisyydestä.³²⁰

Aina elatusvelvollisen isän nimeä ei tosin löydy edes lastenvalvojan luetteloista. Tutkimusaineistossani on esimerkiksi eräs vuonna 1930 syntyneen tytön tapaus, jolle ei ole nimetty elatusvelvollista. Tytön asiakirjoissa todetaan muun muassa, että elatusvelvollisen nimeä ”ei ole voitu saada selville, kun äiti ei ole normaali”.³²¹ Lapsen liittyvistä kirjauksista ilmenee, että äiti on synnytyksen jälkeen asunut kunnalliskodin mielisairasosastolla, joten ilmeisesti hän on ollut jollain lailla psykiatrisesti sairas tai kognitiivisilta kyvyiltään poikkeava. Herää kysymys, onko lapsen syntymän takana ollut hyväksikäyttöä tai seksuaalista väkivaltaa? Lapsi on joka tapauksessa ollut syntymästään saakka lastenkodissa ja hänet on poistettu lastenvalvojan luettelosta sillä perusteella, että: ”elatusasiaa ei ole voitu hoitaa. Äiti ei ole kyennyt ilmoittamaan makaajaa (mielisairas)”.³²² Yllättävä tieto on kuitenkin se, että lapsen on lastenvalvojalle ilmoittanut äiti itse. Asiaa selittävien kirjausten puuttuessa jää epäselväksi, miksei elatusvelvollisuutta ole saatu selvitettyä. Tämä tapaus on myös siinä mielessä poikkeuksellinen, että 1920- ja 1930-lukujen aineistossa nimeämättä jääneet elatusvelvolliset ovat hyvin pieni vähemmis-

³¹⁹ Lapsen äiti on kuollut vuonna 1958, isä vuonna 1967 ja lapsi vuonna 1964. Antti Malinin yksityisarkisto, Olavi Malinin, Alli Malinin ja Heimo Taipaleen kuolintodistuskopiot.

³²⁰ Antti Malinin yksityisarkisto, Olavi Malinin elatussopimuksen (päivätty 21.1.1932) sekä lastenvalvojan luettelon valokopio Paimion kunnanarkistosta, Olavi Malinin sotilaskantakortin kopio ja Olavi Malinin virkatodistukset Paimion ja Piikkiön seurakunnista.

³²¹ KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Fda:1 Lapsen elatusturva-asiakirjat 8., 18. ja 28. päivänä syntyneet. Kyseessä oleva tyttö on syntynyt huhtikuussa 1930.

³²² Ibidem.

tö.³²³ Esimerkiksi aviottomien lasten nimikirjassa vuosilta 1927–1947 on yhteensä 111 vuo-
teen 1939 mennessä syntynyttä aviotonta lasta, joista vain yhdentoista lapsen elatusvelvollista
isää ei ole saatu selville. Pääosassa selvittämättömistä tapauksista syyksi on ilmoitettu se, että
äiti kieltäytyi antamasta elatusvelvollisen nimeä.³²⁴

Rinnasteisesti lastensuojelun piirissä kasvaneiden identiteetin rakentumiseen, Shurlee Swain
ja Nell Musgrove ovat kuvanneet, kuinka keskeistä adoptoiduille ja luovutetuista sukusoluista
syntyneille henkilöille on löytää totuus syntymänsä takana. Heidän mukaansa adoptoitujen ja
luovutetuista sukusoluista syntyneiden suorittama etsintä on jollain tavalla samankaltaista
sukututkijoiden tekemien selvitysten kanssa. He kuitenkin toteavat, että lastensuojelun piirissä
kasvaneille, adoptoiduille ja luovutetuista sukusoluista syntyneille tällainen jäljitys on hu-
omattavasti monimutkaisempaa tuntemattoman tai katkenneen perheyhteyden takia. Henkilö-
kohtaisesti kuitenkin näkisin, että sukututkijan tai esimerkiksi tuntematonta isoisää jäljittävän
henkilön etsintä ei ole millään lailla toisarvoista adoptoitujen tai itse lastensuojelun piirissä
kasvaneen henkilön etsintään ja tiedontarpeeseen. Vaikka välissä olisi yksi sukupolvi, voivat
puuttuva isovanhemmat olla hyvinkin yhtä suuri este oman identiteetin rakentumiselle kuin
tuntemattomat vanhemmat.³²⁵

Niin ikään, nykyisin lähtökohta on se, että lapsella on oikeus tietää biologiset vanhempansa.
Uusi isyyslaki säädettiin vuonna 2015, ja sen myötä äidiltä poistui oikeus vastustaa isyyden
selvittämistä. Samalla vahvistettiin lapsen oikeuksia tuntea biologiset juurensa. Laki mahdol-
listaa isyyden vahvistamisen myös taannehtivasti lakia edeltäneeltä ajalta. Uusi lainsäädäntö
turvaa kaikille oikeuden tietää biologiset vanhempansa, mutta käytännössä on tapauksia, jois-
sa tätä tietoa ei voi enää saada. Esimerkiksi juuri Kotkan osalta lastenvalvojan luetteloita on
tuhottu jo vuosia sitten – Valtionarkiston päätöstä vuodelta 1989 virheellisesti tulkiten. Luet-
teloiden mukana on siten todennäköisesti tuhoutunut tietoja 1920–1930-luvuilla syntyneiden
lasten biologisista isistä.³²⁶ Lakiteksti ei tunnista oikeutta tietää isovanhempiensa tai heitä
edeltäneiden sukupolvien henkilöllisyyttä, mutta nähdäkseni oikeus tuntea biologiset juurensa
ulottuu, tai sen ainakin tulisi ulottua, omia vanhempia pidemmälle. Isyyteen liittyvät asiakir-

³²³ Toki on huomioitava, ettei nimetty elatusvelvollinen välttämättä ollut lapsen isä.

³²⁴ Mukana ovat myös yhdet kaksoset, eli käytännössä raskauksia, joissa isä ei ole selvillä, on 10 kappaletta. Yhden elatus-
velvollisen nimen perään on lisäksi kirjattu kysymysmerkki. Ks. KKA, STLA, Elatusturvatoimisto, Ba:1 Aviottomien lasten
nimikirja 1927–1947.

³²⁵ Swain & Musgrove 2012, 6; Ira Vihreälehto on kirjoittanut tuntemattoman isoisänsä etsinnästä, ks. Vihreälehto 2016, 7–
11 ja 285–289.

³²⁶ Jos lastenvalvojan luettelot tuhotaan, joissain tapauksissa isyyden selvittäminen on käytännössä mahdotonta. Onkin perus-
teltua kysyä, pitäisikö lastenvalvojan asiakirjat säilyttää näiltä osin kokonaisuudessaan pysyvästi.

jat, kuten lastenvalvojan luettelot, tulisi siksi nähdäkseni säilyttää pysyvästi, eikä vain 120 vuoden määräaika. Jos lastenvalvojan luettelot tuhotaan, joissain tapauksissa ainoa olemassa oleva kirjaus lapsen isästä katoaa pysyvästi. Ihmisten tiedontarve omiin juuriinsa ei poistu, vaikka tapauksiin suoraan liittyvät asianosaiset olisivat jo edesmenneet. Siksi tulevia päätöksiä ja seulontoja toteutettaessa tulisi ainakin huomioida tämä biologisten juurten selvittämiseen liittyvä tiedontarve.³²⁷

Loppujen lopuksi kysymys on siitä, miten arvotamme asiakirjoja yhteiskunnan tasolla ja mitä asiakirjoja valitsemme pysyvästi säilytettäväksi. Seulontojen taustalla vaikuttaa aina asiakirjojen arvonmääritys, prosessi, jossa arkiston sisältämille asiakirjoille määritellään säilytysarvo ja säilytysaika.³²⁸ Valitettava totuus on se, että kustannusten takia kaikkia asiakirjoja ei voida, eikä ole järkevää säilyttää. Kuten Frank Boles on todennut, pääosa yhteiskunnan tuottamista asiakirjoista päätyy roskakoriin.³²⁹ Keskeistä on, millä perusteella valikoituvat ne asiakirjat, jotka eivät päädy hävitettäväksi. Sirpa Kuusisto-Niemi ja Marjo Rita Valtonen ovat nostaneet esiin Valtionarkiston vuonna 1989 antaman päätöksen sosiaalihuollon asiakirjojen hävittämisestä olevan ongelmallinen nimenomaan siksi, että päätöksessä ei perustella miksi jotkin asiakirjaryhmät säilytetään ja toiset hävitetään. Päätöstä on lisäksi saatettu tulkita eri kunnissa eri tavoin.³³⁰

Päivämääräotantoihin on ilmeisesti aikanaan päädytty sen takia, että kaikkien sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen säilyttäminen olisi yksinkertaisesti liian kallista.³³¹ Sirpa Kuusisto-Niemen ja Marjo Rita Valtosen selvityksessä huomattiin, että tutkijoiden keskuudessa otantapäivistä liikkuu monenlaisia mielipiteitä. Osa pitää nykyistä otantaa onnistuneena, mutta paljolti ollaan myös sitä mieltä, että otannan ulkopuolelle jää runsaasti sellaista mitä pitäisi tallettaa. Otantaan perustuva käytäntö on sikäli hyvä, että se muodostaa pitkiä aikasarjoja tutkimuksen käyttöön. Huonoa taas on, että poikkeukselliset tapaukset (esimerkiksi lastenvalvojan akteista selvittämättä jääneet elatusvelvolliset) eivät välttämättä kuulu otannan piiriin ja siten häviävät

³²⁷ Isyyden tunnustaminen helpottui uuden isyyslain myötä. Uutinen 4.2.2016, Finlex-verkkosivustolla.
<<https://www.finlex.fi/fi/uutiset/323>> Viitattu 9.1.2020; Vrt. Isyyslaki 13.1.2015/11.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150011>> Viitattu 9.1.2020.

³²⁸ Arvonmääritys. Kansallisarkiston Arkistowiki.

<<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arvonm%C3%A4%C3%A4ritys>> Viitattu 9.1.2020.

³²⁹ Boles 2005, xv; Ks. myös Henttonen 2010, 94; Ammattilaisten näkemyksistä arvomääritykseen on lisäksi kirjoittanut gradussaan Riikka Lämsä, ks. Lämsä 2012.

³³⁰ Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 26.

³³¹ Henttonen 2010, 113–114.

seulontojen mukana.³³² Tutkijaa voisivat kiinnostaa esimerkiksi juuri tapaukset, joissa äiti on kieltäytynyt kertomasta lapsen elatusvelvollisen isän nimeä. Kotkassa aiemmin esiin tuotua poikkeustapausta lukuun ottamatta muissa säästyneissä lastenvalvojan akteissa elatusvelvolliset oli pystytty nimeämään, vaikkei elatusta sitten olisikaan haettu tai vahvistettu.³³³

Kustannustehokkuuden ongelma on edelleen olemassa, mutta samalla olisi muistettava asiakirjojen ainutkertaisuus. Arkistot käyttävät yhteiskunnassa valtaa siinä, mitä säästetään ja mitä hävitetään. Vaikkei kaikkia lastensuojeluasiakirjoja voisi millään säästää, on erittäin tärkeää pohtia uudelleen niitä perusteita, jolla pysyvästi säilytettävät asiakirjaryhmät valikoituvat. Yhteiskunnan heikoimmassa asemassa oleviin alaikäisiin lapsiin kohdistuneet toimenpiteet ovat varmasti sellaisia kysymyksiä, joiden aineistoja tulisi tallettaa kansallisiin arkistoihimme jo pelkästään lasten oikeuksien turvaamiseksi. Marjo Rita Valtonen on lisäksi todennut Suomen arkistolaitoksen nykyiseen seulontapolitiikkaan kuuluvan ajatuksen siitä, että kansalaisen ja viranomaisen välistä vuorovaikutusta kuvaavat aineistot tulisi säilyttää pysyvästi.³³⁴ Tutkijoiden ja yksilöiden tiedontarve sekä asiakirjojen merkitys kulkevat tässä käsi kädessä. Myös edellä esiin nostetut biologisten vanhempien selvittämiseen liittyvät kysymykset tulisi muistaa arvonmäärittäystä toteutettaessa, etenkin nyt kun asiakirjoja on vielä olemassa. Arkistotieteilijä Terry Cookin ajatusta vapaasti lainaten: jos arkistot tuhoavat väärät asiakirjat, menettävät ihmiset mahdollisuutensa eheytymiseen ja vaikeiden asioiden käsittelyyn. Mutta jos kaikki asiakirjat säästetään, hukkuvat arkistot paperimereen, josta mitään ei enää löydy.³³⁵

³³² Myös aiemmin tutkielmassa toteamani pienten kuntien ongelma on todellinen, sillä pienessä kunnassa ei välttämättä ole yhtään 8., 18. tai 28. syntynyttä henkilöä joiltain kuukausilta tai jopa vuosilta. Myös maahanmuuttajille keinotekoisesti annettujen syntymäpäivien hankaloittavat vähemmistöjen tutkimusta, jos pääosa asiakirjoista hävitetään. Ks. Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 15–22.

³³³ Kuusisto-Niemi & Valtonen 2009, 15–22; KKA, STLA, Elaturvatoimisto, Fda:1–2 Lapsen elaturva-asiakirjat, 8., 18. ja 28. päivinä syntyneet.

³³⁴ Henttonen 2010, 106.

³³⁵ Danielson 2010, 96.

5. Virkamiehen pöydältä arkistoholviin? – Loppupäätelmiä arkiston ääreltä

Asiakirjat tallentavat historiaamme ja palvelevat todisteina menneisyyden toimijoista sekä tapahtumista. Ne eivät kuitenkaan muodosta arkistoa ilman tietoista toimintaa asiakirjojen säilyttämiseksi ja järjestämiseksi. Vintille sysätty sekalainen asiakirjakokoelma ei ole arkisto ennen kuin se on läpikäyty, luetteloitu ja seulottu yhteiskunnan, viranomaisorganisaatioiden, yksilöiden tai tutkijoiden käyttöön. Tavoitteena nykypäivän suunnitelmallisessa arkistotoimessa on, etteivät asiakirjat tällä tavoin unohtuisi vuosikymmeniksi, vaan arkiston muodostuminen tapahtuisi hallitusti ja asiakirjat siirtyisivät luontevasti elinkaarensa vaiheesta toiseen. Arkistoilla on siis oma historiansa, joka käsittää toiminnan asiakirjojen luomisesta niiden säilyttämiseen, luettelointiin, seulontaan, hävittämiseen ja myöhempään käyttöön. *Pro gradu* -tutkielmassani olen tarkastellut Kotkan kaupungin 1920- ja 1930-luvun lastensuojelun synnyttämien asiakirjojen matkaa virkamiehen pöydältä toimiston hyllyyn ja sieltä edelleen arkistoholvin kätköihin. Nykyään Kotkan kaupunginarkiston holveissa säilytettävillä asiakirjoilla on yhä edelleen merkitystä nykypäivän ihmisille. Siksi on tärkeää ymmärtää niitä prosesseja, jotka ovat olleet muodostamassa lastensuojeluarkistoa yksittäisistä asiakirjoista ja vaikuttaneet näihin asiakirjoihin niiden syntymän jälkeen.

Lainsäädäntö vaikuttaa Kotkan lastensuojeluarkiston muodostumiseen sen elinkaaren kaikissa vaiheissa. Ensinäkin viranomaisten toiminta on jo aktiivivaiheessa synnyttänyt lähinnä sellaisia asiakirjoja, joita lainsäädäntö velvoitti viranomaisia tuottamaan. Esimerkiksi valokuvia on arkiston yhteyteen tallentunut lähinnä sattumalta, sillä niitä ei velvoitettu kuvaamaan tai säilyttämään. Toiseksi asiakirjoja on passiivivaiheessa säilytetty pitkälti sen vuoksi, että Suomen varhaisin arkistolaki vuodelta 1939 velvoitti säästämään kaikki viranomaisasiakirjat ja asiakirjoja sai hävittää vain Valtionarkiston erillisen päätöksen nojalla. Passiivivaiheessa asiakirjat ovat myös siirtyneet eteenpäin toimijalta toiselle kulloinkin voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti. Kolmanneksi, siirryttäessä arkiston historialliseen vaiheeseen, asiakirjat seulottiin ja niistä suuri osa hävitettiin sen jälkeen, kun seulonnoista 1980-luvulla säädettiin uudessa arkistolaissa ja Valtionarkiston päätöksessä. Näin ollen kaikki arkiston rakenteeseen voimakkaasti vaikuttaneet toimet ovat olleet lähtöisin lainsäädännöstä ja lainsäädännön pohjalta laadituista ohjeista. Laista ovat tulleet ne minimivaatimukset, jotka viranomaisen arkistohoidon on vähintään täytynyt täyttää. Arkiston muodostumisen kannalta tämä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että esimerkiksi asiakirjojen hävittämiseen on ryhdytty vasta kun siitä tuli lainsäädännön keskitetysti ohjaama toiminto.

Kirjaamista ja asiakirjojen syntyä ohjannut lainsäädäntö ja erilaiset ohjeet eivät kuitenkaan kovin tarkasti määrittäneet, mitä viranomaisen kuului kirjata ylös ja millä tarkkuudella. Vain tietyissä erityistapauksissa, kuten lastenvalvojan toiminnan osalta, ohjeistus oli yksityiskohtaista – ja edes lastenvalvojan asiakirjat eivät aina ole täsmällisesti laadittuja. Esimerkiksi asetusteksteissä pakolliseksi määritellyjä tietoja on jätetty ajoittain kirjaamatta. Ylipäätään kaikissa lastensuojelutoiminnoissa asiakirjoihin niiden syntyvaiheessa 1920- ja 1930-luvuilla tehdyt kirjaukset ovat laadultaan ja tietosisällöltään hyvin vaihtelevia. Pääasiassa kirjaukset ovat lyhyitä ja tietosisällöltään varsin suppeita, joskin ajoittain asiakirjoissa on myös seikka-peräisiä kuvauksia lasten ja heidän sukulaistensa elämästä.

Aktiivivaiheen tiedonmuodostus ei näin aina vastannut lainsäädännön asettamiin vaatimuksiin tai täyttä korkeintaan lain minimivaatimuksen asiakirjojen luomisesta. Tähän on varmasti vaikuttanut se tosiseikka, että monet aikansa virkamiehet eivät hoitaneet lastensuojelutyön tehtäviä päätoimisesti. Esimerkiksi lastenvalvojan tehtävää yksin ja osa-aikaisesti hoitanut virkamies ei mitenkään ennättänyt hankkimaan kaikkia asiakirjoihin vaadittuja tietoja. Ja vaikka olisikin ennättänyt, on selvää, että tietojen hankkimisesta tuli käytännössä turha työtehtävän jälkeen, kun lapsen elatuksesta oli saatu sovittua. Jos asiasta ei tarvinnut käydä oikeutta, oli tietojen tarkempi kirjaaminen lastenvalvojan kannalta turhaa. Voidaan olettaa, että myös muilla lastensuojelun osa-alueilla syntyneet asiakirjat ja niihin kirjatut tiedot ovat valikoituneet vastaavanlaisesti – jos lastensuojelutapaus ei vaatinut mittavia toimenpiteitä, ei tapausta myöskään kirjattu ylös yksityiskohtaisesti.

Lainsäädännön lisäksi Kotkan lastensuojeluarkiston muodostumiseen ja nykyiseen rakenteeseen on olennaisesti vaikuttanut asiakirjojen fyysinen sijainti, joka on pääosan arkiston elinkaaresta ollut aktiivisesti toimivan sosiaalihuollon organisaation yhteydessä. Vasta vuodesta 1993 tähän päivään asiakirjat ovat sijainneet aktiivitoiminnasta erillisenä kokonaisuutena kaupungin keskusarkistossa. Ennen siirtoa keskusarkistoon vanhemmat asiakirjat olivat uudemman toiminnan kumuloiman aineiston seassa, osana yhtenäistä 1800-luvun lopulta 1980-luvulle ulottuvaa asiakirjasarjaa. Tämä on vaikuttanut arkiston muodostumiseen kahdella selvästi havaittavalla tavalla, joista molemmat liittyvät asiakirjojen proveniensiin. Ensimmäinen koska kun vielä 1920- ja 1930-luvuilla lastensuojelusta vastasivat useat erilliset lautakunnat, 1950-luvulle tultaessa toiminta oli keskittynyt yhden sosiaalilautakunnan alaisuuteen. Tämä keskittäminen johti samalla vanhempienkin asiakirjojen päätymiseen yhden toimijan hallin-

taan. Näin kadotettiin aivan erilaisessa organisaatorakenteessa syntyneiden vanhempien asiakirjojen primaarinen proveniensi ja yhteys asiakirjat alun perin synnyttäneisiin lautakuntiin. Toiseksi kun asiakirjat sitten 1990-luvun alussa siirrettiin sosiaalilautakunnan vastuulta keskusarkistoon, ne yritettiin keskusarkistossa palauttaa alkuperäisen organisaatorakenteen mukaiseen järjestykseen uudelleenluetteloinnilla. Tällöin kuitenkin kadotettiin myös asiakirjojen sekundaarinen proveniensi ja passiivivaiheeseen kuulunut historia sosiaalilautakunnan alaisuudessa.

Aineistolle jälkikäteen luetteloinnin yhteydessä toteutettu alkuperäisen järjestyksen ”palautus” ja nykyinen arkistonmuodostajien rakenne ei vastaakaan 1920- ja 1930-lukujen todellisuutta. Esimerkiksi kasvatuslautakunnan ja lastensuojelulautakunnan välinen yhteys on asiakirjoja luetteloidessa unohtunut. Näin kaupunginarkistossa nykyisin säilytettävät lastensuojelulautakunnan, köyhäinhuoltolautakunnan, kasvatuslautakunnan, elatusturvatoimiston ja lastenkodin arkistot ovat itse asiassa eräänlainen pyrkimys rekonstruoida varhaisempia elinkaaren vaiheita. Tämä on ongelmallista eritoten siksi, että asiakirjojen sisäinen historia suhteessa muihin arkistonmuodostajiin ei selviä arkistoluetteloista millään tavalla. Tieto asiakirjojen säilytyksen historiasta on täytynyt etsiä pienistä säästyneistä vihjeistä. Hyvänä esimerkkinä voidaan käyttää ennen historiallista vaihetta oman kokonaisuutensa muodostaneen Kotkan lastenvalvojan arkistoa. Se on 1990-luvun luetteloinnin yhteydessä perusteetta jaettu kolmen arkistonmuodostajan kesken – täysin epäloogisesti, sillä aiemmin asiakirjat muodostivat yhden arkistokokonaisuuden.

Elinkaarensa historiallisessa vaiheessa oleva nykyinen Kotkan 1920- ja 1930-lukujen lastensuojeluarkisto on näin ollen aivan toisenlainen kokonaisuus, kuin jollaiseksi se alun perin muodostettiin. Arkistoa eivät ole muovanneet yksinomaan aktiivivaiheen toiminnan prosessit. Paljon keskeisempää roolia arkiston kokonaisuuden hahmottumisessa näyttää asiakirjojen myöhempi käsittely, uudelleenluettelointi ja säilyttäminen – ja lopulta ennen kaikkea asiakirjoille vuonna 1993 toteutettu laajamittainen seulonta. Nykyisenkaltaisen arkiston muodostamiseen seulonnoilla on ollut merkittävä vaikutus, fyysisen sijainnin ja lainsäädännön ohella, vaikka seulonnat tulivatkin mahdolliseksi nimenomaan muuttuneen lainsäädännön myötä. Asiakirjamäärien jatkuva kasvu 1900-luvun aikana oli johtanut siihen, että arkistotoimen kustannusten pelättiin tulevaisuudessa kasvavan kestäättömästi. Tätä taustaa vasten vuonna 1989 annettu Valtionarkiston päätös sosiaalihuollon asiakirjojen pysyvästä säilyttämisestä mahdollisti suurien asiakirjamäärien hävittämisen.

Vuoden 1993 keväällä ilmeisesti kahden viikon sisään toteutetuissa seulonnoissa Kotkassa hävitettiin käytännössä kaikki ne asiakirjasarjat, jotka päätöksen nojalla oli mahdollista hävittää. Näin pääosasta 1920- ja 1930-lukujen asiakirjoja jäi jäljelle vain kapea päivämäärätanta ja muutamia kokonaisuudessaan pysyvästi säilytettyjä asiakirjasarjoja tutkimuksen tarpeisiin. On mahdollista, että mittava seulonta toteutettiin nopealla aikataululla keskusarkiston tilanpuutteen takia, sillä kaikki sosiaalitoimen vanhemmat aineistot siirrettiin arkistoon samaan aikaan. Oli syy mikä tahansa, Valtionarkiston päätöstä tulkittiin Kotkassa joka tapauksessa erityisen tiukasti. Näin ainakin saatiin tilaa tulevalle arkistokartunnalle, oli päätöksen tulkinta sitten tilanpuutteen seurausta tai ei.

Huolestuttavaa kuitenkin on, että asiakirjojen seulonta on tapahtunut kiireessä ja lopputulos on osittain huolimaton. Aineistosta löytyy esimerkiksi väärällä perusteella pysyvästi säilytettyjä asiakirjoja otantapäivien ulkopuolella syntyneistä lapsista. Voidaankin kysyä, onko mahdollisesti otantapäivämääränä syntyneiden aineistoja tuhottu vahingossa samassa yhteydessä. Toisaalta Valtionarkiston päätöstä tulkittiin Kotkassa erikoisesti, kun lähes kaikki lastenvalvojan henkilöaktit hävitettiin ja vain päivämäärätanta säästettiin, vaikka esimerkiksi 1920-luvun isyyden selvittämisen asiakirjat olisi vielä 1990-luvulla kuulunut säilyttää 30 vuoden määräajan. Tulkittiinko päätöstä näin jyrkästi osittain sen takia, ettei päätös välttämättä selvänä kovin tarkasti, miten erityyppiset asiakirjasarjat tulisi tunnistaa? Loppupeleissä seulonnan toteuttaja on voinut vapaasti tulkita, onko hänen käsissään oleva asiakirja lapsen elatus-turva-asiakirja, lapsen elatuksen sosiaalikertomus vai isyyden selvittämissasiakirja, joille kaikille oli määritelty eri säilytysajat. Eritoten 1920- ja 1930-lukujen asiakirjojen osalta ei ole myöskään yksiselitteisesti määriteltävissä, onko yksi henkilöakti jotain näistä vai itse asiassa kaikkea samaan aikaan. Jos seulonnoilla on haettu suurten asiakirjamassojen hävittämistä, on päätöstä voinut tulkita tästä lähtökohdasta käsin melko vapaasti. Mikään taho ei myöskään ole tarkastanut, mitä arkistosta lopulta hävitettiin.

Kotkan seulonnat on siis toteutettu jyrkän linjauksen mukaisesti, siten että suuri osa asiakirjoista on pystytty hävittämään. Linjaus on kuitenkin ollut mahdollinen Valtionarkiston päätöksen puitteissa ja siten pääosin lainmukainen. Tärkein huomio tästä kaikesta on se, että nykyinen Kotkan 1920- ja 1930-lukujen lastensuojeluarkisto on lopulta lähinnä seulontojen jälkeensä jättämä fragmentaarinen kokonaisuus yksittäisiä asiakirjoja. Arkiston historian kannalta on keskeistä ymmärtää, että kokonaisuus on kuitenkin muuttunut näin fragmentaariseksi vasta seulontojen jälkeen ja ennen niitä arkisto oli vielä huomattavasti yhtenäisempi. Edelleen

aineiston käyttäjän näkökulmasta luettelointivaiheen yritys palauttaa varhaisemman organisaatorakenteen mukainen ”alkuperäinen järjestys” ei ainakaan helpota fragmentaarisen arkistokokonaisuuden hahmottamista.

Arkiston historia ei ole pelkästään asiakirjoille tapahtuneita toimenpiteitä, vaan yhtäläillä asiakirjojen käyttö on keskeinen osa arkiston elinkaarta. Siksi on tärkeää ymmärtää asiakirjojen merkityksiä ja näiden merkitysten muutosta aina aktiivivaiheesta historialliseen vaiheeseen saakka. Asiakirjojen luomisen hetkellä niiden merkitys on ennen kaikkea toimia todisteina tapahtuneista toimenpiteistä, lähinnä lakisääteisiin tarkoituksiin. Ajan kuluessa merkitys muuttuu ja passiivivaiheessa asiakirjat toimivat edelleen todisteina, mutta niitä tarvitaan yhä harvemmin. Tullessa historialliseen vaiheeseen tutkimuksen tarpeet nousevat tärkeäksi perusteeksi asiakirjojen säilyttämisen taustalla. Asiakirjoilla ja eritoten niiden sisältämällä tiedolla on kuitenkin merkitystä myös lastensuojelun kohteena olleille yksilöille, heidän jälkeläisilleen ja perheilleen. Kirjausten avulla on mahdollista ymmärtää paremmin esimerkiksi omaa tai vanhempansa taustaa. Australialaistutkimuksessa onkin aiemmin tuotu esiin asiakirjojen eheyttävä vaikutus oman identiteetin ja elämäntarinan ymmärtämisessä. Tämä on erityisen tärkeää henkilöille, jotka ovat kasvaneet erillään sukujen suullisesta perinteestä, muistoista ja valokuvista. Lastenvalvojan kirjauksiin sisältyy lisäksi sellaisia tietoja aviottomien lasten isistä ja ottolapsien vanhemmista, joita ei välttämättä ole löydettävissä mistään muualta. Näillä tiedoilla on merkitystä biologista taustaansa selvittävillä ja sukututkijoille. Tällaisten tietojen ainutkertaisuus pitäisi huomioida asiakirjojen arvonmäärittäystä ja seulontoja toteutettaessa.

Tietojen saanti ei siltikään ole aina yksinkertaista, vaan niin tutkimusaineistoja jäljittävä tutkija kuin omia tai sukulaisensa vaiheita selvittävä yksilö törmää usein lastensuojeluaineistojen kanssa moniin esteisiin. Australialaistutkimuksessa on paikallisissa arkistoissa havaittu edelleen vallitsevan portinvartija -mentaliteetin. Tietojen saaminen on monimutkaisen byrokratian takana, eikä tietoja pyytävälle avata dokumenttien synnyn taustaa riittävästi, sillä kuten Kotkankin arkisto osoittaa, on aineistojen sisäinen historia usein varsin monimutkainen. Toisaalta yksityisyyssääntö ja erityisesti sen tulkinnat vaikuttavat myös Australiassa siihen, mitä tietoja tietopyynnön tekijälle annetaan. Usein luovutettavista asiakirjoista on poistettu ainakin kolmansiin osapuoliin (lastensuojelun asiakkaan sisaruksiin, vanhempiin tai muihin) liittyviä

tietoja. Suomen lainsäädäntö ja tietojen luovuttamisen käytänteet ovat Australiasta poikkeavia, mutta tiedonsaanti on Suomessakin ajoittain hankalaa.³³⁶

Olen avustanut useampia henkilöitä hankkimaan omia, vanhempiensa tai isovanhempiensa tietoja lastenvalvojan arkistoista ympäri Suomen. Esimerkiksi Kotkan kaupunginarkisto luovuttaa tietoja säästyneistä lastenvalvojan asiakirjoista henkilön itsensä lisäksi myös lähisukulaisille. Osassa kuntia lain tulkinta ja tietojen luovuttamisen perusteet kuitenkin vaihtelevat ja muita kuin lastenvalvojaan liittyviä lastensuojelun asiakirjoja ei välttämättä anneta sukulaisten tutkittaviksi. Samalla tietojen saannin tapa vaihtelee, kun yksi kunta voi luovuttaa tiedot sähköpostitse,³³⁷ toinen vaatia asioimista paikanpäällä tai jättää edesmenneen vanhemman tiedot kokonaan luovuttamatta, tulkiten ne salassa pidettäviksi.³³⁸ Arkistojen toimintatapoihin perehtymättömille tietopyyntöjen tekeminen saattaa josta tapauksessa olla vaikeaa – tai ainakin tuntua siltä, esimerkiksi kun tietopyyntö pitää tehdä kirjallisesti ja postittaa arkistolle.³³⁹ Jos asiakirjat on seurlontojen yhteydessä hävitetty, voi vastaus tietopyyntöön olla, ettei mitään löydy nyt.³⁴⁰

Lastensuojeluaineistoja säilyttävien arkistoinstituutioiden tulisikin pohtia, mikä merkitys niiden säilyttämällä tiedolla on ympäröivälle yhteiskunnalle ja yksilöille. Samalla lainsäätäjät voisivat harkita, onko yksilöllä oikeutta päästä käsiksi vanhempiensa tai isovanhempiensa tietoihin – voivathan tiedot parhaassa tapauksessa auttaa yksilöä eheytymään ja ymmärtämään omaa taustaansa paremmin. Sekä Australiassa että Suomessa on viime vuosina havaittu muutosta siinä, miten arkistoja käytetään ja kuka hakee tietoja arkistoista. Sukututkimus on lisääntynyt maailmanlaajuisesti, ja tämä asettaa arkistoinstituutiot välttämättä pohtimaan, miten niiden säilyttämiä aineistoja tulisi saada käyttöä. Käytänteet voivat muuttua, jos yhteiskunnallinen tahtotila sitä vaatii. Voidaan kysyä, merkitseekö arkistoholviin unohdettu asiakirja kenellekään mitään, jos asiakirjaa ei saa käyttää tutkimuksessa tai jos siitä ei voi saada yksittäistäkään tietoa.³⁴¹

³³⁶ Swain & Musgrove 2012, 8–9.

³³⁷ Esimerkiksi Urjalan ja Loimaan kunnanarkistot ovat luovuttaneet tietoja sähköpostitse. Ks. Sähköpostikirjeenvaihto, Inkeri Suoniemen sähköpostit Jere Markkaselle 1.11.2016; Sähköpostikirjeenvaihto, Anu Erikssonin sähköpostit Jere Markkaselle 28.10.2016 ja 9.11.2016.

³³⁸ Turun hyvinvointitoimialan arkisto vaatii edelleen tietopyynnöt kirjallisena postitse ja luovuttaa sukulaisten tietoja vain erikseen perustellusta syystä. Ks. Turun hyvinvointitoimialan arkiston ohjeet, Kirjallinen pyyntö sosiaalitoimen asiakirjoista.

³³⁹ Ibidem.

³⁴⁰ Näin tapahtui esimerkiksi kun yritin saada tietoja 1930-luvulla orvoksi jääneen äidinisäni lapsuudesta Ruotsinpyhtäällä. Ks. Sähköpostikirjeenvaihto, Eva Taimiojan sähköpostit Jere Markkaselle 31.1.2018.

³⁴¹ Swain & Musgrove 2012, 8; Suomessa sukututkimuksen suosiosta on kirjoittanut esimerkiksi Yle. Ks. esimerkiksi aihe-tunnisteella ”sukututkimus” listatut artikkelit. <<https://yle.fi/aihe/termi/finto/httpwwwysofiontokokop32083/sukututkimus>> Viitattu 11.1.2020.

Lopuksi on silti muistettava, että asiakirjojen käyttö liittyy tiiviisti yksityisyyden käsitteeseen. Yksityisyydensuojan perusta on kirjattu Euroopan unionin ja Suomen lainsäädäntöön ja oikeus yksityisyyteen on tärkeä osa sosiaalihuoltoa ja lastensuojelua, sillä asiakirjoihin tallentuneet tiedot kuvaavat ihmistä elämänsä haavoittuvimmilla hetkillä. Yhdysvaltalainen Elena S. Danielson on pohtinut yksityisyyden eettistä puolta arkistotieteessä, ja todennut, että lopulta yksityisyyden määritelmä kuitenkin vaihtelee tapauskohtaisesti ja kulttuurista toiseen. Danielson toteaa, että oikeuden yksityisyyteen ajatellaan yleisesti päättyvän henkilön kuolemaan. Samoilla linjoilla on myös voimassaoleva Euroopan unionin tietosuoja-asetus, jota ei sovelleta kuolleisiin.³⁴² Silti on perusteltua pohtia, onko kaikki lastensuojeluasiakirjoihin sisältyvä tieto julkaistavissa edes henkilön kuoleman jälkeen – vaikka tutkijat ja sukulaiset pääsisivätkin tietoja rajoitetusti tutkimaan.³⁴³

Vapaammalla pääsillä asiakirjoihin voi kuitenkin olla suuri merkitys yksittäisille ihmisille ja jopa kokonaisille vaikeita tapahtumasarjoja kohdanneille kansoille, kuten Cate O’Neill, Vlad Selakovic ja Rachel Tropea ovat kirjoittaneet. Heidän mukaansa asiakirjat eivät ole yksin arkistojen omaisuutta – tai vain viranomaisten sisäisistä toimenpiteistä kertovia dokumentteja. Asiakirjoilla on merkitystä myös muille kuin viranomaisille, ja siksi niiden arvonmäärityksessä on käytettävä tarkkaa harkintaa. On ymmärrettävä asiakirjojen arvo niin yksilölle, hänen perheelleen kuin tutkijoille, ennen kuin peruuttamattomia seulontatoimenpiteitä suoritetaan. O’Neill, Selakovic ja Tropea kirjoittavat:³⁴⁴

Tätä taustaa vasten asiakirjat eivät ole vain sisäisiin tarkoituksiin laadittuja dokumentteja, puolueettomia todisteita tai yksin niitä säilyttävien arkistojen omaisuutta. [...] Asiakirjat voivat toimia todisteina vääryyksistä ja hyväksikäytöstä, ja vaikuttaa henkilökoh-taisen ja kollektiivisen muistamisen ja unohtamisen prosesseihin; ja kun asiakirjoilla on suuri merkitys laajalla joukolla ihmisiä, ne voivat myös tuottaa hyvin erilaisia merki-tyksiä ja tulkintoja.³⁴⁵

Lastensuojeluarkistojen tutkimus on välttämätöntä, jotta voisimme tukea vaikeita asioita kohdanneita ihmisiä käsittelemään omaa menneisyyttään ja yhteiskuntana paremmin ymmärtää

³⁴² Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus, kohta 27. Euroopan unionin virallinen lehti 4.5.2016.

<<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=FI>> Viitattu 11.1.2020.

³⁴³ Danielson 2010, 201–202; Elena S. Danielson pohtii myös asiakirjoille asetettuja suoja-aikoja, joita on käytetty esimerkiksi Saksassa Stasin asiakirjoihin liittyen. Niiden käyttö on joskus täysin perusteltua, sillä vuosikymmenien päästä arkaluonteisten tietojen yksityisyys ehkä hälventyy, kun ne eivät enää suoranaisesti liity nykyhetkessä eläviin ihmisiin. Ks. Danielson 2010, 131–132 ja 138.

³⁴⁴ O’Neill, Selakovic & Tropea 2012, 31–32.

³⁴⁵ Suomennos tekijän, ks. alkuperäinen lainaus O’Neill, Selakovic & Tropea 2012, 31–32.

historiamme kipupisteitä. Tutkimukseni tärkein havainto onkin siinä, että mikä tahansa arkisto, jonka historian ja elinkaaren vaiheet tunnetaan hyvin, on samalla helpommin tulevan tutkimuksen hyödynnettävissä. Kun arkiston historia on selvillä, ymmärrämme paremmin sen sisältämiä aineistoja, mutta myös aineistojen sisäisiä puutteita ja syitä näiden puutteiden takana. Lastensuojelun historiaa ei saa sysätä syrjään ja seuloa unohduksiin vain kustannussyistä. On velvollisuutemme säilyttää ja pyrkiä ymmärtämään niitä menneisyyden ainutkertaisia tarinoita, jotka muuten katoaisivat iäksi hävitettävien asiakirjojen mukana.

Lähdeluettelo

Käytetyt lyhenteet

AsK	Suomen Asetuskokoelma
KKA	Kotkan kaupunginarkisto
KLA	Kasvatuslautakunnan arkisto
LKJ	Lastenkodin johtokunnan arkisto
LLA	Lastensuojelulautakunnan arkisto
PP	Kotkan kaupungin pienpainateaineistot, lyhenteen perässä oleva numero määrittää julkaisun (ks. tarkemmin pienpainateluettelosta)
SsK	Suomen Säädöskokoelma
STLA	Sosiaali- ja terveyslautakunnan arkisto

Alkuperäisaineistot

Antti Malinin yksityisarkisto

Olavi Maliniin (1930–1964) liittyvät asiakirjakopiot ja virkatodistukset

Kotkan kaupunginarkisto, Kotka (KKA).

Huoltolautakunnan arkisto

Holhouslautakunnan arkisto

Kasvatuslautakunnan arkisto

Köyhäinhoitolautakunnan arkisto

Lastenkodin johtokunnan arkisto

Lastensuojelulautakunnan arkisto

Lastentarhan johtokunnan arkisto

Sosiaalilautakunnan arkisto

Sosiaali- ja terveyslautakunnan arkisto

Elatusturvatoimisto 1913–1991

Kotkan kaupungin sosiaali- ja terveyslautakunnan sekä sosiaali- ja terveystoimiston

Poikkeuksellisten aikojen ohjeet arkistojen suojaamisesta 9.4.1990.

Arkistokaava 20.3.1990.

Arkistointisuunnitelma 1.2.1991.

Arkistointisuunnitelma 8.3.1993.

Arkistokaava 9.3.1993.

Sähköpostikirjeenvaihto

Jere Markkasen ja Loimaan kaupungin arkistos sihteeri Anu Erikssonin välillä loppuvuodesta 2016.

Jere Markkasen ja Kotkan kaupunginarkiston tietopalvelusihteeri Tuija Makkosen välillä keväällä 2020.

Jere Markkasen ja Urjalan kunnan kanslisti Inkeri Suoniemen välillä loppuvuodesta 2016.

Jere Markkasen ja Loviisan kaupungin arkistonhoitaja Eva Taimiojan välillä alkuvuodesta 2018.

Turun hyvinvointitoimialan arkisto

Ohjeet kirjallisen pyynnön tekemiseksi sosiaalitoimen asiakirjoista.

Aikakauslehdet

Huoltaja: kunnallisen huoltotoiminnan ja yksityisen hyväntekeväisyyden äänenkannattaja, Helsinki 1952.

Lastensuojelulehti, Helsinki 1931.

Julkaisusarjat ja pienpainatteet

Kotkan kaupungin julkaisemat pienpainatteet ja julkaisusarjat

*Viitataan näihin aineistoihin lyhenteellä **PP1–13**. Lisäksi liitän lyhenteen perään vuosiluvun, jolloin julkaisu on alun perin painettu.*

Kotkan kaupungin kunnalliskertomukset 1921–1924, 1926–1939 (**PP1**).

Kotkan huoltolautakunta

Huolto-ohjesääntö 1937 (**PP2**).

Toimintakertomukset 1937–1939 (**PP3**).

Kotkan kasvatustalautakunta

Johtosääntö 1920 (**PP4**).

Kotkan köyhäinhuoltolautakunta

Kunnalliskodin ohjesäännöt 1923 (**PP5**).

Lastenkodin ohjesäännöt 1923 (**PP6**).

Ohjesääntö 1919 (**PP7**).

Ohjesääntö 1923 (**PP8**).

Toimintakertomukset 1932–1936 (**PP9**).

Kotkan lastentarhan johtokunta

Ohjesääntö 1929 (**PP10**).

Kotkan lastensuojelulautakunta

Asetus Kotkan kaupungin yhteiskunnallisen huollon hallinnosta ja Kotkan kaupungin lastensuojeluohjesääntö, 1943 (**PP11**).

Johtosääntö 1937 (**PP12**).

Toimintakertomukset 1938–1939 (**PP13**).

Suomen Asetuskokoelma 1922, 1923, 1927, 1936, 1939 ja 1956 (**AsK**).

Suomen Säädöskokoelma 1981 (**Ssk**)

Tutkimuskirjallisuus

Aine, Kaisa: *Tie koulukotiin. 154 pahantapaista lasta Tampereen lastensuojelussa vuosina 1921–1939*. Pro gradu -tutkielma, historia. Tampereen yliopisto, Tampere 2010.

Arkistotoimikunnan mietintö. Betänkande av arkivkommissionen. Komiteamietinnöt 1977:65. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1977. (Viitteissä muodossa Arkistotoimikunnan mietintö 1977).

Boles, Frank: *Selecting & Appraising. Archives & Manuscripts*. Archival Fundamentals Series II. The Society of American Archivists, Chicago 2005.

Danielson, Elena S.: *The Ethical Archivist*. Society of American Archivists, Chicago 2010.

Douglas, Jennifer Lynn: *Archiving Authors: Rethinking the Analysis and Representation of Personal Archives*. Akateeminen väitöskirja, informaatiotieteiden laitos. University of Toronto, 2013. Sähköinen julkaisu:

<https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/35808/1/Douglas_Jennifer_L_201306_PhD_Thesis.pdf> Katsottu 4.2.2020.

Fitzpatrick, David: *Records of the times: layers of creation in the George Orwell archive*. Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association. vol. 37, 2/2016, 188–197. Routledge, Abingdon-on-Thames 2016.

Haila, Sirpa: *Ennakkoseulonnan esiinmarssi. Vuoden 1981 arkistolain synty Alpo Salmelan johdolla*. Pro gradu -tutkielma, asiakirjahallinnan ja arkistoalan maisteriohjelma. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu 2018. Sähköinen julkaisu: <https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20181292/urn_nbn_fi_uef-20181292.pdf?fbclid=IwAR1nRmH64UliZziwpVR0D9tsvd9FRrSTCsYgvBVLJU1oMfNXuKp_ZitZKTw> Katsottu 4.2.2020.

Halila, Aimo: Kotka kaupunkikuntana. Teoksessa *Kotkan historia: I osa*. Toim. Leo Anttila, Aimo Halila, Väinö Meltti, Gabriel Nikander, Ragnar Rosén ja Carl-Michael Runeberg. Suomen Punaisen Ristin Kymen piirihallitus, Kotka 1953.

Helmisaari, Anna: *”Se oli niinko luannollist vissiin, ko kaikki oli samaa.” Avioliiton ulkopuolisten lasten ja heidän äitiensä asema Yläneellä ja Yläneen Vanhankartanon elinpiirissä 1920-1950 –luvulla*. Pro gradu -tutkielma, kulttuurien tutkimus. Turun yliopisto, 2013. Sähköinen julkaisu:

<<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/93759/Helmisaari2013.pdf;jsessionid=9184D5EC4FED6732C0ECB5B90D6A72FC?sequence=2>> Katsottu 29.12.2019.

Henttonen, Pekka: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, Helsinki 2015.

Teoksen viidennen luvun ”Arvonmäärittäminen” ovat kirjoittaneet Marjo Rita Valtonen & Tytti Voutilainen.

Hoffman, Kai: Kymenlaakson talouselämä autonomian ajan jälkipuoliskolla. Teoksessa *Kymenlaakson historia II. Rajamaasta maakunnaksi 1810-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Yrjö Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Hytönen, Kirsti-Maria, Antti Malinen, Paula Salenius, Janne Haikari, Pirjo Markkola, Marjo Kuronen, & Johanna Koivisto: *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*.

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2016. Sähköinen julkaisu: <<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74821>> Katsottu 8.3.2018.

Hägg, Niina: *Mainettaan parempia. Aviottomana syntyneet lapset ja heidän äitinsä Kymintehtaan tehdasyhdyskunnassa 1904–1915*. Pro gradu -tutkielma, Suomen ja Pohjoismaiden historia. Helsingin yliopisto, 2017. Sähköinen julkaisu:

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/184173/Hagg_Niina_Progradu_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Katsottu 29.12.2019.

Jaakkola, Jouko, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen: *Armeliaisuus. yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1994.

Kaattari, Mari: *Arkistonhoitajan vallan vaikutus Vapaussodan arkiston muodostamiseen 1918–1921*. Pro gradu -tutkielma, Suomen historia. Turun yliopisto, 2018. Sähköinen julkaisu:

https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146423/Kaattari_Mari_opinnayte.pdf?sequence=1&isAllowed=y&fbclid=IwAR17v-gmr0ABRA-q7p5NYgIpd_Klia4ywGcu_Oa-SvxPtkXU9x4Kieu0qE> Katsottu 4.2.2020.

Kauppinen-Perttula, Ulla-Maija: *Kutsumus, Palvelustyö, Jaksaminen. Sisaret Oriveden lepra-sairaalassa 1904–1953*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalityö. Tampereen yliopisto, 2004.

Kertesz, Margaret, Cathy Humphreys & Cathy Carnovale: *Reformulating current recordkeeping practices in out-of-home care: recognising the centrality of the archive*. Archives and Manuscripts: The Journal of the Australian Society of Archivists Inc. vol. 40, 1/2012, 42–53. Routledge, Abingdon-on-Thames 2012.

Kiuru, Tuula: *"Ihan tavallista elämää." Lastenkoti Koivulasta aikuistuneiden nuorten myöhempi elämäntilanne*. AMK-opinnäytetyö, sosiaalialan koulutusohjelma. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, 2007.

Kuula, Arja (toim.): *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino, Tampere 2011.

Kuusisto-Niemi, Sirpa: *Tiedon hallinta sosiaalihuollossa. Tiedonhallinnan paradigma opetuksen ja tutkimuksen perustana*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalialan johtaminen. Itä-Suomen yliopisto, Kuopio 2016.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Marjo Rita Valtonen: *Sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen pysyvä säilytys. Selvitys Sosiaalialan tietoteknologiahankkeen Asiakirjahallinto-työryhmälle 21.9.2009*. Sosiaalialan tietoteknologiahanke, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2009. (Selvitys on saatu kopiona Sirpa Kuusisto-Niemeltä, sillä sitä ei ollut enää julkisesti saatavilla).

Kääriäinen, Aino: *Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalipolitiikan laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki 2003.

Laine, Kristiina: *Case study seulonalle asetettujen tavoitteiden toteutumisesta kunnallishallinnossa 1980-luvulla*. Opinnäytetyö, ylempi arkistotutkinto. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku 1991.

Laitinen, Hanne: *Tiedonmuodostus sosiaalityössä*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 57. Kuopion yliopisto, sosiaalitieteiden laitos, Kuopio 1998.

Lakikirja. Suomen tasavallassa voimassa olevat osat 1734 Ruotsin valtakunnan lakia sekä liitteinä ennen kesäkuun 1. päivää 1940 julkaistuja lakeja ja asetuksia. Toim. Lauri Ailio, Filip Jaatinen & Bruno A. Salmiala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1941. (Viitteissä muodossa Lakikirja 1941).

Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Maakunnan etsikko aika*. Teoksessa *Kymenlaakson historia II. Rajamaasta maakunnaksi 1810-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Yrjö Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012. (Viitteissä muodossa Leino-Kaukiainen 2012A).

Leino-Kaukiainen, Pirkko: Maakunta yhtenäisyyttä etsimässä. Teoksessa *Kymenlaakson historia II. Rajamaasta maakunnaksi 1810-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Yrjö Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012. (Viitteissä muodossa Leino-Kaukiainen 2012B).

Leppänen, Markku: *Otannan käyttö asiakirjojen seulonnessa*. Arkisto : Arkistoyhdistyksen julkaisuja 6. Arkistoyhdistys ry, Helsinki 1999.

Lybeck, Jari: *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Arkistolaitos, Helsinki 2006. Sähköinen julkaisu: <https://www.arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf> Viitattu 31.12.2019.

Lämsä, Riikka: *Ammattilaisten näkemykset asiakirjallisen tiedon arvonmäärittämisestä*. Pro gradu -tutkielma, informaatiotutkimus ja interaktiivinen media. Tampereen yliopisto, 2012. Sähköinen julkaisu: <<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/83448/gradu05821.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> Katsottu 29.12.2019.

Malinen, Antti & Kirsi-Maria Hytönen: Kaltoinkohtelun äänet ja hiljaisuudet lastensuojelun historian tutkimuksessa. Teoksessa *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian tutkimuksessa*. Toim. Matti O. Hannikainen, Mirikka Danielsbacka ja Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki 2018.

McCarthy, Gavan J., Shurlee Swain & Cate O'Neill: *Archives, identity and survivors of out-of-home care*. Archives and Manuscripts: The Journal of the Australian Society of Archivists Inc. vol. 40, 1/2012, 1–3. Routledge, Abingdon-on-Thames 2012.

McCarthy Gavan J. & Joanne Evans: *Principles for archival information services in the public domain*. Archives and Manuscripts: The Journal of the Australian Society of Archivists Inc. vol. 40, 1/2012, 54–67. Routledge, Abingdon-on-Thames 2012.

Meltti, Väinö: Kotkan työväenliike. Teoksessa *Kotkan historia: II osa*. Toim. Leo Anttila, Aimo Haila, Väinö Meltti, Gabriel Nikander, Ragnar Rosén ja Carl-Michael Runeberg. Suomen Punaisen Ristin Kymen piirihallitus, Kotka 1955.

Mäenpää, Markku: *Arkistoaineistojen supistuskomitea maamme seulptakäytäntöjen ja -periaatteiden luojana*. Arkisto : Arkistoyhdistyksen julkaisuja 5. Arkistoyhdistys ry, Helsinki 1994.

Oksanen, Sirkka-Liisa: *Nuorisorikollisuus Kotkassa 15 vuoden aikana*. Sosiaalipolitiikan erikoiskursin tutkielman julkaisematon käsikirjoitus. Työväen Akatemia, Kauniainen 1952–1953.

O'Neill, Cate, Vlad Selakovic & Rachel Tropea: *Access to records for people who were in out-of-home care: moving beyond 'third dimension' archival practice*. Archives and Manuscripts: The Journal of the Australian Society of Archivists Inc. vol. 40, 1/2012, 29–41. Routledge, Abingdon-on-Thames 2012.

Orrman, Eljas: *Provenienssiperiaate, teoriaa ja sovellutuksia*. Arkisto : Arkistoyhdistyksen julkaisuja 2. Arkistoyhdistys, Helsinki 1987.

Pajari, Kari: *70 vuotta lapselle. Mannerheimin lastensuojeluliiton Kotkan osasto r.y.* Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kotkan osasto r.y., Kotka 1992.

Pekkarinen, Elina: *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalityö. Nuorisotutkimusverkosto: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 102, Helsinki 2010.

Pekkarinen, Elina: Näkymättömäksi suojellut lapset. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 161. Toim. Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo. Vastapaino, Tampere 2015.

Pitkänen, Maire: *Kotkan kaupungin toimenpiteet pahatapaisten lasten ja nuorten auttamiseksi*. Tutkielman käsikirjoitus. Kasvattajaopisto, Pieksämäki 1962.

Pulma, Panu & Oiva Turpeinen: *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki 1987.

Rastas, Pirkko: *Arkistoaineiston seulonta tulevien tutkimusmahdollisuuksien rajoittajana*. Historiallinen aikakauskirja (77. vuosikerta) 4/1979, 295–302. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1979.

Rosén, Ragnar: Kotkan esivaiheet. Teoksessa *Kotkan historia: I osa*. Toim. Leo Anttila, Aimo Halila, Väinö Meltti, Gabriel Nikander, Ragnar Rosén ja Carl-Michael Runeberg. Suomen Punaisen Ristin Kymen piirihallitus, Kotka 1953.

Rosén, Ragnar: Kotkan väestö. Teoksessa *Kotkan historia: II osa*. Toim. Leo Anttila, Aimo Halila, Väinö Meltti, Gabriel Nikander, Ragnar Rosén ja Carl-Michael Runeberg. Suomen Punaisen Ristin Kymen piirihallitus, Kotka 1955.

Saarimäki, Pasi: *Aviottoman lapsen elatusoikeudenkäynnit 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun keskisuomalaisella maaseudulla*. Genos (86. vuosikerta) 3/2015, 130–137. Suomen Sukututkimusseura, Helsinki 2015.

Sköld, Johanna, Emma Foberg & Johanna Hedström: *Conflicting or complementing narratives? Interviewees' stories compared to their documentary records in the Swedish Commission to Inquire into Child Abuse and Neglect in Institutions and Foster Homes*. Archives and Manuscripts: The Journal of the Australian Society of Archivists Inc. vol. 40, 1/2012, 15–28. Routledge, Abingdon-on-Thames 2012.

Swain, Shurlee & Nell Musgrove: *We are the stories we tell about ourselves: child welfare records and the construction of identity among Australians who, as children, experienced out-of-home 'care'*. Archives and Manuscripts : The Journal of the Australian Society of Archivists Inc. vol. 40, 1/2012, 5–14. Routledge, Abingdon-on-Thames 2012.

Syrjö, Veli-Matti: *Arkistoviranomaisten vaikutus arkistonmuodostukseen*. Arkisto : Arkistoyhdistyksen julkaisuja 5. Arkistoyhdistys ry, Helsinki 1994.

Syrjö, Veli-Matti: *Arkistotoimikunta uuden arkistojattelun airuena*. Arkisto : Arkistoyhdistyksen julkaisuja 6. Arkistoyhdistys, Helsinki 1999.

Toikko, Timo: *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Vastapaino, Tampere 2005.

Tolvanen, Ebba: *Tutkielma nuorisrikollisuudesta Kotkassa*. Tutkielman käsikirjoitus. Kasvattajaopisto, Pieksämäki 1955.

Tuomi, Marian: *Elatuksen turvaajasta vanhemmuuden tukijaksi. Lastenvalvojen työn historiaa*. Sosiaaliturva (91. vuosikerta) 19/2003, 17–18. Huoltaja-säätiö, Helsinki 2003.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Historiantutkimus, vastuullisuus ja tietosuoja*. Tieteessä tapahtuu 4/2018, 4–7. Tieteellisten seurain valtuuskunta, Helsinki 2018.

Valtion arkiston päätös kunnallisten asiakirjojen hävittämisestä osa 1. Yleis-, talous- ja henkilöstöhallinnon asiakirjat. Toim. Veikko Litzen ja Pirkko Rastas. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989. (Viitteissä muodossa Valtionarkiston päätös 1989 osa 1)

Valtionarkiston päätös kunnallisten asiakirjojen hävittämisestä osa 5. Sosiaalihuollon ja holhoustoimen asiakirjat. Toim. Veikko Litzen ja Pirkko Rastas. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989. (Viitteissä muodossa Valtionarkiston päätös 1989 osa 5).

Valtonen, Marjo Rita: *Tapaustutkimus poliisin esitutinnan dokumentoinnista. Asiakirjahallinnan näkökulma*. Akateeminen väitöskirja, informaatiotutkimus. Tampereen yliopisto & Arkistoyhdistys ry, Tampere 2005.

Vehkalahti, Kaisa: *Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the Construction of Reformatory Identity, 1893–1923*. Akateeminen väitöskirja, kulttuurihistoria. Turun yliopisto, Turku 2008.

Vehkalahti, Kaisa: Se virallinen tarina? – Lastensuojeluarkiston hiljaisuuksia. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Nuorisotutkimusseuran julkaisu 161. Toim. Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo. Vastapaino, Tampere 2015.

Vierula, Tarja: *Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta*. Akateeminen väitöskirja, sosiaalityö. Tampereen yliopisto, Tampere 2017.

Vihreälehto, Ira: *Tuntematon sotavanki. Venäläistä isoisääni etsimässä*. Atena, Jyväskylä 2016.

Walls, Georg (toim.): *Tiedonmuodostus, työnohjaus, sosiaalityö*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsinki 1985.

Wilenius, Anne: *Seilin arkistohistoriaa. Arkistoteoreettinen tapaustutkimus*. Lisensiaatintutkimus, poliittisen historian laitos. Turun yliopisto, Turku 2001.

Verkkolähteet

Arkistolaki 23.9.1994/831. Finlex-verkkopublication.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940831>> Viitattu 26.9.2019.

Arkistonmuodostaja. Kansallisarkiston Arkistowiki.

<<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arkistonmuodostaja>> Viitattu 2.1.2020.

Arvonmääritys. Kansallisarkiston Arkistowiki.

<<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arvonm%C3%A4%C3%A4ritys>> Viitattu 9.1.2020.

Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus. Euroopan unionin virallinen lehti 4.5.2016.

<<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=FI>> Viitattu 11.1.2020.

Haapasaaren kunta Kotkan kaupunginarkistossa. Kotkan kaupungin verkkosivut.

<<https://www.kotka.fi/asioi-ja-osallistu/asiakaspalvelupiste-ruori/kaupunginarkisto/arkistot-ja-asiakirjat/haapasaari-1840-1973/>>. Viitattu 21.3.2020.

Historia: Kotkan synty ja kasvu. Kotkan kaupungin verkkosivut.

<https://www.kotka.fi/tietoa_kotkasta/historia>. Viitattu 19.9.2019.

Holhouslautakunnat. Arkistojen Portti -verkkójulkaisu.

<<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Holhouslautakunnat>> Viitattu 29.3.2019.

Isyyden tunnustaminen helpottui uuden isyylain myötä. Uutinen 4.2.2016, Finlex-verkkójulkaisu.

<<https://www.finlex.fi/fi/uutiset/323>> Viitattu 9.1.2020.

Isyyslaki 13.1.2015/11. Finlex-verkkójulkaisu.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150011>> Viitattu 9.1.2020.

Lainsäädäntösanasto. Finlex -verkkójulkaisu.

<<https://www.finlex.fi/data/muut/saadkaan/laki.pdf>> Viitattu 4.1.2020.

Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista. Annettu 20.3.2015. Finlex-verkkójulkaisu.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150254>> Viitattu 23.2.2019.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta. Annettu 21.5.1999. Finlex-verkkójulkaisu.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>> Viitattu 23.2.2019.

Otanta. Kansallisarkiston Arkistowiki.

<<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Otanta>> Viitattu 17.2.2019.

Rask, Regina: *DNA-testi osoitti ettei Jere Markkasen isoisä ollutkaan hänelle mitään sukua – sitkeä salapoliisityö vei lahtelaisen tanssiravintolan kautta Ruotsin taalainmaalle*. Yleisradion verkkouutinen 12.3.2019. <<https://yle.fi/uutiset/3-10643599>>. Viitattu 11.4.2019.

Ylen verkkosivut. Aihetunniste ”lastensuojelu”.

<<https://yle.fi/uutiset/18-302408>> Viitattu 11.3.2020.

Ylen verkkosivut. Aihetunniste ”sukututkimus”.

<<https://yle.fi/aihe/termi/finto/httpwwwysofiontokokop32083/sukututkimus>> Viitattu 11.1.2020.